

Buza Márton

A munkásosztály vezető szerepének néhány kérdése

Kossuth

2 1991

BUZA MÁRTON

A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉNEK
NÉHÁNY KÉRDÉSE

MAGYAR SZOCIÁLISTA MUNKÁSPÁRT
Központi Bizottság
Politikaelvi és Szervezési Osztály

BUZA MÁRTON

A MUNKÁSOSZTÁLY
VEZETŐ SZEREPÉNEK
NÉHÁNY KÉRDÉSE

MAGYAR SZOCIÁLISTA MUNKÁSPÁRT
A P. Kormányzat felkérte
Budapest, Á. V. Kórház u. 8.
101

A munkásosztály vezető szerepe társadalmi életünk egyik alapvető kérdése, amelyről, különösen a szocializmus alapjainak lerakása után, állandóan vita folyik. A pártoktatásban, a taggyűléseken sokszor tárgyalták és tárgyalják. Miután — tudomásom szerint — erről a témáról nincs összefoglaló, a téma fő kérdéseit érintő anyag, ezért próbáltam meg ismeretterjesztő céllal egybefoglalni a téma legfontosabb kérdéseit. A munkásosztály, a párt vezető szerepe átfogja társadalmi életünk egészét, ezért lehetetlen volt a kérdés minden oldalára kitérnem. Ezt a munkát első kísérletnek tekintem e hallatlanul fontos kérdés kidolgozásában, amelyben a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy sokoldalú, a marxizmus minden ágát érintő ismeretet követel. Ha a téma mai problémáit akarjuk elemezni, nem lehet azokat *csak* közgazdasági vagy *csak* filozófiai vagy *csak* történelmi vagy *csak* szociológiai oldalról megközelíteni.

Tudatában vagyok annak, hogy a téma sok kérdése vita tárgya, vitatható is. Ezért hangsúlyozom, hogy több kérdésben egyéni véleményemet fejtem ki és ezeket semmiképpen sem tekintem sem én, sem a Kiadó általánosan elfogadott álláspontnak.

A téma mélyebb, tudományos elemzése alapos kutatómunkát kíván, amibe, remélem, sokan bekapcsolódnak.

A téma kidolgozásához többen sokoldalú segítséget nyújtottak, elsősorban a lektorok: Darvasi István és Laczkó Miklós, s mellettük sokan mások. Valamennyiüknek itt mondok köszönetet.

Budapest, 1965 szeptember.

Az emberiség történelmének kiemelkedő korszakában élünk. Világméretű harc folyik az utolsó kizsákmányoló társadalom, a kapitalizmus, és a kizsákmányolást örökre megszüntető társadalom, a szocializmus között. Az emberiség felemelkedéséért, a jólét társadalmának megteremtéséért, a világbéke biztosításáért folyó világméretű harcot a munkásosztály vezeti az utolsó kizsákmányoló osztály, a burzsoázia ellen.

Csak a munkásosztály vezetésével lehet megdönteni a kapitalizmust, megszüntetni mindenfajta kizsákmányolást, felépíteni a szocializmust, majd a kommunizmust. Lenin a magyar munkásoknak írt üdvözlétében rámutat arra, hogy e feladat megoldása miért csak a munkásosztály műve lehet. „Az elnyomott osztályok közül — írja — csak az az osztály képes megszüntetni diktatúrájával az osztályokat, amely a tőke elleni sztrájkok és politikai harcok évtizedei folyamán iskolázódott, tömörült, kinevelődött, megedződött — csak az az osztály, amely elsajátította az egész városi, ipari, nagykapitalista kultúrát, amely el van szánva és képes arra, hogy ezt a kultúrát megvédje, minden vívmányát megőrizze, tovább fejlessze és az egész nép, minden dolgozó számára hozzáférhetővé tegye — csak az az osztály, amely képes elviselni mindazokat a nehézségeket, megpróbáltatásokat, viszontagságokat és nagy áldozatokat, amelyeket a történelem elkerülhetetlenül ráró arra, aki szakít a múlttal és merészen utat tör az új jövő felé — ...”¹

¹ *Lenin Művei*, 29. köt. Szikra 1953. 396—397. old.

E lenini megállapítást történelmi tények bizonyítják. A Szovjetunió és a szocialista világrendszer országainak tapasztalatai igazolják a munkásosztály vezető szerepének szükségességét és megvalósulását is.

Mindez nem zavarja a szocializmus ellenségeit abban, hogy mindent elkövessenek e tétel tagadása, cáfolása érdekében. A tőkés rend védelmezői, a burzsoá ideológusok az egyértelmű rágalmozásokon túl — hogy a munkásosztály műveletlen, vad stb. —, „új” elméleteket is gyártanak. Szerintük a munkásosztály vezető szerepéről szó sem lehet, hiszen a mai modern társadalomban mind a proletariátus, mind pedig a burzsoázia „feloldódik” a „növekvő középosztályban”, amelybe ők a szakképzett munkástól a vezérigazgatóig, vagy a magas rangú állami vezetőkig az összes alkalmazottat besorolják. Egy osztályban „egyesítik” a burzsoát a proletárral. Szerintük ezt a „középosztályt” illeti meg a társadalom vezetésének joga.

Más burzsoá ideológusok viszont ma, a tudományos-technikai forradalom korában, a társadalom vezető erejének az értelmiséget — elsősorban a technikai értelmiséget — tekintik. „Technokrata” nézetüket arra alapozzák, hogy a termelőerők jelenlegi fejlettségi fokán, az atomenergia, a világűr meghódítása, az automatizálás korában csakis azok vezethetnek, akik „megszelídítik” ezt a technikát, akik uralkodnak a fejlett termelési eszközök felett.

A legutóbbi években olyan elméletet hangoztatnak, hogy a tőkésországokban „új” munkásosztály jött létre — főleg a tudományos-technikai forradalom eredményeként. Ez az „új” munkásosztály a burzsoá szociológusok szerint helyzetében alapvetően különbözik a „régitől”, nem ugyanaz, mint Marx idejében volt, helyzetében és törekvéseiben nem folytatója a régi munkásosztálynak. A burzsoá szociológusok azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy a munkásosztályt a mi korunkban számos vonatkozásban új vonások is jellemzik, kiforgatják és eltúloz-

zák, felhasználva arra, hogy tagadják a — marxista értelemben vett — munkásosztály létét.

A polgári szociológusok azt is tagadják, hogy a szocialista országokban a munkásosztály van hatalmon. A hatalom — mondják — a pártbürokrácia, valami sajátos új uralkodó réteg, „új osztály” kezében van. A polgári szociológusok e nézetei sok tekintetben megegyeznek az ultrabaloldali trockista nézetekkel és egyes revizionisták tételeivel.

A munkásosztály vezető szerepét tagadó burzsoá és más ellenséges nézeteket cáfolva azt a fő kérdést vizsgáljuk, hogy szükségszerű-e a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése ma korunkban, a kapitalizmusban és a szocializmusban, illetve a szocializmus építésének idején, és hogyan valósul ez meg. Ezért kell foglalkoznunk a fenti burzsoá nézetekkel részletesebben is, mert ezek akadályozzák a vezető szerep érvényesülését. A tapasztalatok szerint ezek „átszivárognak” a szocializmust építő országokba is. Nálunk is akadnak olyanok, akik például azt a felfogást vallják, hogy nem a munkásosztálynak, hanem az értelmiségnek kell vezetnie a társadalmat. Emellett azonban más téves nézetekkel is találkozhatunk a munkásosztály vezető szerepével kapcsolatban. Ezeket két csoportba sorolhatjuk.

A *baloldali, szektás* nézeteket vallók szerint a munkásosztály vezető szerepe csak a fizikai, kétékezi munkásoknak a vezetésben való részvételén keresztül érvényesülhet. Lebecsülik a szakértelem szükségességét az állami és a gazdasági vezetésben. Nem értik meg, hogy nem tart örökké az az állapot, amikor a munkásosztály kivívja a hatalmat, amikor a politikai megbízhatóság minden egyebet háttérbe szorító szempont. Új társadalmat szakszerű vezetés nélkül nem lehet építeni. A szocializmus építése, hosszú és bonyolult feladat, s ezt nem akarják megérteni a „baloldaliak”. Ide tartoznak azok is, akik szerint a szocialista országokban az életszínvonal emelke-

dése „gyengíti a munkásosztály forradalmiságát”. E szek-
tás, dogmatikus nézetek szerint ma nálunk a munkásosz-
tály vezető szerepe nem érvényesül, a párt „lemondott
a munkásosztály vezető szerepéről” és ezzel revizionista,
jobboldali hibát követ el.

A jobboldali nézetek közül a leggyakoribbak az értef-
miség vezető szerepét hirdető elméletek. „Objektív”,
„szakszerűségi” okokra hivatkozva állítják, hogy a mun-
ka bonyolultsága miatt az értelmiségnek kell vezetnie a
társadalmat. A jobboldali nézetek tagadják a pártvezetés
szükségességét. Tagadják, hogy a munkásosztály pártja a
munkásosztály és az egész dolgozó nép érdekeinek meg-
fogalmazója, kifejezője, hogy a munkásosztály vezető
szerepe csak és kizárólag a párt vezetésével valósulhat
meg. Semmibe veszik a politikai megbízhatóságot, „csak
pártonkívüli lehet jó szakember” — mondják. Vannak
olyan nézetek is, hogy a szocializmus építése során a nem-
zeti egység erősödése, a kizsákmányoló osztályok felszá-
molásának befejezése s a dolgozó osztályok és rétegek
egymáshoz való közeledése feleslegessé, idejétmúlttá teszi
a munkásosztály vezető szerepét.

Ez a — távolról sem teljes — felsorolás is bizonyítja,
hogy milyen fontos tisztázni a munkásosztály vezető sze-
repével kapcsolatos elméleti kérdéseket. A társadalom
fejlődése, a vezető szerep alakulása, a munkásosztály új
vonásainak kialakulása is szükségessé teszi ezt, mert a
burzsoá ideológusok az új jelenségeket félremagyaráz-
zák vagy abszolutizálják azokat. Választ kell adni az új
jelenségekkel kapcsolatos kérdésekre, az általuk felvetett
problémákra. Az ellenséges vagy téves nézetek megcáfo-
lása, a vezető szerep marxi—lenini értelmezése, valamint
alkotó alkalmazása segíti a párt politikájának végrehaj-
tását, a szocializmus felépítését hazánkban.

A munkásosztály vezető szerepe meghatározásának kiindulópontja annak vizsgálata, hogy mit értünk a munkásosztály fogalmán. Ebben a kérdésben is vita folyik. A viták¹ azt mutatják, hogy hiba a munkásosztály fogalmát túlságosan szűken, vagy túlságosan tágan értelmezni. A vita felhívta a figyelmet arra is, hogy elemezni kell a társadalmi fejlődés változásait.

A munkásosztály fogalmának tartalmát a lenini osztálymeghatározásból kiindulva lehet vizsgálni. Lenin „A nagy kezdeményezés” című művében a következőkben határozta meg az osztály fogalmát: „Osztályoknak az emberek olyan nagy csoportjait nevezik, amelyek a társadalmi termelés történelmileg meghatározott rendszerében elfoglalt helyük, a termelési eszközökhöz való (nagyreszt törvényekben szabályozott és rögzített) viszonyuk, a munka társadalmi szervezetében játszott szerepük, következőképpen a társadalmi javak rendelkezésükre álló részének megszerzési módjai és nagysága tekintetében különböznek egymástól. Az osztályok az emberek olyan csoportjai, amelyek közül az egyik eltulajdoníthatja a másik munkáját, annak következtében, hogy a társadalmi gazdaság adott rendszerében különböző a helyzetük.”²

E meghatározás szerint a munkásosztály a kapitalizmusban olyan osztály, amelyet a tőkések kizsákmányolnak (a társadalmi termelésben elfoglalt helye szerint),

¹ Lásd a Béke és Szocializmus, 1960. és 1961. számaiban „Milyen változások mentek végbe a munkásosztály struktúrájában” címmel folytatott vita anyagát.

² Lenin Művei. 29. köt. 428. old.

megfosztottak termelési eszközeitől (a termelési eszköz-
kökhöz való viszonya szerint), megvalósítja a tőkés által
szervezett termelést, alárendelt a tőkésosztálynak (a mun-
ka társadalmi szerepében betöltött szerepe szerint) és
munkaerejének eladása folytán csak munkabérhez jut,
ebből él (a társadalmi gazdagság egy részének megszer-
zési módja szerint). Olyan osztály, amelynek munkáját
egy másik osztály, a tőkésosztály sajátítja el.

Nyilvánvaló, hogy a munkásosztály fogalma a proletár-
diktatúra kivívásával, a szocializmus építésének időszaká-
ban gyökeresen átalakul. Nem kizsákmányolt osztály
többé, rendelkezik termelési eszközökkel (a társadalmi tu-
lajdonon keresztül), a termelésben nincs alárendelve a
tőkésnek, hanem a saját állama által tervszerűen szerve-
zett termelés részvevője, és munkája szerint részesül a
megtermelt javak egyéni fogyasztásra kerülő részéből.
Végül sem az ő munkáját nem sajátítja el más osztály,
sem ő nem sajátítja el más osztály munkáját.

Sokan tagadják a lenini osztálymeghatározás érvé-
nyességét. A burzsoázia tudósai olyan elméletet állítottak
fel az utóbbi években, amely szerint a proletariátus és a
burzsoázia „feloldódik” a növekvő középosztályban. De
még számukra is nagy nehézséget jelentene annak bizo-
nyítása, hogy a munkásosztályt például elnyeli a régi
értelemben vett középosztály, vagyis a parasztság és a
városi kispolgárság, valamint a különböző rétegek, pél-
dául a szabad foglalkozásúak, mert ezek a jelentéktelen
termelési eszközökkel rendelkező, saját munkájukból és
kis vállalataik jövedelméből élő társadalmi csoportok a
mai kapitalizmusban általában tönkremennek. Ezért a
burzsoázia tudósai az imperializmusban új középosztályt
kreáltak. Ebbe sorolják a szabad foglalkozásúakat, a
mérnököket, a technikusokat, a magas szakképzettségű
munkásokat, a pedagógusokat, az orvosokat, a különböző
vállalatok igazgatóit és felügyelő bizottsági tagjait, az
összes állami és magánalkalmazottakat — vagyis mind

a proletariátus, mind a burzsoázia, mind pedig a közbülső rétegek csoportjait.

Az új középosztály kreálásával nyilvánvalóan az a céljuk, hogy bebizonyítsák, a mai kapitalizmus már nem a régi értelemben vett osztálytársadalom, ezért nincsenek osztályhatárok sem. Például Stuart Chase amerikai filozófus és közgazdász kijelentette, hogy az Egyesült Államokban „a középosztályok állandó mozgásban vannak, az egyes osztályokhoz tartozó emberek felemelkednek és lesüllyednek, akárcsak a liftek a hivatalokban”. A francia szocialista teoretikus André Philippe írta könyvében: „A társadalom ellentétes pólusain elhelyezkedő két osztály (a munkásosztály és a tőkésosztály — B. M.) helyett a legellentmondóbb érdekekkel rendelkező sokféle csoport áll előttünk.”³

Mindezzel az a céljuk, hogy bebizonyítsák: nincs szükség a tőkés rend megdöntésére, a marxizmus tételei elavultak, csak a múltra vonatkoznak, hiszen nincsen a régi értelemben vett osztálytársadalom sem.

A lenini osztálymeghatározás érvényességének tagadásával, a burzsoá szociológusok egyes megállapításaival a szocialista országokban is találkozhatunk. Nálunk ilyen nézetek különösen az egységes szocialista paraszti osztály meghatározásával kapcsolatos vita során vetődtek fel.

Az osztálymeghatározás lenini ismérvei továbbra is érvényesek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szocializmusban vagy a szocializmus építése során ugyanúgy kell alkalmazni, mint a kapitalizmusban. Ez azért sem lenne helyes, mert a lenini osztálymeghatározás utolsó eleme kifejezetten a kizsákmányolásra utal, ez pedig már nem vonatkozik a szocializmus osztályaira. Emellett a szocializmusban levő osztályok között nincsenek antagonisztikus ellentétek, ezek baráti osztályok. Vagyis ilyen értelem-

³ *André Philippe: Le socialisme trahi. (Elárult szocializmus.) Párizs 1957.*

ben a szocializmusban sajátos helyzet alakul ki. A proletárdiktatúra kivívásával kezdetét veszi az osztályok megszűnése is, ez azonban hosszú folyamat. A lenini osztályismérvek nélkül nem lehet az osztályokban, az osztályviszonyokban bekövetkezett változásokat elemezni. Nem lehet kimutatni a különbségeket a kapitalizmus és a szocializmus osztályai és osztályviszonyai között.

Sok vitát vált ki ezzel kapcsolatban az, hogy helyes-e a tulajdonviszonyokból kiindulni. Természetesen helyes és szükséges, hiszen csak a tulajdonviszonyokból kiindulva lehet megmagyarázni az osztályszerkezetben bekövetkezett változásokat. Nálunk Magyarországon például a tulajdonviszonyok forradalmi változása (a földreform, az államosítások, a szövetkezetek győzelme stb.) vezetett az osztályviszonyok gyökeres változásához, s a jelenlegi osztályviszonyok gyökere is a tulajdonviszonyokban keresendő. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a változásokat *kizárólag* a tulajdonviszony változásaiból vezessük le, ahogy azt egy időben helytelenül tettük. Ma is a lenini ismérvek komplex alkalmazása az osztálymeghatározás eszköze, csak ennek segítségével tudjuk meghatározni a munkásosztály fogalmát is.

A munkásosztály meghatározásának egyik legnehezebben megoldható problémája, hogy gazdasági téren hol húzzuk meg a határokat a munkásosztály és a többi osztály, illetve réteg között. Ez az elhatárolás két okból is fontos. *Egyrészt*, mert a munkásosztály összetételének helyes felismerése alapján lehet feltárni a szektarianizmus és a revizionizmus gyökereit. *Másrészt*, mert a társadalomban élő különböző rétegek, csoportok, osztályok tudományos meghatározása a kiindulópontja a szövetségek felismerésének és megnyerésének. A többi dolgozó osztállyal való szövetség pedig a szocialista forradalom létkérdése.

A munkásosztály több rétegből, csoportból tevődik össze. E rétegek, csoportok között különbségek vannak például az öntudat fokában, a szervezettségben stb. Mégis a lenini osztálymeghatározás alapján a munkásosztályhoz tartoznak, azon belül alkotnak külön rétegeket. A munkásosztály gerince az ipari, nagyüzemi munkásság — sokak szerint csak ez alkotja a munkásosztályt. Ez nem igaz, mert a munkásosztály mellett a mezőgazdasági bér-munkások, a termelési folyamatban részt vevő dolgozók, a kereskedelmi bér-munkások, az irodai proletárok is mind a munkásosztályhoz tartoznak. „A kapitalizmus nem volna kapitalizmus — írta Lenin —, ha a »tisztá« proletariátust nem venné körül... rendkívül tarka átmeneti típusok tömege; — ha magán a proletariátuson belül nem volnának fejlettebb és kevésbé fejlett rétegek, vidék, szakma, néha vallás stb. szerinti megoszlások.”⁴

A munkásosztály különböző csoportjain belül a meghatározó az ipari, a nagyüzemi proletariátus. Ez szám-beli fölényéből is adódik a munkásosztály többi csoport-jával szemben. De nem ez a legfontosabb. Az ipari nagy-üzemi munkásságnak döntő, meghatározó szerepe van az emberi tevékenység fő területén, az anyagi javak terme-lésében. A nagyüzemi ipari termelés teszi lehetővé szá-mára, hogy elsajátítsa a kultúrát. Marx és Engels a „Kommunista Kiáltvány”-ban állapították meg, hogy a nagyipari proletariátust a tőkés nagyüzemi termelés teszi minden más osztálynál szervezettebbé. A tőkés kizsák-mányolás elleni harc tömöríti, megedzi abban a harc-ban, amelyben minden más réteggel és osztállyal szemben csak „láncait” veszítheti.

Ezért az ipari proletariátus a kommunista pártok leg-főbb támasza. Az ipari proletariátus hagyományosan a

⁴ Lenin Művei. 31. köt. Szikra 1951. 63—64. old.

nagyüzemi termeléssel van kapcsolatban, őket, s velük együtt a bányászokat, az építőipari munkásokat, a szállító munkásokat jellemzi elsősorban az egybeforrottság és szervezettség, nekik a legfejlettebb az öntudatuk, s ők a legtapasztaltabbak az osztályharcban.

Ugyanakkor, amikor ezt hangsúlyozzuk, vitába szállunk azokkal, akik a munkásosztályhoz csak a fizikai munkásokat sorolják. A munkásosztály nem egyszer s mindenkorra adott. A fejlődés során számban és arányban növekszik, összetétele változik. A klasszikusok soha nem szűkítették le a munkásosztály fogalmát a csak fizikai munkát végzőkre. Ezzel kapcsolatban különösen figyelemre méltó Marx meghatározása a társadalmi „összmunkásról”. A kapitalizmusban azáltal, hogy a munkafolyamat kooperatív jellegűvé válik, „szükségszerűen kitágul a *termelőmunkának* és hordozójának, a *termelő munkásnak a fogalma*. Az embernek ahhoz, hogy termelően dolgozzék, most már nincs szüksége arra, hogy a munkatárgyat maga vegye kezébe; elegendő, ha az összmunkás szerve, ha annak valamilyen alfunkcióját végzi.”⁵

E megállapítás szerint az „összmunkás” fogalma felöleli egyrészt a fizikai munkát végzőket (például a gépnél dolgozó munkásokat); másrészt azokat is, akik az ipari termék előállítása során szellemi és nem fizikai munkát végeznek; végül olyanokat is, akik csak bizonyos mellékfunkciókat végeznek el, de munkájuk nélkül a termelési folyamat lehetetlen lenne. Mivel pedig a munkamegosztás állandóan fejlődik mind az egyes üzemeken belül, mind pedig társadalmi méretekben, így újabb szakmák keletkeznek. Ennek megfelelően az „összmunkás” összetétele bővül. Ma például a nagymértékben gépesített és automatizált termelés viszonyai között a dolgozók egyes csoportjai (a tervező osztályok, számviteli központok, a posta stb. dolgozói) közvetlenül bekapcsolódnak a termelés

⁵ *Marx*: A tőke. I. köt. Budapest 1961. 472. old.

láncába. Ezek a csoportok az „összmunkás” elemeivé, részeivé válnak és így az ipari proletariátus külön, sajátos rétegét alkotják. Ebből következik, hogy a munkásosztály vizsgálatánál figyelembe kell venni a szerkezetében bekövetkezett változásokat, nem szabad azt statikusan vizsgálni.

A munkásosztály tehát sokrétű, bonyolult társadalmi organizmus, amely különböző ágazati, szakmai és más-fajta csoportokból tevődik össze, és semmiképpen sem szűkíthető le a fizikai munkát végzőkre. Igaz, hogy ez a gerince a munkásosztálynak, de emellett vannak a munkásosztálynak más osztagai is: napszámosok és béresek, vagyis mezőgazdasági proletariátus, kereskedelmi munkások, az irodai és bankproletariátus, vagyis a szellemi munka proletárjai.

E tétel felismerése vagy figyelmen kívül hagyása alapvető jelentőségű. A munkásosztály fogalmának leszűkítését csak fizikai munkásokra szektás hibák követik a párt politikájában. A mi pártunk tapasztalatai is azt mutatják, hogy a felszabadulás előtt többek között azért nem sikerült széles körű kapcsolatokat kiépíteni a középrétegekkel, mert az úgynevezett „proletárgögg” nemcsak őket, hanem a munkásosztályhoz tartozó egyes csoportokat is eltaszította a párttól. Ez a hiba kísértett a felszabadulás, különösen a proletárdiktatúra kivívása után is. Erősödött a bizalmatlanság a munkásosztályhoz tartozó alkalmazotti csoportokkal szemben, nem is szólva a középrétegekről. Ez a bizalmatlanság volt az egyik legnagyobb akadálya annak, hogy létre lehessen hozni a nemzeti összefogást a szocializmus építése érdekében. Ez nemcsak politikai hiba volt, hanem elvi, elméleti hiba is, hiszen azt bizonyítja, hogy nem értettük és ezért nem is tisztáztuk megfelelően a munkásosztály különböző osztágainak helyzetét, egymáshoz való kapcsolatait, a munkásosztálynak a többi réteghez való viszonyát.

Nemzetközi tudományos körökben ma is vita folyik arról, hogy vajon mennyire tekinthetjük a munkásosztályhoz tartozónak a termelési folyamatban szellemi munkát végzőket. Induljunk ki Marx meghatározásából. Marx az „Értéktöbblet-elméletek”-ben a következőket írja: „A sajátosan tőkés termelési mód kifejlődésével, amelyben sok munkás dolgozik együtt ugyanazon áru termelésén, a viszonynak, amelyben munkájuk közvetlenül a termelés tárgyával van, természetesen igen különbözőnek kell lennie. Például a korábban említett gyári segédmunkásoknak nincs közvetlenül dolguk a nyersanyag feldolgozásával. Azok a munkások, akik felügyelnek az e feldolgozással közvetlenül foglalkozókra, még egy lépéssel távolabb állnak; a mérnöknek megint más a viszonya, és főleg csak a fejével dolgozik stb. De e *munkások egésze*, akiknek különböző értékű a munkaképességük (bár az alkalmazott tömeg körülbelül egyazon színvonalon áll), termeli azt az eredményt, amely — a puszta munkafolyamat *eredményét* tekintve — *áruban*, vagyis egy *anyagi termékben* fejeződik ki; és valamennyi munkás együttesen, mint műhely, e *termékek* eleven termelő gépezete...”⁶ Marx meghatározása szerint tehát a mérnökök és még inkább a technikusok a munkásosztályhoz tartoznak. A munkásosztályhoz kell sorolni a kapitalizmusban mindazokat a dolgozókat, akik munkájukkal értéktöbbletet *termelnek* vagy *szereznek* a tőkéseknek. A tőkésosztály szempontjából itt nincs döntő jelentősége annak, hogy a munkás közvetlenül termel-e értéktöbbletet vagy kerülő úton úgy, hogy munkájával megteremti a gazdaság más szektoraiból származó értéktöbblet újraelosztásának feltételeit. „A termelőmunka — hangsúlyozta Marx — ez a munkának olyan meghatározása, amelynek első fokon abszolúte semmi köze sincs a munka *meghatáro-*

⁶ Marx: Értéktöbblet-elméletek. Első rész. Budapest 1958. 374. old.

zott tartalmához, különösen hasznosságához vagy a saját-
ságos használati értékhez, amelyben megtestesül.”⁷

A tőkés számára a nem termelő szférában végzett munka, amely értéktöbbletet hoz neki, éppolyan jelentős, mint az iparban, a közlekedésben, vagy az anyagi termelés más területein végzett munka. Marx ezekből az elméleti feltételekből kiindulva, nemcsak az anyagi termelés olyan dolgozóit sorolta a proletariátushoz, amilyenek a mérnökök és technikusok, hanem egyes bérért dolgozó értelmi-ségeket is, például a pedagógusok egy részét. „Hiszen éppen az a sajátosság a tőkés termelési módban, hogy a különböző munkákat, tehát a fej és a kéz munkáit is... szétválasztja és különböző személyekre osztja el, ami azonban nem akadályozza azt, ... hogy e személyek mindegyikének viszonya a bér munkásnak a tőkéhez való viszonya, és ebben a kiváló értelemben a *termelő munkás* viszonya. Mindezek a személyek ... a munkát *közvetlenül* pénzre mint tőkére cserélik, és ezért munkabérük újratermelésén kívül közvetlenül értéktöbbletet is termelnek a tőkésnek.”⁸

Ha a kérdést történelmileg vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom eredményeként a mai kapitalizmusban átalakulóban van a mérnökök és technikusok helyzete, szerepe a termelésben. A mai mérnök és technikus a termelési folyamat közvetlen részvevőjévé vált. Ma már túlnyomó nagy többségük nem a tőkés képviselője az üzemben, hanem bér munkában dolgozik, eladja munkaerejét a tőkésnek, részt vesz az érték- és az értéktöbblet termelésében.

A fő — objektív — tendencia a mai kapitalizmusban, hogy a műszaki dolgozók többsége és a proletariátus más része közötti különbségek fokozatosan elmosódnak. A technikai haladás eredményeképpen e réteg munkája —

⁷ Ugyanott, 365. old.

⁸ Ugyanott, 374. old.

jellegét tekintve — közelebb kerül a munkások zömének munkájához. A műszaki dolgozók között növekszik a közép- és alsó rétegeknek, a technikusoknak a százalékaránya. Csökken az általános képzettség színvonalának különbsége a mérnökök és a technikusok között, különösen pedig a technikusok és a szakképzett munkások között. Munkabérük és életkörülményeik színvonala is közeledik egymáshoz. Ezért az egyszerű mérnököknek és technikusoknak nem csupán sajátos érdekeik vannak, hanem ugyanazok az alapvető problémák is foglalkoztatják őket, mint a proletariátus többi részét.

A termelés fejlődésével, a gépesítéssel, automatizálással és kemizálással alapvetően megváltozik a tudományos-műszaki dolgozók helyzete. Amíg az előző időszakokban a termelés általában a tudományos kutatásoknak és felfedezéseknek csak a végső eredményeit használta fel, ma ez a kutatómunka egyre inkább a termelőfolyamat elemévé válik. Azelőtt általában a tudományos munkát — még ha az a termeléssel volt is kapcsolatban — az egyetemeken vagy a kutatóintézetekben, de a legtöbbször egyes emberek végezték, saját kockázatukra és felelősségükre. Ezzel szemben ma általában a tudományos dolgozók a nagyüzemekben és intézetekben végzik kutatómunkájukat. Ennek megfelelően sok vegyész, biológus, fizikus, közgazdász ily módon — hasonlóan a mérnökökhöz, és technikusokhoz — a termelő össz-személyzet részévé vált. Ez az automatizálás, a kemizálás elkerülhetetlen következménye. E tények alapján mondhatjuk, hogy a mérnökök, technikusok, az üzemekben dolgozó kutatók a munkásosztályhoz tartoznak.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a kapitalizmusban ez a réteg a munkásosztály külön, kiváltságosabb rétege. Magasabb az életszínvonala, az átlagmunkásénál, különbség van közöttük a munka jellegét tekintve (általában magas szakképzettségű szellemi munkát végeznek) és más a termelési folyamatban betöltött szerepük is. A műszakiak

az üzemekben előkészítik és összehangolják a munkafolyamatokat. Ők tartják kezükben a vezetés és ellenőrzés funkcióit. A tőkessel szemben — aki a termelést értéktöbblet szerzése céljából szervezi — az általa alkalmazott mérnök főképpen és elsősorban *műszaki szervező*, az a feladata, hogy a termékek előállítását a lehető legszervezettebben biztosítsa. De a mai kapitalizmusban is gyakran előfordul, hogy a mérnökre fegyelmező funkciókat is bízunk. Éppen e funkció miatt — ami egyre kevésbé jellemző a mérnökök, és még inkább a technikusok *tömegeire* — sorolják őket egyesek a középrétegekhez. (Ennek az álláspontnak a hibája az, hogy nem hajlandó felismerni a termelőerők fejlődéséből következő alapvető tendenciát.) Amikor hangsúlyozzuk, hogy a mérnökök és technikusok többségükben a munkásosztályhoz tartoznak, azt is meg kell állapítani, hogy ez nem vonatkozik azokra a mérnökökre, akik maguk is vállalkozók és elsajátítják az értéktöbblet egy részét. A mérnököknek ez a része a burzsoáziához tartozik. A mérnököknek és technikusoknak van olyan csoportja is, amelyet a középrétegekhez sorolunk, elsősorban a szabad foglalkozásúakat, például olyan szakértőket, akik önállóak és tiszteletdíjért dolgoznak.

A mérnökök, technikusok hovatartozását a termelés társadalmi fejlődésének objektív menete tűzte napirendre. A fejlődésnek ezt az irányát ismerte fel Marx, megállapítván, hogy a termelés egyre inkább megköveteli a technikusi, mérnöki ismereteket. Azóta is állandóan növekszik a műszaki értelmiségnek közvetlenül a termelési folyamatban dolgozó része. És ha Marx annak idején a munkásosztályhoz sorolta ezt a réteget, sokkal indokoltabb ez ma, amikor helyzetük, szerepük a termelési folyamatban nagymértékben változott. Ez a lényeg. Nem politikai számításból soroljuk a műszaki értelmiség egy részét a munkásosztályhoz. Ma már a műszaki személyzet a dolgozó lakosságnak igen jelentős része, és aránya

egyre gyorsabban nő. Az Egyesült Államokban például a műszaki dolgozók száma 1950-től 1958-ig 57 százalékkal nőtt, míg ugyanezen idő alatt a fizikai munkások száma csak 4 százalékkal emelkedett. Az adatok szerint gyorsan nő a „fehérköpenyes proletárok” osztaga. A műszakiak besorolása a munkásosztály soraiba természetesen nem azt jelenti, hogy a „fehérköpenyes proletárok” tudata, gondolkodásmódja azonos a fizikai munkásokéval. A burzsoá propaganda mindent megtesz annak érdekében, hogy válaszfalat emeljen vagy a meglevő válaszfalat erősítse a fehérköpenyesek és a fizikai munkások között. És ennek a propagandának, különösen az Egyesült Államokban, nagy hatása van.

Nem kisebb vitákat vált ki a munkásosztály más osztagainak meghatározása, így például a kereskedelmi alkalmazottak hovatartozása. A klasszikusok szinte egyértelműen a munkásosztályhoz sorolják a kereskedelmi alkalmazottak nagy részét, mégis sokan vitatják ezt, arra hivatkozva, hogy ezek nem a termelési, hanem a forgalmi folyamatban tevékenykednek. Csak azt tekintik a munkásosztályhoz tartozónak, aki termel (a kapitalizmusban értéktöbbletet). Ez azonban nem helyes. A forgalmi folyamatban foglalkoztatott irodai és kereskedelmi alkalmazottak a *bérmunkások osztályának külön csoportját* alkotják. Először is, a tőkés termelési folyamat szorosan összefügg és összefonódik a forgalom folyamatával. „... A tőkés termelési folyamat, egészében nézve, a termelési és a forgalmi folyamat egysége”⁹ — állapítja meg Marx. „A tőké”-ben ismételten „kereskedelmi munkásoknak” nevezi a kereskedősegedeket és az irodai alkalmazottakat. Marx megállapítása szerint: „A tulajdonképeni kereskedelmi munkás a bérmunkások jobban fizetett osztályához tartozik, azokhoz, akiknek munkája szak-

⁹ Marx: A tőke. III. köt. Budapest 1961. 51. old.

képzett, átlagon felüli munka.”¹⁰ Lenin is rámutatott a kereskedelmi alkalmazottak proletár osztályhelyzetére. „A mezőgazdasági bérmunkás — írta — egy osztályba tartozik a gyári és a kereskedelmi *bérmunkással*.”¹¹

A mai kapitalizmusban még inkább elmosódnak a különbségek a gyári munkások és az irodai, kereskedelmi proletárok élet- és munkakörülményei között. Amíg a múlt században a kereskedelmi dolgozók bére magasabb volt a gyári munkások bérénel, addig ma ez a különbség megszűnt. Sőt, egyes országokban a gyári munkások bére magasabb lett, mint a kereskedelmi alkalmazottaké.

Igaz, hogy az irodai és kereskedelmi alkalmazottak nincsenek közvetlen kapcsolatban a termelési eszközökkel. De akkor sem voltak, amikor Marx vagy Lenin elemezték helyzetüket, s meghatározták hovatartozásukat. A termelési eszközökkel való közvetlen kapcsolatuk hiánya azt eredményezi, hogy *a munkásosztálynak kevésbé szervezett, kevésbé öntudatos részét alkotják* a gyári, nagyüzemi munkásokhoz képest. A proletár osztályhelyzet és a proletár öntudat nem ugyanaz. A proletariátus különböző rétegei között különbségek vannak az osztályöntudat, a szervezettség, a forradalmi aktivitás fokában, de ez nem azt jelenti, hogy az elmaradottabb rétegek nem tartoznak a munkásosztályhoz.

Az eddig elmondottak nem jelentik azt, hogy az alkalmazottak általában a munkásosztályhoz tartoznak. E réteghez a kapitalizmusban hozzátartoznak a legmagasabb beosztású alkalmazottak, akik a vállalatoknál igazgatói, igazgatósági tagsági stb. állást töltenek be vagy akik az államapparátus felsőbb pozícióiban vannak. Ezek egyre inkább az aktív tőkések közül kerülnek ki és így nyilvánvalóan nem a munkásosztályhoz tartoznak, hanem a burzsoáziához. Az alkalmazottak egy része — ide tartozik

¹⁰ Ugyanott, 303. old.

¹¹ *Lenin Művei*. 18. köt. Szikra 1955. 24. old.

például az államapparátus kisebb beosztású hivatali személyzete — nem sorolható sem a munkásosztályhoz, sem a tőkésosztályhoz. Szociális szempontból még akkor sem sorolhatjuk őket a burzsoáziához, ha tevékenységükkel a tőkésállamot erősítik, mert nem folytatnak kizsákmányoló tevékenységet. Ezt a csoportot az úgynevezett középrétegekhez kell sorolni. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kapitalizmusban az alkalmazottaknak egy része (kereskedelmi alkalmazottak, irodai bér munkások) a munkásosztályhoz tartozik, más részük (igazgatók, miniszterek stb.) a burzsoáziához, végül van egy olyan középső részük is, amely szociális szempontból sem a burzsoáziához, sem a proletariátushoz nem tartozik.

A MUNKÁSOSZTÁLY ÖSSZETÉTELE

A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK IDEJÉN

A munkásosztály a szocializmusban és a szocializmus építésének idején is csak sokrétű, bonyolult, több rétegből álló osztályként fogható fel. Természetesen itt is a nagyüzemi ipari munkásság a gerince. A szocializmus építése — a történelem eddigi tapasztalata szerint — megköveteli az ipar létrehozását, illetve fejlesztését, s ez objektíve szükségszerűen együtt jár a nagyüzemi ipari munkásság létszámának nagvaránvú növekedésével. A Szovjetunióban például 1928 és 1937 között a nagyiparban foglalkoztatottak száma 3,8 millióról 10,1 millióra, vagyis 2,7-szeresére növekedett. Hazánkban 1949-től 1960-ig az iparban (az építőiparral együtt) a keresők száma majdnem kétszeresére nőtt. Az ipari, nagyüzemi munkásság minden szempontból a munkásosztály fő osztagát alkotja. Ezt természetesen senki sem vitatja.

A kapitalizmushoz viszonyítva lényegesen egyértelműbb a termelési folyamatban közvetlenül részt vevő műszakiak besorolása a munkásosztály fogalmába. Ez rögtön kiderül, ha a lenini osztálymeghatározást alkal-

mazzuk. Nem kizsákmányolt, mert megszűnt a tőkés rendszer, rendelkezik (a szocialista tulajdon állami formáján keresztül) a termelési eszközökkel, a termelési folyamatban nincs alárendelve a tőkének és nem munkaereje eladásából él. A szocialista társadalomban a termelést végző, a gépeket, később automata gépsorokat kezelő munkás és az ezekre felügyelő mérnök és technikus új típusú dolgozók, akik egyszerre végeznek szellemi és fizikai munkát, amelyből a fizikai munka egyre inkább alá van rendelve a szellemi munkának. Ez a fejlődés abban gyökerezik, hogy a szocializmusban megszűnik a szellemi és fizikai munka közötti ellentét és megkezdődik a lényeges különbségek megszűnésének folyamata is, bár ez csak a kommunizmusban következik be teljesen. Magyarországon is nagymértékben növekszik a mérnökök és technikusok aránya. 1949-hez viszonyítva a mérnökök száma több mint háromszorosára növekedett, 1963-ban már kevesebb mint húsz munkásra jutott egy mérnök vagy technikus, míg 1949-ben csak minden harminc munkásra. 1963-ban több mint hétszer annyian szereztek műszaki diplomát, mint 1938-ban. Ugyanakkor növekszik a szakmunkások száma is — a kultúrforradalom és a termelési feltételek követelményeinek megfelelően. A marxi elemzés alapján tehát a termelési folyamatban részt vevő, az „összmunkás” fogalmába tartozó műszakiak a szocializmusban is, a szocializmus építésének idején is beleértendőek a munkásosztály fogalmába.

A kereskedelmi alkalmazottak a mi viszonyaink között, a szocializmus építésének időszakában is a munkásosztályhoz tartoznak, annak egyik osztaga. Ez vonatkozik a többi alkalmazott nagy többségére is. Például a kórházak személyzete, az irodai alkalmazottak zöme szintén a munkásosztályhoz tartozik. Ezt a besorolást egyrészt az indokolja, hogy bérviszonyaik, osztályeredetük hasonló az ipari munkásokéhoz (például ma Budapesten az alkalmazottak 42 százaléka munkásszármazású). A

legfontosabb azonban az, hogy az alkalmazottak tekintélyes részének megváltozott a helyzete a termelésben — elsősorban a technikai fejlődés eredményeképpen: az irodai és a nyilvántartó munka gépesítése, az a tény, hogy az irodai alkalmazottak nálunk is egyre inkább nagy létszámban dolgoznak egy helyen (például a bankokban, minisztériumokban, Tervhivatalban, Statisztikai Hivatalban stb.) bizonyítja ezt. De nem minden alkalmazott tartozik a munkásosztály soraiba. Alkalmazottak például a pedagógusok is, de nem a munkásosztályhoz, hanem az értelmiséghez tartoznak.

A szocializmusban megszűnik a burzsoáziához tartozó alkalmazottak csoportja. S ha a statisztikai kimutatások egybeolvasszák a munkásokat és alkalmazottakat, összességüket mégsem lehet a munkásosztály részének tekinteni. A munkásosztályhoz tartoznak a kereskedelmi alkalmazottak vagy az összmunkás fogalmába tartozó csoportok. De nem tartoznak a munkásosztály fogalmába például az állami hivatalok alkalmazottai — még akkor sem, ha a munkásosztály hatalmát képviselik, erősítik stb. Ugyanakkor az alkalmazottaknak ezek a csoportjai sokkal közelebb állnak a munkásosztályhoz, mint annak idején a burzsoáziához. Mégis az alkalmazotti réteghez tartoznak az államapparátusban dolgozók közül mindazok, akik államhatalmi és államigazgatási funkciókat teljesítenek. Ilyenek például a tanácsok alkalmazottai vagy a termeléssel nem foglalkozó állami szervek alkalmazottai. Ide tartoznak a társadalmi szervezetek adminisztratív alkalmazottai — tehát akik nem választottak és nem vezető funkciókban vannak. Az alkalmazotti réteg — persze a kapitalizmushoz viszonyítva egészen más helyzetben — tehát fennmarad a szocializmus építésének időszakában is.

A munkásosztály fogalmáról hazánkban is vita folyik. A vita a mezőgazdasági állami gazdaságok dolgozóinak hovatartozásával kapcsolatos. Egyesek az egységes szö-

vetkezeti szocialista paraszti osztályhoz sorolják őket. Mások — és ez a helyes álláspont — a munkásosztályhoz tartozónak tekintik, mert a lenini osztálymeghatározás alapján tulajdonviszonyaik egybeesnek az ipari munkásokéval. Ez nem azt jelenti, hogy teljesen azonosnak tekintjük az állami gazdaságok dolgozóit a gyári munkássággal. A munkásosztálynak egy külön osztaga, amely szervezettségében, gondolkodásában bizonyos mértékig különbözik az ipari, nagyüzemi munkásoktól. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a munkásosztály része és nem sorolható az egységes szövetkezeti szocialista paraszti osztályhoz.

A munkásosztály meghatározásához tartozik az is, hogyan kell kezelni osztály-hovatartozás szempontjából a *munkásokból lett* párt-, állami és egyéb, hasonló funkcionáriusokat, valamint értelmiségieket. Ez ma nálunk sok embert foglalkoztat. Azokat a funkcionáriusokat, akiknek gyerekei már nem írhatják be, hogy édesapjuk munkásszármazású, mert csak *volt* munkás, és ma már értelmiségi vagy alkalmazott — sokszor sérti ez a kategorizálás. Másrészt és más oldalról sokan szemrehányóan vetik fel, hogy a munkásosztály soraiból kikerültek „elszakadtak a munkásosztálytól” és nem értik meg a munkások problémáit, ezért nem is tudják képviselni érdekeiket.

A proletárdiktatúra kivívása elkerülhetetlenül szükségessé teszi, hogy a munkásosztály tagjai nagy számban kerüljenek a politikai és a gazdasági élet fontos területeire. Enélkül a munkásosztály vezető szerepéről aligha beszélhetünk. Magyarországon például a szocialista államhatalom megszervezésének időszakában kb. 50 000 munkás került a közigazgatás, a karhatalom, a gazdasági és politikai élet vezető és bizalmi helyeire.

Ahogy helytelen a munkásosztályhoz való tartozás leszűkítése csak a kétkezi, fizikai dolgozókra, olyan elfogadhatatlan az a nézet is, amely szerint a fentebb említett funkcionáriusok semmiképpen nem tartoznak a mun-

kásosztályhoz. Jelenlegi foglalkozásukat tekintve valóban nem munkások, de *politikai értelemben*, és csakis ilyen vonatkozásban — *a munkásosztályhoz tartozónak tekintendők.*

A képzett, az országos vagy egész társadalmi vonatkozásokat ismerő és megértő, vezetni képes volt munkás vezetői beosztásban jobban tudja képviselni a munkásosztály érdekeit. Természetesen fennáll a munkásosztálytól való elszakadás lehetősége is. De az általánosan jellemző nem az, hogy a munkásosztály soraiból funkcióba kerültek elszakadnak az osztályuktól. A valóságban döntő többségük sokkal többet tud tenni és tesz is a munkásosztály ügyéért.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy a munkásosztály sokrétű, bonyolult társadalmi organizmus. Gerincét az ipari proletariátus adja, ezen belül is a gyári, nagyüzemi munkások. Lenin megállapítása szerint csakis „a gyári, az ipari munkások képesek arra, hogy vezessék a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét a tőke igájának megdöntéséért folyó harcban, a tőke megdöntése folyamán, a győzelem megtartásáért és megszilárdításáért folyó egész harcban, az új szocialista társadalmi rend megteremtésének művében, az osztályok teljes megszüntetéséért folyó egész harcban”.¹²

Ugyanakkor a nagyüzemi munkások mellett vannak a munkásosztálynak egyéb, szervezettségben, öntudatban alacsonyabb fokon álló csoportjai is. Nálunk ma az ilyen, szélesen értelmezett munkásosztály — családtagokkal együtt — a lakosságnak körülbelül 60 százaléka és a tervek szerint 1980-ig ez az arány 80 százalék fölé emelkedik. A munkásosztály fogalmának ilyen értelmű felfogása segíti az ide sorolt rétegekkel kapcsolatos helyes politika megvalósítását, a munkásosztály vezető szerepének tökéletesebb érvényesülését.

¹² *Lenin Művei.* 29. köt. 427—428. old.

II. A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPE

A munkásosztály vezető szerepe a társadalmi fejlődés, az osztályharc feladataitól és feltételeitől függően tartalmában és formájában is változik. Tőkés viszonyok között, amikor a proletárforradalom van napirenden, a munkásosztály vezeti a kapitalizmus megdöntéséért vívott harcot, maga köré tömörítve a többi dolgozót. A dolgozó tömegek vezetése itt úgy valósul meg, hogy *a fennálló hatalommal szemben*, annak megdöntéséért harcolva a munkásosztály élvezi a többi dolgozó osztály támogatását. Ilyen körülmények között a munkásosztálynak a szocialista forradalom előkészítése, a hatalom megszerzése a stratégiai célja. Elnyomott, kizsákmányolt osztályként harcol a tőke uralma ellen, a hatalom megszerzéséért. A hatalom megszerzése, a proletárdiktatúra kivívása után *az államhatalom birtokában* a társadalmi átalakulás vezetője lesz.

A történelem eddigi tapasztalatai szerint a munkásosztály vezető szerepe olyan körülmények között is érvényesülhet, amikor a munkásosztály *részes* és *nem kizárólagos birtokosa* a hatalomnak, amikor a proletárdiktatúráért vívott harc körülményei mások, mint akár a burzsoázia, akár a munkásosztály kizárólagos hatalma esetén. Mindebből következik, hogy a munkásosztály vezető szerepét nem lehet általában, a hatalom jellegétől függetlenül meghatározni.

A munkásosztálynak a társadalomban eddig létezett valamennyi többi osztállyal szemben nem az a feladata, hogy az egyik kizsákmányoló társadalmi rendet másfajta kizsákmányolással váltsa fel — mint például a burzsoázia a polgári forradalmak idején —, sem az, hogy visszafelé forgassa a társadalmi fejlődés kerekét, ahogy azt a rabszolgák vagy jobbágyok akarták. A munkásosztály történelmi hivatása az *utolsó* kizsákmányoló osztály — a burzsoázia — hatalmának megdöntése; *mindenfajta kizsákmányolás megszüntetése*, a kizsákmányolástól mentes, osztály nélküli társadalom — a szocializmus, a kommunizmus — megteremtése.

A munkásosztálynak ezt a világtörténelmet formáló küldetését objektíve a termelőerők fejlődése, a kapitalizmusban elért fejlettségi színvonala teszi lehetővé, és egyben szükségessé. Marx mutatott rá arra, hogy a kapitalista rendszer történelmi szükségszerűségét, a társadalmi fejlődésben betöltött szerepét alapvetően az indokolja, hogy megteremti a termelőerők fejlettségének azt a fokát, amely lehetővé teszi — a további fejlődés során a magántulajdon megszűnésével — azt, hogy a társadalom minden tagja emberhez méltóan fejlődjön. Minden, a kapitalizmust megelőző társadalmi forma — Engels szavaival — „túl szegény volt ehhez. Csak a tőkés termelés teremti meg azt a gazdagságot és azokat a termelőerőket, amelyek ehhez szükségesek, de az elnyomott munkások tömegében egyúttal megteremti azt a társadalmi osztályt is, amely mindinkább arra kényszerül, hogy ezt a gazdagságot és ezeket a termelőerőket az egész társadalom részére — nem pedig, mint eddig, egy kiváltságos osztály részére — igénybe vegye.”¹

¹ Marx—Engels Válogatott művek. I. köt. Kossuth Könyvkiadó 1963. 467. old.

A társadalom termelőerőinek fejlődése a kapitalizmusban létrehozta azokat az anyagi-előfeltételeket, amelyek alapján lehetségessé és szükségessé vált a társadalmi munkamegosztás régi formáinak és ezzel a társadalom osztályokra tagozódásának megszüntetése. Ez a folyamat a termelési eszközök magántulajdonának felszámolása alapján megy végbe, és magával hozza a társadalom szociális, gazdasági, kulturális és erkölcsi arculatának gyökeres átalakulását.

E feladatok megoldása a munkásosztály történelmi küldetése. A munkásosztály a kapitalizmusban elnyomott és kizsákmányolt osztály. Ezért amikor a tőkés rend megdöntéséért, az osztály nélküli társadalom megvalósításáért harcol, akár a kapitalizmusban, akár a szocializmus vagy a kommunizmus építésének időszakában nemcsak a társadalom egészének haladásáért, hanem saját maga felszabadításáért harcol. Ez a harc és eredménye az egész társadalom érdeke, mégis hangsúlyozni kell, hogy a küzdelem során hozott sok-sok áldozat mindenekelőtt a munkásosztály legsajátabb érdeke. Sokan és sokszor — különösen a szocializmus építésének időszakában — csak azt hangsúlyozzák, hogy a munkásosztály harca, áldozatvállalása az egész társadalom felemelkedése érdekében való. Ezért a munkásosztály soraiban olyan nézet alakulhat ki, miszerint nem a saját osztályáért, nem a saját felemelkedéséért teszi azt, amit tesz, hanem más osztályok és rétegek érdekében. Ez azonban így nem igaz. A munkásosztály harcának minden győzelme elsősorban a munkásosztály helyzetét javítja. A szocializmus és a kommunizmus építésében elért minden eredmény, minden rész-siker a munkásosztály felemelkedését, életköörülményeinek javulását is szolgálja.

Marx és Engels a kapitalizmus mozgástörvényeinek feltárásán keresztül jutottak el annak felismeréséhez, hogy a tőkés rend létrehozza és nagyra növeli saját sírásóját, a proletariátust. Tudományosan bizonyították, hogy a kiszákmányoló osztálytársadalmak megszüntetése csak a proletariátus vezetésével valósulhat meg. Tétéleik korunkban valósulnak meg. A kapitalizmus eljutott általános válságának szakaszába, amikor a szocializmus, forradalmi úton, világméreteken, fokozatosan felváltja, és egyedüli világrendszerre válik. A kapitalizmus általános válsága a szocialista forradalom, a viharos gazdasági és politikai megrázkódtatások, a kiéleződött osztályharc hosszú időszaka, a kapitalizmus általános összeomlásának és a szocialista társadalom születésének időszaka.

A szocialista forradalom vezetője pedig csak a munkásosztály lehet. Ezt a történelem eddigi tapasztalatai is bizonyítják. A szocialista forradalom megvalósítása — Oroszországtól Kubáig —, ha eltérő módon is, de minden országban a proletariátus vezetésével történt. Bebizonyosodott, hogy a munkásosztály képes harcba vezetni a tömegeket a burzsoázia ellen, létrehozni saját hatalmát, és mint a hatalom birtokosa vezetője az új, szocialista társadalom építésének. A kapitalizmus világméretű felváltása a szocializmussal, amely korunk legfőbb tartalma, a munkásosztály társadalmi vezető szerepe érvényesülésének legfőbb megnyilvánulása.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a munkásosztály vezető szerepe a társadalomban objektíve szükségzerű. Ebből a megállapításból azonban semmiképpen nem következhet, hogy a vezető szerep minden társadalmi rendben — a kapitalizmusban, a szocializmusban — *egyformán* érvényesül.

Ebből csak az következik, hogy a munkásosztály ve-

zető szerepét mindenekelőtt mint történelmi kategóriát kell felfogni. A vezető szerep érvényesülésének objektív feltételei vannak. Ha ezek a feltételek nem értek meg, nem érvényesülhet a munkásosztály vezető szerepe. Ez a meghatározás arra is utal, hogy a munkásosztály vezető szerepe nem tart örökké. A vezető szerep többek között a munkásosztálynak azt a törekvését jelenti, hogy fel-emelje magához a többi osztályt. Ezt úgy teszi, hogy közben a szocializmus építése során maga is átalakul. Végző soron a szövetség az osztályok megszüntetését célozza.

A munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének módja a különböző országokban alapvetően a munkásosztály helyzetétől függ. Olyan országban, ahol a munkásosztály elnyomott, kizsákmányolt osztály, másképpen érvényesül, mint olyan országban, ahol részt vesz a hatalomban, vagy a hatalomban való részvétel nélkül is befolyást gyakorolhat a fejlődésre. Ez utóbbi elsősorban a gyarmati elnyomás alól felszabadult országokban tapasztalható. A tőkés világrendszerhez képest másképpen érvényesül a munkásosztály vezető szerepe a szocializmus építésének idején, amikor a munkásosztály a hatalom kizárólagos birtokosa. A proletárdiktatúra kivívását közvetlenül követő szakaszhoz képest a munkásosztály vezető szerepe módosul a szocializmus alapjainak lerakása után és még inkább a szocializmus teljes felépítése során, amikor a proletárdiktatúra egyetemes népi állammá alakul át.

A MUNKÁSOSZTÁLY ALKALMASSÁGA

A VEZETŐ SZEREP BETÖLTÉSÉRE

Mi teszi alkalmassá a munkásosztályt vezető szerepének betöltésére?

A munkásosztálynak a kapitalizmusban nincs más tulajdona, mint a munkaereje. Ezért a forradalmi harcban „csak láncait veszítheti” — szemben minden más osz-

tállyal, amelyeknek harcuk során volt vagy van vesztenivalójuk.

Nem kell hosszan írni erről, hiszen a történelem tényei bizonyítják, hogy a kizsákmányoló osztályok, ha ideig-óráig forradalmiak voltak is, forradalmiságukat fékezte, hogy céljuk saját kizsákmányoló tevékenységük feltételeinek a biztosítása volt.

A kizsákmányoló osztályok mellett van veszítenivalójuk a nem kizsákmányoló, de magántulajdonnal rendelkező dolgozó osztályoknak is. Igaz, hogy ők nem mások kizsákmányolásából élnek, de féltik nehezen megszerzett kis tulajdonukat, nem merik kockáztatni azt a forradalmi harcban. Másrészt tulajdonosi voltuk miatt arra törek-szenek, hogy egyre nagyobb tulajdonuk legyen. Ezért nem képesek következetesen, ingadozás nélkül harcolni a kizsákmányolás minden formájának megszüntetéséért még akkor sem, ha őket is kizsákmányolják, tönkreteszik.

Marx és Engels „A Kommunista Párt kiáltványá”-ban állapítják meg a következőket: „Valamennyi osztály közül, amely napjainkban a burzsoáziával szemben áll, csakis a proletariátus valóban forradalmi osztály. A többi osztály a nagyipar kifejlődésével lezüllik és elpusztul, a proletariátus a nagyipar legsajátabb terméke.

A középrendek, a kisiparos, a kiskereskedő, a kézműves, a paraszt — mind azért harcolnak a burzsoázia ellen, hogy középrendként való létezésüket a pusztulástól meg-óvják. Ezek tehát nem forradalmiak, hanem konzervatív-
vak. Sőt mi több: reakciósak, mert megpróbálják a történelem kerekét visszafelé forgatni. Ha forradalmiak, akkor nem azért azok, mert előttük áll a proletariátusba való átmenetük, akkor nem jelenlegi, hanem jövő érde-keiket védik, akkor elhagyják saját álláspontjukat, hogy a proletariátusra térjenek át.”²

A munkásosztálynak a kapitalizmusban nincs más tu-

² Ugyanott, 26. old.

lajdona, mint a munkaereje. Ennek eladásából tarthatja csak fenn magát, s munkaereje eladása után sem tehet szert magántulajdonra.

A munkásosztály azért is alkalmas a vezetésre, mert saját felszabadulását csak úgy valósíthatja meg, ha minden dolgozót felszabadít a kizsákmányolás minden formája alól. „Minden eddigi osztály, mely az uralmat meghódította, a már megszerzett életpozícióját úgy igyekezett biztosítani, hogy az egész társadalmat alávetette az ő szerzési feltételeinek. A proletárok csak úgy hódíthatják meg a társadalmi termelőerőket, hogy megszüntetik a maguk eddigi elsajátítási módját és ezzel az egész eddigi elsajátítási módot.”³ A munkásosztály a kizsákmányolás minden formáját megszünteti. Ezért és ennyiben érdekei egybeesnek minden dolgozó érdekeivel. Az érdekeknek ez az egybeesése nem ideiglenes, nemcsak egyes időszakokra vonatkozik, hanem állandó, mindaddig tart, amíg vannak osztályok. Ez azért figyelemre méltó, mert vannak olyan időszakok, amikor a burzsoázia érdekei egybeesnek a dolgozó osztályok érdekeivel. A polgári forradalmak időszakában például a feudalizmus elleni harcban ideig-óráig együtt haladhat a burzsoázia a munkásosztállyal és a többi dolgozó osztállyal. Hasonló a helyzet napjainkban a gyarmati elnyomás alól felszabadult vagy felszabadulásáért harcoló jó néhány országban is. Ennek felismerése alapvetően fontos mind a gyarmati országok népei, mind az egész kommunista mozgalom szempontjából. Elég itt csak arra utalni, hogy milyen károkat okozott az a hibás sztálini tétel, amely szerint korunkban az egész burzsoázia eldobta a nemzeti függetlenség zászlaját. Sztálin az SZKP XIX. kongresszusán nem különböztette meg a vezető tőkésországok monopolista burzsoáziáját a gyarmati országok nemzeti burzsoáziájától. Nem vette figyelembe Leninnek azt a megállapítását,

³ Ugyanott.

hogy különbséget kell tenni az európai országok burzsoáziája és az ázsiai országok burzsoáziája között. „Elrothadt a nyugati burzsoázia — írja Lenin —, amely előtt már ott áll sírásója, a proletariátus. Ázsiában viszont még van olyan burzsoázia, amely képviselni tudja az őszinte, harcra, következetes demokráciát, amely méltó társa a XVIII. század végi Franciaország nagy apostolainak és nagy politikusainak.”⁴

A burzsoázia és a dolgozó tömegek érzékenysége azonban nem lehet tartós, nem vonatkozik az alapvető érdekekre, a kizsákmányolás minden, tehát tőkés formájának a megszüntetésére.

A többi dolgozó osztály — elsősorban a kisárutermelők osztálya — azért nem lehet a társadalom vezetője, mert úgy képzelik el felszabadulásukat, hogy ők maguk is tőkéseké válnak — hasonlóan a rabszolgákhoz, akik felkeléseikben azt a célt tűzték maguk elé, hogy ők legyenek a rabszolgatartók és eddigi uraik a rabszolgák.

A proletariátus azért is az egyetlen következetesen forradalmi osztály, mert a kapitalizmusnál magasabb rendű termelési mód hordozója. A proletariátus a legfejlettebb termelés, a gépi nagyipar szülötte, léte ehhez kapcsolódik. A tőkés társadalom fejlődésével együtt növekszik, fejlődik, osztállyá szerveződik, és mint osztály szüntelenül erősödik. A munkásokat a nagyüzemi termelésben végzett munkájuk, e munka feltételei egyesítik. A termelés társadalmi jellegűvé válása erősíti bennük az egymásra utaltság szellemét, megtanítja a szervezetségre, a szolidaritásra. A gépi nagyipar feltételei között végzett munka szigorú fegyelmet követel, melyre a kapitalizmusban a munkást a belső gazdasági kényszer is ösztönzi.

A munkásosztály tehát lényegesen különbözik a többi dolgozó osztálytól. A kisárutermelő parasztság például a gazdálkodás egyik legelmaradottabb módjához, a kisáru-

⁴ Lenin Művei. 18. köt. 156. old.

termeléshez kapcsolódik. A kapitalizmus fejlődésével nemhogy egységesebbé, szervezettebbé válna, hanem fokozódik rétegződése, mint osztály széthull.

A munkásosztály vezető szerepét indokolja az is, hogy a termelőerők fejlődésével létszámában is állandóan növekvő, ellentétben a többi osztállyal és réteggel. A marxizmus klasszikusai, felismerve ezt a tendenciát, állították, hogy a munkásosztály a tőkés társadalom legnépesebb osztálya lesz. „A proletariátus fejlődésétől való általános félelemmel ellentétben Marx és Engels minden reményüket a proletariátus szakadatlan gyarapodásába vetették. Minél több a proletár, annál nagyobb a proletariátusnak mint forradalmi osztálynak az ereje, annál közelebb van és annál inkább lehetséges a szocializmus.”⁵

A fejlődés teljes mértékben igazolta a marxizmus klasszikusainak ezt a tételét is, akár a kapitalizmust vizsgáljuk, akár a szocializmus építésének tapasztalatait elemezzük.

Az Egyesült Államokban például a XIX. század közepén az ipari munkások száma kb. 1 millió volt. 1960-ban viszont több mint 24 millió ipari munkást tartottak nyilván, ami azt jelenti, hogy ha a munkásosztályt tágabb értelemben fogjuk fel — ahogy erről az első fejezetben tárgyaltunk — és a családtagokat is figyelembe vesszük, akkor az Egyesült Államok lakosságának több mint a felét a munkásosztály alkotja. Kanadában a munkásosztály teljes létszáma 1946-tól 1960-ig 59 százalékkal nőtt, a kereső lakossághoz viszonyított aránya pedig ugyanezen idő alatt 65 százalékról 78 százalékra növekedett. Angliában 1951-ben (népszámlálási adatok szerint) a foglalkoztatott lakosság 55 százalékát tette ki a munkásosztály.

Századunk derekán az egész tőkés világrendszerben a munkások és alkalmazottak összlétszáma kb. 300 millió

⁵ *Lenin Művei*. 2. köt. Szikra 1951. 6. old.

volt, az egész kereső lakosságnak kb. a fele. Az ipari proletariátus létszáma pedig meghaladta a 110 millió főt, és ennek több mint háromnegyed része a fejlett tőkésországokban összpontosult. Emellett figyelembe kell venni a mezőgazdasági proletariátust is, amelynek létszáma a tőkés világban kb. 90 millió fő. Ezekből az adatokból látható, hogy a munkásosztály egyedül létszámát tekintve is nagy erő lett a tőkésországokban. De ennél még jobban megnövekedett a munkásosztálynak a társadalom gazdasági életében betöltött szerepe. A tőkés világrendszerben a munkásosztály termeli a nemzeti jövedelemnek majdnem 80 százalékát. Munkája az anyagi javak létrehozásának legfőbb forrása.⁶

Ez a számszerű fejlődés még inkább jellemző a szocialista világrendszer országaiban. A Szovjetunióban például az egész lakossághoz viszonyítva a munkások és alkalmazottak aránya 1913-ban 17 százalék volt, 1961-ben már 73,6 százalék. A munkások és alkalmazottak létszáma 1963-ban 70.5 millió volt, 1965 végére pedig eléri a 76 millió főt. Bulgáriában 1952-ben 650 000 munkás volt, 1964-ben 1 400 000.⁷ Hazánkban a munkabérből és fizetésből élők aránya 1941-ben 62,6 százalék volt, 1963-ban ez 74,2 százalékra növekedett.⁸ Hasonló a helyzet a többi szocialista országban is.

A munkásosztály vezető szerepét az is indokolja, hogy az összes elnyomott, kizsákmányolt osztály közül leginkább a munkásosztály rendelkezik azzal a lehetőséggel és képességgel, hogy elsajátítsa a kultúra vívmányait. A gépi nagyiparnak lényegesen műveltebb dolgozókra van szüksége, mint bármely más előző termelési formának. A munkásosztálynak a burzsoázia ellen vívott osztályharca

⁶ Az adatokat lásd a Béke és Szocializmus 1961. évi 5. számában.

⁷ Lásd Társadalmi Szemle, 1964 október.

⁸ Az adatokat lásd Társadalmi Szemle 1965. évi áprilisi számában.

pedig magas fokú politikai öntudatot követel. Ezt a munkásosztály nemcsak kívülről kapja, hanem a tőkések ellen vívott harc tapasztalataiból is meríti. Az értelmiség legjobbjai a munkásosztály történelmi szerepét felismerve a munkásosztály oldalára állnak, segítik a tudományos forradalmi világnézet kialakításában és megszerzésében. A marxizmus—leninizmus a munkások millióinak világnézetévé válva, óriási erő. A forradalmi elméletet csak a munkásosztály pártja viheti be az osztály soraiba. A munkásosztályt az teszi képessé a vezetésre, hogy forradalmi élcsapattal rendelkezik, olyan pártja van, amely a munkásosztály legjobbjait tömörítve irányítja, vezeti az osztály harcát.

A munkásosztály azért is képes a vezetésre, mert az első olyan osztály a világtörténelemben, amely következetesen internacionalista. Olyan korban jelent meg a történelem színpadán, amikor elkezdődött a világ gazdaság kialakulása, amikor a gazdasági kapcsolatok ténylegesen nemzetközi jelleget öltöttek, és ennek eredményeképp a különböző országok és népek közötti egyéb (például politikai, kulturális) kapcsolatok is addig nem tapasztalt méretekben kiszélesedtek. A kapitalizmus az egész világot bevonta a kereskedelembe, a gazdasági életbe. Ez az az általános történelmi helyzet, amelynek alapján keletkezett és fejlődött a munkások internacionalizmusa.

A munkásoknak nincs magántulajdonuk, amely elválasztja egymástól az embereket, az osztályokat, a nemzeteket. Nincsenek olyan érdekeik, amelyek szembeállítanák őket más országok és nemzetiségek dolgozóival. Valójában valamennyi ország munkásainak közös az érdeke: a tőkés kizsákmányolás és elnyomás megszüntetése. Ez a közös érdek egyesíti minden ország munkását a tőke nemzetközi ereje ellen. Ebből adódóan az internacionalizmus a munkásosztály számára, nemcsak lehetőség, hanem szükségszerű is a burzsoázia ellen vívott

harcban, a szocializmusért és a kommunizmusért vívott harc sikerének elengedhetetlen feltétele.

A munkásosztály internacionalizmusa abban a felismerésben nyilvánul meg, hogy csak az egész világ munkásainak együttes erőfeszítésével lehet legyőzni a nemzetközi burzsoáziát és felépíteni az osztály nélküli társadalmat. A munkásosztály internacionalizmusa alatt értjük *egyrészt* a valamennyi ország és nemzet munkásosztályára kiterjedő érdekközösség tudományosan megalapozott ideológiáját; *másrészt* a szolidaritásnak, a dolgozó emberek testvériségének valamennyi ország dolgozóit átható érzését; *végül* a munkásosztály nemzeti osztagai közti kapcsolatok meghatározott típusát. Ezeknek a kapcsolatoknak a formái: a különböző akciók összehangolt-sága, egymás segítése, támogatása.

Az természetes, hogy a burzsoázia ideológusai az első pillanattól kezdve támadták a munkásosztály internacionalizmusát, amelyet Marx és Engels egy mondatban fogalmaztak meg: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” Ezzel a tétellel szemben a burzsoázia azt hangoztatta, hogy a munkásosztály internacionalizmusa a népek nemzeti érdekeinek lebecsülésére és feladására vezet, hogy az internacionalizmus elve tagadja a nemzeti érdekek figyelembevételét. A valóságban a munkásosztály internacionalista felszabadító harcával biztosítja leginkább a nemzetek szabadságának és függetlenségének megőrzését, egyenjogúságát, a nemzeti kultúra igazi felvirágzását.

A VEZETŐ SZEREP LÉNYEGE:

A TÖBBI OSZTÁLY ÉS RÉTEG VEZETÉSE

A munkásosztályt különböző tulajdonságai — amelyek objektíve a modern társadalomban betöltött helyzetéből következnek — teszik alkalmassá a vezető szerep betöltésére. A munkásosztály számára az a körülmény, hogy ő vezeti az összes többi dolgozó osztály és réteg harcát

a kizsákmányolás ellen a felszabadulásukért — *saját társadalmi felszabadulásának múlhatatlan biztosítója*. A proletariátusnak csak akkor van lehetősége arra, hogy túllépjen a kapitalizmuson belüli, a gazdasági feltételeinek javításáért vívott harc keretein, ha vezeti a többi dolgozó forradalmi harcát.

„A proletariátus a modern társadalom egyetlen végességgig következetes forradalmi osztálya, ezért ő köteles vállalni a vezető, a hegemon szerepét az egész népnek a teljes demokratikus forradalomért vívott harcában, az összes dolgozóknak és kizsákmányoltaknak az elnyomók és kizsákmányolók ellen vívott harcában. A proletariátus csak annyiban forradalmi, amennyiben tudatára ébred a hegemonia eszméjének és valóra váltja azt. Az a proletár, aki felismerte ezt a feladatot, olyan rabszolga, aki felkelt a rabszolgaság ellen. Az a proletár, aki nem ismeri fel osztályának hegemon szerepét, vagy megtagadja a hegemonia eszméjét, olyan rabszolga, aki nem érti rabszolga helyzetét; a legjobb esetben olyan rabszolga, aki *nem* a rabszolgaság megdöntéséért, *hanem* rabszolga helyzetének javításáért harcol.”⁹

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a kapitalizmus elleni harcban tehát azt jelenti, hogy feltétlenül szüksége van a többi elnyomott, kizsákmányolt, a burzsoáziával szemben álló osztály és réteg megnyerésére, hogy ezekkel együtt harcolhasson a tőkés rendszer megdöntéséért, a szocialista társadalmi rend felépítéséért. Ez a szövetség a munkásoknak is, a többi dolgozónak is hasznos, hiszen a közösen kivívott győzelmek gyümölcseit valamennyi dolgozó osztály élvezi. A munkásosztály nem akar más osztályok és rétegek rovására kiváltságokat szerezni. Ellenkezőleg. Számára a dolgozó tömegek vezetése kötelezettséget jelent, mert például figyelembe kell vennie az ő érdekeit is és ezekért ugyanúgy

⁹ *Lenin Művei*. 17. köt. Szikra 1955. 219. old.

kell harcolnia, mint a saját érdekeiért. Hiszen a szocialista forradalom győzelmének elengedhetetlen feltétele a szövetség megteremtése a többi dolgozó osztállyal és réteggel.

A munkásosztály olyan osztály, amely saját érdekeinek maradéktalan megvalósítása mellett képes tartós szövetséget létrehozni más osztályokkal. Az osztálytársadalmak történetében erre eddig sohasem volt példa. A szocialista forradalom egyik alapvető különbsége a polgári forradalommal szemben éppen az, hogy a munkásosztály képes tartós szövetség létrehozására.

A szocialista forradalom célkitűzései azonban nemcsak lehetővé teszik valamennyi dolgozó osztály tartós szövetségét, egészen az osztályok megszűnéséig, hanem egyszersmind szükségessé is. A szocializmus felépítéséhez nem elegendő a tőkés tulajdon kisajátítása. Teljes egészükben meg kell változtatni a társadalmi viszonyokat, át kell alakítani az egész társadalmi életet. Ez rendkívül bonyolult feladat, ami csak úgy oldható meg, ha a nép minél szélesebb rétegei, valamennyi dolgozó forradalmi aktivitással részt vesz az új társadalom megteremtésében.

A proletárforradalom a két fő antagonisztikus osztály — a munkásosztály és a burzsoázia — közvetlen és nyílt összeecsapása. A szocialista forradalom azonban sohasem ölti csupán e két ellenfél párviadalának jellegét. Lenin kigúnyolta a forradalom naiv elképzelését, amely szerint „az egyik helyen felsorakozik az egyik hadsereg és azt mondja: »Mi a szocializmust akarjuk«, egy másikon pedig felsorakozik egy másik és azt mondja: »Mi az imperializmust akarjuk« és ez lesz majd a szociális forradalom!”¹⁰

„Tiszta” szocialista forradalom már csak azért sem lehetséges, mert nincs „tiszta” kapitalizmus sem. A való-

¹⁰ *Lenin Művei*. 22. köt. Szikra 1951. 373. old.

ságban a kapitalizmus magán viseli az előző gazdasági formák csökevényeit. A munkásosztály és a burzsoázia közötti ellentétek összefonódhatnak a parasztság és a földbirtokosok, a földbirtokosok és a burzsoázia, a kispolgárság és a burzsoázia, a monopóliumok és a lakosság valamennyi többi rétege közötti ellentétekkel. A proletariátus és a burzsoázia közötti osztályellentétet néha elhomályosíthatják nemzeti, vallási konfliktusok.

A munkásosztálynak a dolgozókkal kötött tartós szövetség megteremtése vagy erősítése során figyelembe kell vennie a szövetségesek napi érdekeit is. Emellett a munkásosztály ideiglenesen szövetségre léphet más osztályokkal is. A szövetség létrejöttét vagy felbomlását mindig az adott történelmi helyzet határozza meg.

A munkásosztály vezető szerepe és a szövetségesek viszonya igen bonyolult kérdés. Ezért nem lehet elfogadni az olyan nézetet, amely szerint a munkásosztályon kívül a társadalomban létező összes többi osztály és réteg — a dolgozó osztályok is — reakciós tömeget jelent. E nézet Marx kora óta állandóan kíséri a munkásmozgalmat. Annak idején Marx „A gothai program kritikájá”-ban leleplezte és megcáfolta ezt a Lassalle által hirdetett nézetet. Rámutatott arra, hogy a munkásosztály szövetségesek nélkül nem vívhatja meg harcát sikeresen a burzsoázia ellen. Ez még akkor sem sikerülhet a munkásosztálynak, ha létszámában állandóan növekszik, ha ereje nagymértékben nő mind a kapitalizmus fejlődése, mind a szocializmus építése során.

A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPE CSAK A PÁRT VEZETÉSÉVEL VALÓSULHAT MEG

A történelem eddigi tapasztalatai bizonyítják, hogy a munkásosztály csak *forradalmi* pártjának vezetésével vívhatja ki és tarthatja meg a hatalmat. Ezt pozitív és negatív példák egyaránt bizonyítják. A párizsi kommün

vezetése két párt (a blanquisták és a proudhonisták) között oszlott meg, amelyeknek egyike sem volt marxista. A Magyar Tanácsköztársaság bukásánál az is közrejátszott, hogy a két munkáspárt elvi megalapozás nélküli egyesülése következtében a párt nem tudta betölteni vezető szerepét. Az 1956. évi magyarországi ellenforradalom is azért érhetett el ideig-óráig sikereket, mert a feltárt szektás hibák kijavítását az akkori vezetőség elhúzta és a revizionisták tevékenysége következtében megbomlott a párt egysége, és így nem tudta következetesen érvényre juttatni a munkásosztály vezető szerepét. A munkásosztály Oroszországban és a népi demokratikus országokban azért tudta kivívni és megtartani a hatalmat, mert a hatalom megszerzéséért és megtartásáért folyó harcot a marxizmus—leninizmus elvei alapján felépült kommunista pártok vezették.

Milyen okok indokolják a párt vezető szerepét?

1. A proletariátusnak hosszú, szívós harcot kell folytatnia a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért, a hatalom megszerzéséért. A hatalom kivívása után a szocializmus, majd a kommunizmus felépítésével még bonyolultabb feladatokat kell megoldania. A stratégia és a taktika tudományos kidolgozásával kell eldönteni a támadás, az előrenyomulás, a visszavonulás, a harc módjának helyét, idejét, formáját stb. E feladatokat a munkásosztály csak forradalmi pártjának segítségével oldhatja meg, mivel a párt a marxizmus—leninizmus elméletének birtokában ismeri a társadalom fejlődésének törvényeit.

2. E bonyolult feladatok sikeres megoldásának egyik legfontosabb feltétele a munkásosztály szervezett, egységes fellépése. Harcba vinni a munkásosztály nagy tömegeit csak a párt vezetésével lehet. A munkásosztály élcsapatának tagjai meggyőzik a munkástömegeket a párt által kitűzött célok helyességéről, s a meggyőzés alapján magukkal ragadják őket a harc sikeres megvívására.

3. A munkásosztály a párt útján képes megfelelően

elemezni a harc különböző szakaszaiban a többi osztály és réteg helyzetét, szövetségesül való megnyerésének lehetőségét.

Ahhoz, hogy a marxista—leninista párt érvényesíteni tudja a munkásosztály vezető szerepét, az szükséges, hogy a párt helyesen ismerje fel és fogalmazza meg a munkásosztály és az összes dolgozók érdekeit, és törekvéseit hozza ezekkel összhangba, ezek alapján határozza meg a feladatokat, szervezze és irányítsa megoldásukat.

A feladatok helyes felismerése alapján a pártnak tudományosan megalapozott politikát kell kidolgoznia és azt következetesen megvalósítania.

Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy a párt szervezetei alkalmasak legyenek a vezetésre, a kidolgozott politika gyakorlati végrehajtására. Ez elsősorban a párt erejétől, vagyis egységétől és összetételétől függ. „Mennél erősebbek lesznek pártszervezeteink... annál szélesebb körű, sokoldalúbb, gazdagabb és termékenyebb lesz a párt befolyása a munkástömegeknek a pártot körülvevő, a párt által vezetett elemeire.”¹¹ A párt ereje nem elsősorban a létszámától, hanem eszmei-politikai egységétől, szilárdságától és a párttagság állhatatosságától függ.

Végül a vezető szerep érvényesülésének fontos eleme, hogy a párt által kidolgozott politika és a párt gyakorlati tevékenysége egységet alkosson. A párt iránti bizalom megteremtése és megszilárdítása a pártonkívüliek között, a kommunisták példamutatása és áldozatkészsége az élet minden területén elengedhetetlen feltétele a vezető szerep biztosításának.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülését a párt vezető szerepének megvalósulásán keresztül mindig a történelmi helyzet, az osztály-erőviszonyok és az osztályharc körülményei, feladatai befolyásolják, ezek alapján módosul, változik.

¹¹ *Lenin Művei*. 7. köt. Szikra 1953. 270. old.

III. A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉNEK JELLEGE ÉS ÉRVÉNYESÜLÉSE MA, A KAPITALISTA VILÁGRENDSZERBEN

A munkásosztály vezető szerepe korunkban világméretű. Ez *egyrészt* abból következik, hogy a kapitalizmus létrehozta és nagyra növelte a munkásosztályt. A kapitalista rendszer kiterjedésével együtt járt a munkásosztály erősödése, világméretűvé vált a munkásosztály vezetésével a dolgozók harca a kapitalizmus ellen. *Másrészt ma* a munkásosztály vezető szerepe mindenekelőtt a szocialista világrendszer létezésében, fejlődésében és befolyásában ölt testet. „*Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik*”¹ — állapítják meg a kommunista és munkáspártok az 1960-as moszkvai nyilatkozatban. A nemzetközi munkásosztály, amely korunkban az imperia- lizmus világméreteken való megdöntéséért vívott küz- delem középpontja, a kommunista világmozgalom veze- tésével arra törekszik, hogy az imperializmus elleni har- cában maga köré tömörítsen minden haladó erőt és ve- lük szövetségben elérje a szocializmus világméretű győ- zelmét a kapitalizmus felett.

A munkásosztály vezető szerepének tartalma elsősor- ban az államhatalom jellegétől függ. Ezért más a tar- talma a burzsoá- és más a proletárállamban. A tőkés világrendszerben olyan viszonyok között érvényesül — ez a fő meghatározója —, hogy a munkásosztály elnyo- mott és kizsákmányolt osztály, a hatalom a tőkésosztály kezében van. De a hatalom jellegében bizonyos különb-

¹ A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó 1961. 11. old.

ség van még a kapitalista világrendszeren belül is. A hatalom jellege más a fejlett és más az elmaradott tőkésországokban. A fejlett tőkésországokban a monopoltőke kezében van a hatalom, az elmaradott országokban pedig nem. Ezért külön kell vizsgálni a tőkés világrendszerhez tartozó országok két nagy csoportjában a munkásosztály vezető szerepét.

A VEZETŐ SZEREP SAJÁTOSSÁGAI

A FŐ TŐKÉSORSZÁGOKBAN

Mielőtt a munkásosztály vezető szerepének sajátosságait vizsgáljuk a fejlett tőkésországokban, nem árt tisztázni, hogy milyen országok tartoznak ebbe a csoportba. A fejlett tőkésországok közé olyan államokat lehet sorolni, amelyekben *nemcsak uralkodnak, hanem igen fejlettek is a tőkés gazdasági, társadalmi viszonyok*. Ezekben az országokban aránylag magas a nemzeti jövedelem és ennek megfelelően az egy főre jutó ipari és mezőgazdasági termék. A vezető tőkésországok: az Egyesült Államok, Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Olaszország, Japán és Kanada. Ezek adják a tőkés világrendszer ipari termelésének kb. 80 százalékát. Ezért az e csoportba tartozó országokban a munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének óriási jelentősége van.

A fő tőkésországokban a munkásosztály vezető szerepének olyan körülmények között kell érvényesülnie, amikor ezekben az országokban a termelőerők fejlődése — elsősorban a tudományos-technikai forradalom eredményeként — meggyorsult.

A termelőerők fejlődése magával hozta a termelési viszonyok bizonyos formaváltozását, az állami monopolkapitalizmus uralomra jutását. Az állami monopolkapitalizmus részletes elemzése nem feladata e tanulmánynak, mégis szükséges, hogy legfontosabb jellemzőit röviden összefoglaljuk.

Az állami monopolkapitalizmusban a kapitalizmus alapvető ellentmondása új módon, magasabb fokon érvényesül. A monopolizációs társadalmazás a tőkés termelési viszonyoktól azt követeli, hogy ideiglenesen zárkózzanak fel az óriásra nőtt termelőerőkhöz, a tőke nagyfokú centralizációjához. A monopóliumok és a kapitalista államapparátus még jobban összefonódik, eggyé olvad; a tőke újratermelése és az értéktöbblet fináncizációs elosztása a tőkések és egyéb termelők jövedelmének újraelosztása az állam közvetlen beavatkozásával megy végbe; az állam a monopolizációs alarendelt szerepet játszik; a termelőerők társadalmi jellege és a tőkés termelési viszonyok közötti ellentmondás állandó konfliktusa rendkívüli intenzitással jelentkezik, és ez a tőkés gazdaság ingatagságának növekedésében fejeződik ki; mélyül az imperializmus általános válsága, fokozódik az elnyomott népek ellenállása, erősödik a munkássztrájk és a dolgozók tömegeinek harca a monopóliumok ellen; a monopolkapitalizmus termelési viszonyai között elérhető társadalmazás már kevésnek bizonyul, és a tőkés társadalomban végsőkéig kifejlődnek a szocializmus anyagi-műszaki, gazdasági feltételei. Ezek a tényezők határozzák meg az állami monopolkapitalizmus lényegét.

Az állami monopolkapitalizmus fejlődése két ellentétes tendencia egysége, ezért rendkívül ellentmondásos folyamat. *Egyrészt* arra hivatott, hogy a végsőkéig mobilizálja a kapitalizmus gazdasági, politikai, ideológiai eszközeit a pusztulás szakaszában levő kapitalizmus fennmaradásának meghosszabbítására. *Másrészt* a legteljesebben előkészíti — mást nem tehet — a jövő szocialista társadalmának anyagi feltételeit, vagyis még jobban elmélyíti a kapitalizmus általános válságát.

Az állami monopolkapitalizmus e feladatok megoldása érdekében létrehozza az állami beavatkozás mechanizmusát. Ebbe a mechanizmusba az állami tulajdon felhasználása, az állami monopolkapitalista költségvetési po-

litika, a hitelélet állami befolyásolása, az imperialista protekcionizmus alkalmazása tartozik. Az állami monopolkapitalizmus az így kialakított mechanizmussal elérte — legalábbis az eddigi évek tapasztalatai szerint —, hogy ha nem is tudta megszüntetni a tőkés újratermelés ciklikus jellegét, de módosította azt, hogy a túltermelési válságok — ez eszközök alkalmazása következtében — sokkal enyhébb lefolyásúak lettek, lényegesen kisebb meg rázkódtatásokat okoznak, ideig-óráig sikerült megmenteni a kapitalizmust, és ami a legfőbb, biztosítani tudták a monopoltőkének a kapitalizmus története során a legnagyobb profitot.

A TÁRSADALOM OSZTÁLYSZERKEZETÉNEK ALAKULÁSA A FŐ TŐKÉSORSZÁGOKBAN

A munkásosztály — mint már bizonyítottuk — létszámában óriási méretekben növekedett, száz esztendő alatt harmincszorosára nőtt a tőkés világban élő proletárok száma. A termelőerők fejlődése jelentős változásokat idézett elő az összmunkásállományban. A tudomány közvetlen termelőerővé válása következtében növekszik a mérnökök, technikusok, konstruktőrök és tudósok száma, eltűnnek a kézműves típusú munkások, és új munkáscsoportok alakulnak ki. A szakképzetlen munkások száma csökken, az úgynevezett betanított, félig szakképzett munkások száma viszont növekszik. Általában növekszik a munkásság állományának szakképzettsége, de a tőkésék a szakképzett munkáért viszonylag alacsonyabb bért fizetnek. A bér munka piacának törvényei a műszaki értelmiségre is kiterjednek.

Bővült a munkásosztály összetétele is. Gerincét természetesen továbbra is a gyáripari és a kitermelő ipari munkások alkotják. Azonban az egész proletariátushoz sokkal szélesebb rétegek tartoznak — amint ezt már az első fejezetben kimutattuk —, mégpedig az említett két

kategórián kívül az építőipari, a közlekedési és a mezőgazdasági munkások, valamint a kereskedelmi dolgozók.

A munkásosztály összetételében végbemenő változás munkájuk változását is mutatja, bár helyük és szerepük a termelésben, a mai társadalomban nem változik. Találónan írta erről egy francia szakszervezeti vezető a következőket: „Azok a munkások, akik a *Mont Blanc*-alagutat fúrták, hipermodern fúrókocsikkal dolgoztak, noha nagyapáink még csákánnyal vágták a *Simplon*-alagutat. De mindannyian *eludták munkaerejüket.*”

A tőkésországokban az alkalmazottak létszáma is növekszik. Ez a jelenség elsősorban az államapparátus növekvő szerepének következménye. Az Egyesült Államokban például 1870-ben az egész munkaképes lakosság 6,6 százaléka volt alkalmazott, 1954-ben pedig 30,8 százaléka. Az alkalmazottak alapvetően két csoportba oszthatók: 1. a részvénytársaságok és magáncégek alkalmazottai; 2. az államapparátus hivatalnokai.

A termelés és a tőke koncentrációja mind nagyobb méreteket ölt a mezőgazdaságban is. A parasztság egyre nagyobb része adósodik el és kerül függésbe a banktól. Az állam azzal, hogy garantált mezőgazdasági árakat alakít ki, szintén a fejlettebb technikával rendelkező, tőkeerős, nagy farmergazdaságoknak nyújt elsősorban segítséget, mert a megállapított mezőgazdasági árak nagy része alacsonyabb, mint az átlagos feltételekkel termelő parasztok költségei.

A csökkenő mezőgazdasági jövedelmekről tanúskodnak az alábbi adatok is. A parasztság bevételei az Egyesült Államokban az 1948. évi 20,8 milliárd dollárról 1954-re 16,6 milliárd dollárra csökkentek. A mezőgazdaság részesedése a nemzeti jövedelemből ugyanezen időszak alatt 9,6 százalékról 5,6 százalékra csökkent. A mezőgazdasági kis- és középtermelők tömeges tönkremenése az állami beavatkozás fokozódása következtében meggyorsult. Angliában a kistermelők aránya 1921-től 1951-ig 6,2 százalé-

ról 5 százalékra csökkent, 1960-ban pedig már csak kb. 4 százalék volt.

Olaszországban a független dolgozók aránya 1936-tól 1959-ig (a termelésben részt vevők közül) 48 százalékról 37,2 százalékra csökkent. A függetlenek száma a mezőgazdaságban 1951—1959 között 1,9 millió emberrel csökkent. A Német Szövetségi Köztársaságban 1949 és 1955 között 105 000 parasztgazdaság ment tönkre.

A tőkésosztály szerkezetében is jelentős változások következtek be. E változások lényege a következő: A burzsoázia létszáma abszolút mértékben csökkent mind a monopóliumok előtti kapitalizmushoz, mind a monopolkapitalizmus előző szakaszához képest.

Különösen csökkent az ipari tőkések részaránya. A nagy iparvállalatok monopóliumokba való egyesülése, illetve állami kézbe kerülése fölöslegessé tette az ipari tőkések irányító szerepét. Az ipari tőkések üzemi és társadalmi funkcióit az állam vagy a monopóliumok fizetett alkalmazottai végzik el.

Az állammonopolista kapitalizmus a nagytőkések csoportján belül négy önálló réteget hozott létre: a részvénytársaságok és egyéb monopolista egyesülések tulajdonából legnagyobb résszel bírók rétegét; a részvénytársaságok vezető garnitúráját; az államapparátus vezető tisztviselőinek rétegét; a legfelsőbb katonai kasztot. A burzsoázia egyes csoportjai között a legfőbb ellentét a legfelsőbb állami tisztségek odaítélése, a hozandó állami intézkedések megítélése terén tapasztalható. A kapitalizmus történetében még soha nem volt ennyire éles az egyes tőkéscsoportok közti ellentét, mint az állammonopolista kapitalizmusban.

Az állami monopolkapitalizmus bizonyos új vonásokat kölcsönöz az osztályellentéteknek és az osztályharcnak is. A munkásosztály vezető szerepének érvényesülésénél ezt feltétlenül figyelembe kell venni. Melyek ezek az új vonások? Erőteljesen fokozódott az állam beavatkozása a munka és a tőke közötti harcba, természetesen az utóbbi oldalán. A munkásosztály harca során mind gyakrabban nemcsak a tőkéssekkel, hanem az állammal, annak rendőri bürokratikus apparátusával is szembekerül. Ezeknek az országoknak a többségében közvetlenül vagy közvetve az állam szabályozza a béreket. Ezért a dolgozók az államapparátussal kerülnek szembe, ha a szociális biztosításért, az adóterhek csökkentéséért, a szakszervezetek tevékenységének növeléséért, a kollektív szerződések megkötéséért harcolnak. S a rendőri, olykor katonai apparátussal kerülnek szembe a sztrájkok, tüntetések, gyűlések alkalmával is. Így azután a gazdasági harc mind gyakrabban válik politikai harccá.

Milyen tényezők szabják meg a munkásosztály harcát, vezető szerepének érvényesülését a fejlett tőkésországokban? Az új objektív világhelyzet az erőviszonyoknak a szocializmus javára történt gyökeres megváltozása nyomán alakult ki. Ez nagymértékben elősegíti a világforradalmi folyamat meggyorsulását. A jelenlegi időszakot a szocialista világrendszernek a kapitalista rendszerrel szemben — minden fronton, a gazdasági verseny területén, a politikai, ideológiai harc szférájában, a mindjobban növekvő tudományos-technikai és katonai fölény vonalán — kibontakozó támadása jellemzi. A szocialista világrendszer sokoldalú eredményei, valamint a gyarmati rendszer összeomlása és az imperializmus fő ellentmondásainak nagymérvű kiéleződése, a kapitalizmus általa-

nos válságának elmélyülését és ennek nyomán a proletariátus osztályharcának új fellendülését idézték elő.

A nemzetközi forradalmi mozgalom mai szakaszának jellegzetes vonása, hogy fellendülése nem világháború viszonyai között és nem világháború következményeivel kapcsolatban megy végbe, hanem lényegében a két rendszer békés egymás mellett élésének és gazdasági versenyének feltételei között. A burzsoázia azt igyekszik bizonyítani, hogy a nemzetközi forradalmi mozgalom csupán világháborúkkal összefüggésben fejlődhet. „A kommunisták sikereit — állítja például Robert Daniels — nagymértékben a világháború és a háború utáni káosz sajátos helyzetének stratégiai kihasználása biztosította... A háború és a kommunista mozgalom közötti összefüggést aláhúzza az a tény, hogy ... a kommunisták nem tudtak béke idején komoly sikereket elérni.”² Ezzel szemben a tények mást bizonyítanak. A jelenlegi szakaszban a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom általános fellendülése a világháborútól és annak következményeitől függetlenül kezdődött meg. Például a nyugati félteke első szocialista forradalmának kitörése Kubában világháború nélkül ment végbe olyan helyzetben, amikor az erőviszonyok a nemzetközi küzdőtéren gyökeresen eltolódtak a szocializmus javára.

Ma a fő tőkésországokban tovább éleződik a tőkés társadalom két alapvető osztálya, a munkásosztály és a burzsoázia közötti ellentét.

A kapitalista társadalom ma sokkal inkább két alapvető osztályra szakadt, mint egy évszázaddal előbb, 1848-ban, amikor Marx és Engels „A Kommunista Párt kiáltványá”-ban ezt a tényt kimutatták. Ebből következően a burzsoázia és a munkásosztály ellentéte kiélezettebb, és az osztályharc az egész kapitalista társadalomra kiter-

² Robert Daniels: *The Nature of Communism*. (A kommunizmus természete.) New York 1962.

jed. Ezért az egyes közbülső rétegek hovaállásai is élesebben vetődik fel: a két alapvető osztály valamelyike mellett világosan állást kell foglalniuk. A fejlett tőkésországok legagresszívabb és legreakciósabb monopolizációs erői még a monopolizáció egyes csoportjaival is szembekerülnek. Egyes monopolizációk a békés termelésben és a normális világkereskedelemben érdekeltőbbek, mint a fegyverkezésben, ezek természetesen nyugtalanul figyelik a társadalom militarizálását, tiltakoznak ellene, és józanabban tekintenek a nemzetközi helyzet fejlődésére. A legreakciósabb és legagresszívabb monopolizációk politikája ezeken a körökön túl még élesebben sérti a burzsoázia egyéb rétegeit, beleértve a középburzsoáziát és a nagytőke jelentős részét is. Azzal a törekvéssel ugyanis, hogy az egész kapitalista világpiacot a maga uralma alá hajtja és megakadályozza behatolásukat a szocialista országok piacaira, sőt még a kapitalista piacot is zárt részekre bontja — súlyosan sérti a tőke többi erőit. A burzsoázia egészének élet és halál kérdése a piac bővítése, de ebben a legnagyobb monopolizációk akadályozzák.

A legagresszívabb és legreakciósabb monopolizáció első sorban a dolgozó tömegekkel kerül szembe. Az értelmiséget egyre szigorúbban korlátozza alkotó munkájában. A tudósok és mérnökök nagy részét a haditermelés szolgálatába állítja. Az értelmiséget saját filozófiai és politikai nézeteinek elfogadására és népszerűsítésére akarja kényszeríteni. A haladó gondolatokat mind kíméletlenebbül üldözi. A tisztviselőktől megköveteli, hogy gondolkodás nélkül végrehajtsák akarátát. A városi középrétegek, a kiskereskedők és kisiparosok helyzetét bizonytalanná teszi. Csak azokon a területeken engedi meg működésüket, amelyek a nagy monopolizációknak nem kifizetődőek. Ezekre a rétegekre súlyos adókat vetnek ki. A mezőgazdasági lakosság dolgozó tömegeit megadóztatja és megfosztja termelési eszközeitől. A munkások kihasználását hallatlanul fokozza. És mindemellett egyre

kíméletlenebbül támadja a tömegek nemzeti érzését, demokratikus jogait, életszínvonalát, békevágyát, minden alapvető érdekét, még hozzá nemcsak nemzeti, hanem — főleg az integrációs politikán keresztül — nemzetközi méreteken is.

A tények azt bizonyítják, hogy a monopoltőke leg-agresszívabb és legreakciósabb erői maguk alá akarják gyűrni a kapitalista társadalom döntő többségét. Az ez ellen a politika ellen folyó harc legnagyobb és legkövetkezetesebb ereje — és így vezetője — a munkásosztály, amely szövetségre lép a városi és falusi középrétegekkel, s maga mögé tömöríti a társadalom többi monopoltőke-ellenes rétegeit is. Egyetlen más osztály sem képes e történelmi harc vezetésére. Nélküle a haladó erők monopoltőkeellenes harca nem vezethet győzelemre. A döntő tehát az, hogy a társadalom többsége felismerje ezt, és tudatosan és következetesen a munkásosztály oldalára álljon. Ez, ha nem is máról holnapra — nehézségek és visszaesések közepette —, de végbe fog menni. A munkásosztály társadalmi befolyása növekszik, mind többen állnak mellé és küzdenek vele együtt a monopoltőke ellen. S a mai feltételek között — amikor a monopoltőke és a parasztság, a monopoltőke és a városi középrétegek, a monopoltőke és az értelmiség ellentétei, a kapitalizmus összes ellentmondásai éleződnek — e harcnak újabb eredményeket kell hoznia.

A munkásosztálynak létérdeke a fejlett tőkésországokban, hogy minden olyan erőt tömörítsen, amelynek érdekei ellentétben állnak a monopóliumok érdekeivel. A monopolisták hatalma által sújtott minden osztálynak, rétegnek ugyancsak létérdeke, hogy a legerősebb, legszervezettebb, legkövetkezetesebb osztály vezetésével harcoljon érdekeinek védelméért a monopóliumok ellen. Ebben a monopóliumok ellen irányuló széles nemzeti összefogásban helye van minden imperialista-ellenes erőnek: a parasztoknak, értelmiségieknek, alkalmazottaknak, a vá-

rosi és falusi kispolgárságnak, sőt a burzsoázia azon részének is, amely érdekelt a monopóliumok elleni harcban. A legfontosabb cél most a monopóliumok uralmának megszüntetése. A távolabbi célok tekintetében vannak különbségek, sőt lehetnek ellentétek is ezek között a rétegek között. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy jelenlegi érdekeik a közös ellenség elleni összefogást követelik meg, hogy minden említett osztály, réteg céljának eléréséhez az egységfronton át vezet az út.

Milyen politikai és gazdasági célok megvalósításáért indítható közös harc, hozható létre a monopóliumok ellen irányuló egységfront a munkásosztály vezetésével?

Ilyen cél mindenekelőtt a *háború elhárítása*. Korunkban a béke megvédhető, a háború elkerülhető. Ez a felismerés hatalmas perspektívát nyit a békéért küzdő tömegek előtt, és egyszersmind megmutatja a békéért vívott harc erőit és feladatait is. A béke védelme megköveteli a legszélesebb rétegek tömörítését és a háborúra törő monopolisták elleni aktív harcot. Az imperializmustól nem lehet kikönyörögni a békét, de rá lehet kényszeríteni.

A békéért folyó harc vezetéséről a munkásosztály nem mondhat le, hiszen vezető szerepét csak úgy tudja érvényesíteni a kapitalizmus ellen, a szocializmusért folyó harcban, ha a dolgozó tömegek létérdekeit fejezi ki. Ha a munkásosztály erről a harcról álbaloldali frázisok miatt lemondana, akkor elveszítené tekintélyét a tömegek előtt.

A békés egymás mellett élés — amiért ma a szocializmus erői harcolnak — nem jelent lemondást az osztályharcról. Ellenkezőleg: ez a kapitalizmus és a szocializmus közötti nemzetközi osztályharc formája. A békés egymás mellett élés során kibontakozik a szocializmus fölénye, és a tőkésországokban is kedvező lehetőségek alakulnak ki az osztályharc kiszélesítésére.

A nemzeti függetlenség megvédése vagy kivívása szintén alapvető célja a demokratikus erők tömörítésének. Az Egyesült Államok monopolistái veszélyeztetik minden ország nemzeti függetlenségét, a független országokat háborús politikájuk engedelmes eszközévé kívánják tenni. Más országok monopolista körei viszont a kezére játszanak ebben az amerikai imperializmusnak.

A demokrácia megvédése és fejlesztése: a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratiszálása, s ezzel a monopóliumok gazdasági hatalmának megrendítése; a gazdasági élet békés vágányokra irányítása a lakosság igényeinek kielégítése érdekében; mélyreható földreform; a dolgozók életkörülményeinek megjavítása; a parasztság, valamint a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben — ezek azok a célok, amelyek alapot adnak ahhoz, hogy létrejöjjön egy igen széles, a különböző osztályokat és rétegeket magában foglaló monopólium-ellenes egységfront a munkásosztály vezetésével.

E célok és követelések megvalósítása valóban az egész nemzet érdekeinek megfelelne és előrevinne a társadalmi haladás útján. E célok nem szocialista, hanem demokratikus jellegűek. A munkásosztálynak mégis harcolnia kell értük, mert ez a harc része a szocializmusért folytatott küzdelemnek. Mint az SZKP XXII. kongresszusa megállapítja: „A monopóliumok ellen folytatott általános demokratikus harc nem odázza el, hanem közelebb hozza a szocialista forradalmat. *A demokráciáért vívott harc a szocializmusért folytatott harc alkotórésze.* Minél erősebb a demokratikus mozgalom, annál magasabbra emelkedik a tömegek politikai öntudatának színvonala, annál nyilvánvalóbbá válik a tömegek előtt, hogy csak a szocializmus nyitja meg előttük az igazi szabadsághoz és jóléthez vezető utat.”³

³ Az SZKP XXII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1962. 742. old.

Ennek az alapvető igazságnak a megértése a tőkés-országokban folyó harc egyik döntő kérdése. A demokratikus célok valóra váltása az adott körülmények között önmagában véve még nem forradalom. De az ezekért vívott harc korlátozza a monopóliumok hatalmát, növeli a munkásosztály súlyát és tekintélyét, újabb rétegeket kapcsol be az osztályharcba.

A munkásosztály vezetése alatt vívott harc során mind szélesebb tömegek jutnak el a marxizmus—leninizmus eszméihez.

A munkásosztály és a többi dolgozó harca a monopóliumok ellen elsősorban a sztrájkharcokban jut kifejezésre. A sztrájkok sokkal gyakoribbak és nagyobb méretűek, mint a második világháború előtti időszakban.

A jelenlegi szakaszban a munkásosztály harcának sajátosságai a fejlett tőkésországokban folyó sztrájkmozgalom fejlődésének néhány új mozzanatában is megnyilvánulnak.

A SZTRÁJKOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA*

	1919—1939		1946—1960	
	A sztrájkok száma (ezer)	A sztrájkolók száma (millió)	A sztrájkok száma (ezer)	A sztrájkolók száma (millió)
Az egész kapitalista világban	177,4	80,8	247,4	222,6
<i>E b b ő l :</i>				
az iparilag fejlett országokban	165,6	74,5	200,5	192,5
a gazdaságilag elmaradott országokban	11,8	6,3	46,9	30,1

* *Arzumanjan*: A mai kapitalizmus problémái. Kossuth Könyvkiadó 1963. 68. old.

A táblázat adatai szerint az egész kapitalista világban a háború utáni tizenöt év folyamán közel háromszor annyi munkás és alkalmazott sztrájkolt, mint a háború előtti húsz év folyamán. Különösen nagy arányokat öltött a dolgozók gazdasági harca az ötvenes évek második felében és a hatvanas évek elején. Míg 1956-ban és 1957-ben az egész kapitalista világban évente kb. hat, addig 1960-ban és 1961-ben nem kevesebb, mint évi tizenöt nagy, országos jelentőségű sztrájk zajlott le. 1960-ban a legnagyobb sztrájkharcok és más tömegmegmozdulások Olaszországban, Belgiumban, Franciaországban, Japánban zajlottak le. 1961-ben Olaszországban vagy Japánban nem voltak ilyen nagy megmozdulások, de más országokban (így Dániában, Izlandban, Izraelben, Libériában, Észak-Rhodesiában, Martinique szigetén) a sztrájkmozgalom elérte az utóbbi évek legmagasabb színvonalát. Ugyancsak nagy sztrájkharcok voltak Argentínában, Brazíliában, Ecuadorban, Bolíviában és a dél-amerikai kontinens más országában.

A sztrájkok gyakran súlyos politikai válságot robbantottak ki az érintett országokban. A sztrájkharcok során *kezdték szorosabban összefonódni a gazdasági és politikai követelések.* A politikai jelszavak között mind gyakoribb a mélyebb társadalmi-gazdasági reformok követelése. Ennek eredményeképpen szorosabbá válik a kapcsolat az általános demokratikus küzdelem és a szocializmusért vívott harc között.

A proletariátus sztrájkharcaiban a politikai sztrájkok egyre növekednek és egyre jelentősebbek. Ma a tőkés-országokban az osztályütközeteknek mintegy kétharmada politikai jelszavak alatt folyik. Erről tanúskodnak a következő adatok:

	1958	1960	1961	1962
A sztrájkokban részvevők száma a tőkés világban (millió fő)	25—27	54—58	50—53	56—62
Ezen belül az imperialista országokban (millió fő)	13,5	43—46	41—43	42—44
Az összesen belül a politikai sztrájkok részvevői (millió fő)	11—12	41—45	30—33	35—40

* Lásd Béke és Szocializmus, 1963. 5. sz. 19. old.

A munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének ma is, a múltban is, egyik legfőbb problémája a *munkásosztály egysége*.

„A munkásosztályra háruló világtörténelmi küldetés teljesítésének fontos feltétele — állapítja meg az SZKP programja —, hogy a soraiban meglevő *szakadást leküzdje*. Az akcióegységet megvalósító, összeforrott munkásosztály előtt az imperializmus egyetlen bástyája sem állhat meg. A kommunista pártok együttműködésre törekednek a szociáldemokrata pártokkal, nemcsak a békéért, a dolgozók életkörülményeinek megjavításáért, demokratikus jogaik bővítéséért és megőrzéséért vívott harcban, hanem a hatalom megszerzéséért és a szocialista társadalom felépítéséért folytatott harcban is.”⁴

A fejlett tőkésországokban kibontakozó demokratikus és forradalmi mozgalom győzelmének tehát igen fontos feltétele a munkásmozgalom egysége. Ezt az osztályharcnak a legutóbbi években bekövetkezett fejlődése újból

⁴ Az SZKP XXII. kongresszusa. 745. old.

bebizonyította. Ahol a proletariátus megosztottan lépett fel, akciói több esetben vereséget szenvedtek. És fordítva, a demokratikus mozgalmaknak és a proletariátus társadalmi és gazdasági akcióinak valamennyi sikere azal magyarázható, hogy a harcban a munkásosztály egységesen lépett fel.

A kommunisták az akcióegység megteremtéséért folytatott harcban a lehető legnagyobb rugalmasságot tanúsítják. Tetteikkel bizonyítják, hogy készek hosszú időre szóló akcióprogram kidolgozására, s megkülönböztetett politikát folytatnak a szociáldemokrácia különböző irányzatai tekintetében. „Ez — állapította meg az SZKP XXII. kongresszusa — nem ideiglenes taktikai jelszó, ez a kommunista mozgalom fő irányvonala, amelyet a munkásosztály létfontosságú érdekei diktálnak.”⁵

A monopóliumok ellen, az általános demokratikus célokért folyó harcot a történelem roppant felelősségteljes és elsőrendű feladatként tűzte a dolgozók elé.

A munkásosztály és a többi dolgozó réteg létfontosságú gazdasági és politikai érdekeinek további közeledése egymáshoz, az imperializmus és a demokrácia növekvő ellentéte — a demokratikus és a szocialista feladatok mind szorosabb egybefonódásának objektív alapja.

A mai történelmi körülmények között a fő tőkésországokban a monopolista burzsoázia sem politizálhat a munkásosztály érdekeinek, véleményének figyelembevétele nélkül. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egyben teljesítik is a munkásosztály követeléseit. De a munkásosztály magatartásával számolniuk kell. Ez vonatkozik mindenekelőtt Olaszországra és Franciaországra. Nézzünk ennek bizonyítására néhány számot.

Az Olasz Kommunista Pártnak 1962-ben kb. 1,8 millió tagja volt. Az olasz kommunisták az 1958 májusi parlamenti választásokon több mint 6,7 millió szavazatot kap-

⁵ Ugyanott, 28. old.

tak. Az 1960 novemberi községi választásokon minden negyedik ember a kommunistákra szavazott. Az 1963 áprilisi parlamenti választásokon a kommunista párt 7,8 millió szavazatot nyert, az összes szavazatok 25,3 százalékát. Az Olasz Kommunista Párt vezetése alatt harcol a monopoltőke ellen a kb. 4 millió tagot számláló CGIL (Olasz Általános Munkásszövetség), a 3 millió taggal rendelkező szövetkezeti központ, az olasz partizánszövetség (230 000 tag), a demokratikus nőszövetség (1 millió tag), a Kommunista Ifjúsági Szövetség (300 000 tag) és több más szervezet.

A Francia Kommunista Pártnak 1962-ben 407 000 tagja volt. A párt 1958-ban a de Gaulle által keltett illúziók légkörében kb. 2 millió szavazatot veszített az 1956-os eredményekhez képest, de így is a szavazatok 18,9 százalékával rendelkezett. Az 1962 novemberi parlamenti választásokon már több mint 4 millió szavazatot harcolt ki, azaz a szavazatok 21,8 százalékát szerezte meg. 1962-ben a Francia Kommunista Párt tagjai között 1400 polgármester, 21 000 községi tanácsos, 160 megyei tanácsos és sok más választott személy volt. Vezetése alatt több mint 70 demokratikus szervezet működik, köztük a kétmillió Általános Munkásszövetség.⁶

Ilyen erőt nem lehet figyelmen kívül hagyni. De az a tétel, hogy a munkásosztály nélkül nem lehet politizálni, vonatkozik valamennyi tőkésországra. Még az Egyesült Államokban is — ahol minden eszközt megragadnak a sztrájkok letörésére — figyelni kell a munkásosztály érdekeire. De az Egyesült Államokban elsősorban a munkásosztály legfelsőbb rétegének, a munkásarisztokráciának az érdekeit veszik figyelembe, ezt igyekeznek is ki-elégíteni. A munkásarisztokrácia problémája külön tanul-

⁶ Az adatokat lásd az Olasz és a Francia Kommunista Párt kongresszusainak a Kossuth Könyvkiadónál megjelent jegyzőkönyveiben.

mányt igénylő kérdés, mint ahogy az is az, hogy a legfejlettebb tőkésországokban a munkásosztály széles rétegeinek aránylag magas az életszínvonala, más, elmaradottabb országok kizsákmányolása révén. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a munkásosztály súlya, szerepe növekszik ezekben az országokban is.

A munkásosztály vezető szerepe ezekben az országokban nemcsak a kommunista pártok által vezetett harcban, hanem alkotó, építő javaslatokban, az illető ország felemelkedése érdekében tett erőfeszítésekben is testet ölt. Jellemző példája ennek az Olasz Kommunista Párt IX. és X. kongresszusán kidolgozott úgynevezett „strukturális reformok” programja. Maga a program ugyan vitatott, de több kommunista párt hasonló céllal tervezetet dolgozott ki. Ezek a tervek konkretizálják az alapvető gazdasági és politikai változások szükségességét. Az Olasz Kommunista Párt programja szerint a demokratikus erőknek a munkásosztály vezetésével *még a kapitalizmus feltételei között* ki kell harcolniuk a gazdaság megreformálását, a gazdasági kulcspozíciók demokratikus államosítását, a földreformot és a demokratikus gazdasági tervezés bevezetését; el kell érniük a nagytőke hatalmának erős korlátozását; ki kell vívniuk a tömegek gazdasági, szociális és kulturális viszonyainak megjavítását. E konkrét tételeket ugyan több oldalról bírálják, mégis az ilyen jellegű tevékenység a legvilágosabb bizonyítéka a munkásosztály felelősségérzetének, vezető szerepe felismerésének.

A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉT TAGADÓ NÉZETEK A FŐ TŐKÉSORSZÁGOKBAN

A fő tőkésországokban a munkásosztály vezető szerepét sokféleképpen és több oldalról tagadják. Néhány esztendővel ezelőtt az Egyesült Államokban jelent meg két szerző (Kelso és Adler) tollából „A Kapitalista kiáltvány”.

Ebben a könyvben írták a szerzők a következőket: „... a mechanikus műveleteket végző, a munkaerőnk és lakosságunk zömét alkotó munkások *a tőke tulajdonosaihoz képest viszonylag csekély mértékben járulnak hozzá a társadalmunk számára előállított anyagi javak termeléséhez*”.⁷ A szerzők a továbbiakban kifejtik, hogy az ő számításaik szerint az Egyesült Államokban a munkások munkájukkal a nemzeti terméknek csak nemegészen 10 százalékát hozzák létre, míg a több mint 90 százalék a tőke tulajdonosainak hozzájárulása révén jön létre. Ez az elmélet nem új, de ilyen egyértelműen az utóbbi években nem mondták ki azt, hogy a tőke a lényeges, és nem a munka. A szerzők által kiszámított adat tulajdonképpen azt mutatja, hogy a technika fejlődésével növekszik a tőke szerves összetétele, vagyis a munkások a modernebb technika alkalmazásával egyre több tárgyasult, úgynevezett holt munkát alakítanak át. Ezt a folyamatot Marx kimutatta. Ebből azonban nem lehet arra a következtetésre jutni — amit a szerzők tettek —, hogyha csökken az eleven munka, csökken a munkások szerepe is a termelésben.

„A Kapitalista kiáltvány” szerzőinek itt ismertetett nézete a tőke oldaláról azt a valóságos tényt fejezi ki, hogy a tőke szerves összetételének növekedése — amely a technikai fejlődés sajátos mutatója a kapitalizmusban — együtt jár a *tőkén belül* az eleven munka jelentőségének viszonylagos csökkenésével. A technikai fejlődés jelenlegi színvonalán a tőke igyekszik az embert kirekeszteni a termelési folyamatból, illetve szerepét a minimumra igyekszik csökkenteni. A tőke szempontjából ugyanis a munkaerő a termelésnek egyre „drágább” és egyre „nyugtalanabb” eleme lesz.

Állításaik természetesen hamisak. Mind az egyes tő-

⁷ Idézik I. Nørlund és A. Veber a Béke és Szocializmus 1965. 7. számában. 48. old.

késnek, mind az egész tőkésosztálynak jutó profit összmenynyisége végső soron a termelő munkások számától és teljesítményétől függ. A technikai fejlődés csak azt eredményezi, hogy egy-egy munkás és a munkásosztály egésze sokkal nagyobb teljesítményre képes, és így a tőkésosztály összehasonlíthatatlanul több anyagi javat sajátíthat el. A termelés főszereplője — az automatizálás akármilyen magas fokán is — az ember, a maga termelési tapasztalataival. Ezért a munkásosztály szerepe a termelésben egyáltalán nem csökken, hanem növekszik. Ezt bizonyítja a „Kapitalista kiáltvány” szerzőinek nézeteivel homlokegyenest ellenkező, szintén burzsoá nézet, amelynek hívei a gyáron belüli „emberi viszonyok” (human relations) megjavítását tűzik ki célul, megállapítva, hogy szoros, számszerű összefüggés van a termelés, a termelékenység, a selejt alakulása és a munkások hangulata, feletteseihez való viszonya között. Ezért e nézet képviselői arra törekszenek, hogy a munkás a tőkések üzemében a lehető legjobb hangulatban dolgozzon. Vagyis felismerték és elismerték a munkás szerepét a termelésben. A pszichológusok hada, óriási kiadásokkal (például Angliában erre államilag 1955-ben 100 000 font sterlinget, az Egyesült Államokban ugyanebben az évben 890 000 dollárt költöttek) persze nem emberbaráti célokat szolgál. A közvetlen gazdasági eredményeken kívül — amelyek egyáltalán nem lebecsülendők — arra törekszenek, hogy csökkentsék a munkások forradalmiságát, abból kiindulva, hogyha a munkások jól érzik magukat az üzemekben, akkor kevésbé forradalmiak, mint amikor rosszul érzik magukat és elégedetlenek vezetőikkel. E nézet hívei szerint ilyen pszichológiai forradalommal meg lehet előzni a társadalmi forradalmat.

A munkásosztály szerepének tagadása olyan nézetekben is megnyilvánul, amelyek szerint a vezetést a mai tőkés társadalomban új osztály vagy új réteg veszi át — a technikai fejlődés eredményeként. Ma az egyik legelter-

jedtebb nézet az, hogy a társadalom vezetése egy most kialakult új csoport, a „menedzserek” kezébe került. Ezek szerint ma már nemcsak a kisorosztályosoknak nincs beleszólásuk a vállalatok vezetésébe, de a nagyorosztályosoknak, a monopolizálóknak sem. A monopolizáció hatalma teljesen háttérbe szorul és a vezetés a vállalatok tényleges vezetőinek, szakembereinek, igazgatóinak kezébe kerül. A menedzserek — a burzsoázia ideológusai szerint — senkitől sem korlátozva irányítják a termelést, új osztályt képeznek az állami hivatalnokokkal együtt, és ők a társadalom irányítói. E nézet szerint a menedzserek osztályát már nem a profitérdekek vezetik, mint Marx idejében a tőkéseket, hanem az egész társadalom érdekei. Ezt az elméletet a tények, adatok fényében egy polgári közgazdász, Gabriel Kolko is tagadja — egyébként is nagyon érdekes — könyvében.⁸

Kolko megállapítja, hogy a menedzserek egyben részvénytulajdonosok is. 1957 elején például a General Motors 25 főtisztviselőjének fejéenként átlag 11 500 darab részvénye volt. Az egyes nagyvállalatok a kibocsátott részvények bizonyos százalékára opciót adnak a vezető tisztviselőknek, amit azok fel is használnak a részvények vásárlására. A részvénytársaságok főbb ügyvezetői 1958-ban 73 600 dollár átlagjövedelemmel rendelkeztek, és a részvények elég jelentős részének birtokában nagyon is érdekelve voltak a profit alakulásában. Vagyis a menedzserek nem képeznek új osztályt, hanem a tőkések egy csoportját, nem a társadalom, hanem saját egyéni érdekeiket nézik, és ha részt is vesznek a vállalatok irányításában, semmiképpen nem tekinthetők a társadalom vezetésére hivatott új osztálynak. E nézet hívei ilyen elmélet gyártásával igyekeznek bizonyítani, hogy nem a munkásosztály hivatott a vezetésre.

⁸ *Gabriel Kolko: Vagyon és hatalom Amerikában.* Kossuth Könyvkiadó 1965.

A burzsoá társadalomtudósok másik része igyekszik lejártni a munkásosztályt. Egy francia szociológus (Raymond Aron) például azt igyekszik bebizonyítani, hogy a munkások tőkésekké akarnak válni, anyagilag biztonságba akarnak jutni, arra törekcszenek, hogy az adott társadalomban éljenek jobban, dolgozzanak kevesebbet, emelkedjen a bérük, csökkenjen a munkaidejük. Nyilvánvalóan előfordulhat, hogy az egyes munkás nem ismeri fel világosan osztályhelyzetét, osztályának világtörténelmi küldetését. De ez a lényegen nem változtat. A proletariátusnak, osztályhelyzeténél fogva — amelynek megfelelően kell cselekednie — érdeke a tőkés rend megdöntése. A kapitalizmusban levő termelési viszonyok, amelyek között a munkásosztály él, elkerülhetetlenül a forradalmi harc útjára sodorják, s ebben a harcban csak a munkásosztály győzhet — elsősorban azért, mert a társadalmi fejlődés objektív menete ezt a győzelmet követeli.

A fő tőkésországokban a munkásosztály harcát és vezető szerepét a mozgalmon belül két oldalról igyekeznek eltorzítani. Jobboldalról tagadják a munkásosztály harcának szükségességét és így a vezető szerepét is. A mai jobboldali szociáldemokraták álláspontja szerint a kapitalizmus — fejlődése során — átalakult, már nem érvényesek rá azok a tételek, amelyeket a marxizmus felállított. A francia szocialisták egyik vezetője például kijelentette, hogy „a kommunisták elemzésével ellentétben a kapitalizmus rendezetté, fegyelmezetté vált, és belső ellentmondásai teljesen megenyhültek”.⁹ Így — természetesen — nincs szükség a kapitalizmus megdöntésére.

A jobboldali szociáldemokraták mellett a kommunista mozgalmon belüli *revizionisták* is azon a véleményen vannak, hogy ma már nincs szükség a monopoltőke elleni harcra, a munkásosztály erejének növekedése oda vezet,

⁹ Revue Socialista, 1962 június.

hogy a kapitalizmus minden harc nélkül átalakul szocializmussá.

A jelenlegi körülmények között a fejlett tőkésországokban folyó harcot, a munkásosztály hegemon szerepének érvényesülését akadályozza *sok szektás, dogmatikus álláspont* is. E nézetek hirdetői *tagadják a demokratikus célokért folytatott harc jogosságát és összefüggését a szocializmusért folyó harccal*, mindenekelőtt a békéért vívott harc ilyen értelmű jelentőségét. Ezen állításokkal szemben az élet igazolta, hogy a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért vívott harc olyan program, amely szoros kapcsolatot teremtve a munkásosztály legközelebbi és végső céljaiért vívott küzdelem között, biztosítja a világforradalom ügyének előrehaladását.

A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A FEJLŐDŐ TŐKÉSORSZÁGOKBAN

A munkásosztály vezető szerepe korunkban a tőkés világrendszer egészében általános érvényű, mert a társadalmi haladásért, a szocializmusért vívott harcot világméretekben a munkásosztály vezeti. Ezen az sem változtat, hogy jelenleg még vannak olyan országok, ahol kis létszámú és gyenge a munkásosztály. A társadalmi fejlődés ezekben az országokban — akár kapitalista, akár szocialista úton fejlődnek — elkerülhetetlenül a munkásosztály kialakulásához, erősödéséhez, és az adott országban is vezető szerepének érvényesüléséhez vezet. Ez egyáltalán nem mond ellent annak, hogy a volt gyarmati országok egy részében az imperializmus elleni harcot nem a munkásosztály vezette. A gyarmati rendszer széthullása, a gyarmati népek politikai függetlenségének kivívása elsősorban és mindenekelőtt a nemzetközi munkásosztály harcának, a szocialista világrendszer létezésének eredménye.

Ha megvizsgáljuk a gyarmati elnyomás alól felszabadult országok függetlenségi harcának körülményeit, azt látjuk, hogy azok a társadalmi-gazdasági fejlődés körülményeitől függően nagyon változatosak. A volt gyarmati országok egy része, például Kína, Korea, Vietnam, Kuba fegyveres úton vívta ki függetlenségét. Jelentős szerepe volt a fegyveres harcnak Burmában, Marokkóban, Irakban és Egyiptomban. Viszonylag békés eszközökkel vívta ki önállóságát India, Szudán, Guinea és még jó néhány ország. E különbségek eredményeként a függetlenség kiteljesedése is igen különböző fokot ért el. A teljesen önállóvá vált, a szocializmus útjára lépett országoktól, egészen a formális függetlenségig, a függetlenség igen különböző fokait ismerjük.

Ha ennek megfelelően a hatalom jellegét vizsgáljuk ezekben az országokban, akkor is hasonló képet kapunk. A hatalom jellege különböző aszerint, hogy az adott országban milyen fejlettek a gazdasági viszonyok és ennek következtében milyen osztály áll a felszabadító harc élén. Ahol a kapitalizmus, legalábbis fő vonásaiban kiépült, jelentős volt a tőkés termelés, és ennek megfelelően kialakult a munkásosztály — ilyen országokban ő vezette a függetlenségi harcot, például Kínában, Észak-Koreában és Vietnamban. A munkásosztály vezetése alatt folyó függetlenségi harc kedvező feltételeket teremtett a szocializmusért folyó harchoz.

A gyarmati elnyomás alól felszabadult országok egy másik részében a nép a nemzeti burzsoázia vezetésével vívta ki a függetlenséget, például Indiában, Indonéziában, Ceylonban, Egyiptomban. Miután ezekben az országokban a felszabadító harcot a nemzeti burzsoázia vezette, az ő kezében van a vezetés, és ez, legalábbis egyelőre, azt eredményezte, hogy ezek az országok a kapitalista fejlődés útján haladnak — még ha a munkásosztálynak, illetve a kommunista pártnak jelentős szerepe is van az ország fejlődésében. A vezetés, célkitűzéseinek

következetes végrehajtása érdekében, néhány ilyen országban kénytelen egyre inkább eltávolodni a nemzeti burzsoáziától és a dolgozó tömegekre támaszkodni. Ennek oka az, hogy a nemzeti burzsoázia nem hajlandó következetesen harcolni a külföldi monopoltőke ellen.

Van a gyarmati elnyomás alól felszabadult országoknak olyan csoportja is, ahol a függetlenségért vívott harc vezetését a földbirtokos osztály és a komprádor burzsoázia szerezte meg, például Pakisztán, Fülöp-szigetek, Malájföld. Ezekben az országokban szinte érintetlenül maradtak az imperialista államok és monopóliumok pozíciói.

Végül vannak olyan országok — az afrikai országok jelentős része —, ahol nehéz meghatározni a vezetés osztályjellegét azért, mert az osztályviszonyok is kiforratlanok. Ezekben az országokban — főleg a volt francia gyarmatokon — a hazai, az úgynevezett elit értelmiség vette kezébe a vezetést.

A gyarmati elnyomás alól felszabadult országok gazdaságilag igen elmaradtak. A gazdaságilag fejletlen országokban él a tőkés világrendszer lakosságának kb. 70 százaléka, s ezek az országok adják a tőkés világ termelésének kb. 20 százalékát. Az össztermelés 80 százaléka tehát a fejlett tőkésországokban összpontosul, ahol a kapitalista világ lakosságának csak 30 százaléka él. Ez azt jelenti, hogy a fejlett tőkésországokban az egy főre jutó termelés csaknem tízszer akkora, mint a gazdaságilag fejletlen országokban.

A termelés ilyen alacsony színvonala mellett ezekben az országokban a lakosság nyomora érthető. Indiában például a lakosság egy főre jutó húsfogyasztása a függetlenség elnyerésének időszakában évi 1 kg volt. Ennek következtében természetesen a lakosság munkaképessége is alacsonyabb, mint a fejlett tőkésországokban, s amikor például az átlagos életkor Svédországban 72 év, az Egyesült Államokban 67 év, Indiában csak 37 év.

Miután a gyarmati elnyomás alól felszabadult országok nem választhatják a kapitalizmus kifejlődésének klasszikus útját, arra törekszenek, hogy állami szektort hozzanak létre, és az állami költségvetés terhére létesítsenek új ipari és kereskedelmi vállalatokat vagy pedig azt teszik, hogy államosítják a külföldi tőkeérdekeltségeket.

Milyen feladatok várnak megoldásra ezekben az országokban? A legfontosabb a kivívott politikai függetlenség megszilárdítása, a parasztság érdekeit szolgáló agrárreform végrehajtása, a feudalizmus maradványainak felszámolása és a külföldi tőkés érdekeltségek megszüntetése. A politikai függetlenség mellett ezekben az országokban csak úgy lehet a gazdasági függetlenséget elérni, s ennek alapján független békeszerető külpolitikát folytatni, ha a külföldi monopóliumokat kiszorítják az országból.

E feladatok végrehajtása a nemzet összes haladó erőinek egyesítését követeli meg a gyarmati elnyomás alól felszabadult országokban.

Ezek tükrében kell elemezni a munkásosztály vezető szerepét, az osztályviszonyok alakulását. A dolgozó osztályok aránya, megoszlása lényegesen eltér az általában ismert képtől. Ezért nem szabad túlságosan „európai” szemmel vizsgálódni. Igaz, politikailag alapvető fontosságú, s a fejlődés irányítására végső fokon hivatott erő ezekben az országokban is a proletariátus, ha még nem is alakult ki véglegesen és így számbelileg lényegesen kisebb, mint a fejlett kapitalista országokban, vagy helyenként teljesen elenyésző.

Az ázsiai nem szocialista országoknak több mint 1 milliárd lakosából a bér munkások száma csak 85 millió, vagyis alig haladja meg a 8 százalékot. Afrika 270 millió lakosából csak 15 millió, vagyis csak 5,5 százalék. Latin-Amerika 214 millió lakosa közül csak 30 millió, vagyis 14 százalék. A kis arányszám mellett a munkáslétszám növekedésének üteme nagyon gyors. Ázsiában, Afrikában

és Latin-Amerikában a munkásosztály létszáma a második világháború óta eltelt húsz esztendő alatt négyszeresére emelkedett, 1964 végén meghaladta a 130 milliót.¹⁰

Mint e néhány adatból is kitűnik, az ipari munkásság még a volt nagyobb gyarmatokon is viszonylag csekély létszámú. Az ültetvényeken dolgozó bérmunkások, vagyis az agrárproletárok száma lényegesen nagyobb az ipari munkásságénál, de szervezettségük, forradalmi öntudatuk szükségszerűen alacsonyabb.

Annak ellenére azonban, hogy az ipari munkásság számbeli aránya viszonylag csekély, forradalmi szerepe jelentős. Itt is többnyire a munkásság a legszervezhetőbb, a legkövetkezetesebb osztály, amely számában és szervezettségében állandóan nő és erősödik.

Ezért a munkásosztály pártjainak és szervezeteinek szerepe igen jelentős a felszabaduló vagy felszabadult, de gazdaságilag elmaradott országokban. Helyenként már hosszú idő óta kiemelkedő a munkásmozgalom, a munkáspártok és a munkásság befolyása alatt álló haladó tömegszervezetek szerepe. A legerősebb munkáspárt a gazdaságilag elmaradott tőkésországokban ma kétségtelenül az Indonéz Kommunista Párt, amely több mint negyvenéves múltra tekinthet vissza, s jelenlegi taglétszáma már kb. 2 millió. Politikai súlya rendkívül nagy volt, és javaslataival, bírálatával, akcióival közvetlenül beleszólt az ország irányításába. Ez teszi érthetővé, hogy 1965 október—novemberében a nemzetközi imperializmus támogatásával a belső reakció nagy támadást indított a párt ellen. Több, volt gyarmati országban a kommunista párt illegalitásban működik. Ezért ezekben az országokban fokozottabb a szakszervezetek szerepe. Újabb adatok szerint Délkelet-Ázsia országaiban mintegy 8 millióra tehető a szakszervezeti tagok száma, a

¹⁰ Lásd Béke és Szocializmus, 1964 12. sz. 11. old.

Közel-Kelet és Afrika országaiban pedig együttesen több mint 2 millióra.

A legnagyobb dolgozó osztály valamennyi gazdaságilag elmaradott tőkésállamban természetesen a parasztság, amely helyenként a lakosság 70—90 százalékát is eléri. Éppen ezért itt talán még a szokottnál is nagyobb jelentőségű a munkás-paraszt szövetség. A munkásosztálynak fokozottabb feladata harcolni a parasztság helyzetének rendezéséért, a földbirtoklási rendszer átalakításáért, annál is inkább, mert a volt gyarmatokon általában még erős a feudális rendszer, vagy legalábbis jelentősek a feudális maradványok. Az elméletileg igaz, hogy a haladó burzsoázia érdekei a feudalizmus elleni harcban találkoznak a dolgozó parasztság érdekeivel, a földreform követelése és megvalósítása a gyakorlatban többnyire mégis elhúzódik. Ezért adós még ma is India vagy Indonézia vezető burzsoáziája egy következetes földreformmal. Következetesnek mondható viszont a kubai földreform, és figyelemre méltó kiterjedésű és erejű lesz a tervbe vett algériai földreform is — ha megvalósítják. Az eddigiek során azonban csak a volt francia tulajdonban levő földeket osztották ki. Ugyancsak kiemelendő az egyiptomi földreform.

Az elmaradott országok dolgozó parasztságának túlnyomó része nincstelen vagy kisbérlő. A bérleti rendszer ezekben az országokban erősen elterjedt, néhol — kiváltképpen Indiában — a nagybirtokos és a dolgozó parasztok között nemegyszer nagybérlők és közepes, majd kisbérlők egész sora helyezkedik el és élőködik a dolgozó parasztság munkájából. Többek között ennek a következménye, hogy az elmaradott országok többségében a nép, és főként a parasztság életszínvonala elképesztően alacsony, a létminimumon jóval aluli, s tömeges jelenség az éhhalál, valamint az éhség következtében fokozottan pusztító betegségek. Sok helyütt jelentős réteg a törpepírtokos, a birtokos parasztság legsóbb, legszegényebb ré-

tege. E réteg azonban általában erősen csökken: a gazdagabb birtokosok felvásárolják vagy adósság fejében el-sajátítják földjeiket, és a törpebirtokosok egyre inkább földnélkülivé, agrár- vagy városi proletárrá, vagy pedig lumpenproletárrá válnak.

A társadalmi változásokhoz a parasztságnak is életbe-vágóan fontos érdekei fűződnek. Ezért a nemzeti függet-lenségért és az ország továbbfejlesztéséért vívott harcban a munkásosztály és a parasztság szövetségének a széles, harcos nemzeti egységfront alapjává is kell válnia. Ha ez az alap szilárd, megerősödik és kiszélesedik az összes függetlenségért harcoló nemzeti erők frontja is, és cél-tudatosabban folytatódik a harc a már függetlenné vált országban a mélyreható társadalmi átalakításért.

A hazai burzsoázia ezekben az országokban úgy ala-kult ki, hogy a gazdasági élet kulcspozíciói a gyarmato-sítók kezében voltak. Ezért a hazai burzsoázia érdek-ellentétei miatt alapjában véve szemben állt a gyarmato-sító ország burzsoáziájával. A hazai burzsoáziának leg-feljebb csak egy vékony rétege volt maga is érdekelt az imperialista elnyomásban — a kereskedő burzsoáziának egy kis csoportja, és egyes gyarmatokon az ipari bur-zsoáziának az a része, amely összefonódott az imperia-lista tőkével, vegyes vállalatokat hozott létre vagy rész-vényérdekeltsége volt imperialista vállalkozásokban. Ez utóbbi legfeljebb néhány arab országban és Indiában volt számottevő tényező.

A gyarmati elnyomás alatt élő, döntően mezőgazdasági jellegű országokban főként a földbirtokosok működtek együtt az imperialista elnyomókkal. A gyarmattartóknak kedvezett az, ha a földbirtokosok kezében volt a hatalom, mert a feudalizmusnál haladottabb társadalmi rend a nemzeti függetlenségi harcok erősödésére vezetett volna. Az imperialisták ezért védték és tartották fenn a feudális osztályt. Ezek a reakció legfőbb képviselőjének szerepét töltötték be a gyarmatokon. A gyarmati burzsoázia

szerepe viszont erőteljesen eltért az európai tőkésországok, különösen az imperialista országok burzsoáziájának az anyaországban betöltött szerepétől. Míg az európai vagy észak-amerikai burzsoázia a hatalom birtokosa, az ország ügyeinek irányítója, a gyarmatokon a helyi burzsoázia bármilyen számottevő, mégsem töltött be ilyen szerepet. A hatalom a gyarmatokon az *idegen* burzsoázia kezében volt, s a hatalmi apparátus a gyarmatosító imperialista burzsoázia, nem pedig a nemzeti burzsoázia érdekeit védte; tehát Indiában, Ceylonban az angol, Indonéziában a holland, Indokínában a francia, Belga Kongóban a belga burzsoázia érdekeit.

A hazai burzsoázia a gyarmatokon kizárólag másodlagos szerepet töltött be. Egy rétege — az úgynevezett komprádor burzsoázia — kiszolgálta a gyarmatosító burzsoáziát, s ennek fejében bizonyos fokig részesült az előnyökben, a haszonban. Ezért nem tiltakoztak azellen, hogy a gyarmatosítók elrabolták hazájuk nyersanyagkincseit, mert ebben közvetítők lehettek. Szívesen látták, ha az imperializmus megőrzi hatalmát az ország felett, és növekszik a külföldi tőkebefektetés, mivel maguk is ennek árnyékában éltek. De ha érdekeik mégis szembekerültek az imperialista gyarmatosító burzsoázia érdekeivel, az összeütközésből a gyarmati uralom időszakájában csak az utóbbi kerülhetett ki győztesen: A jelentősebb, a fejlődő, a függetlenségi harcban haladó erőt a feltörekvő nemzeti burzsoázia képviseli, amely a gyarmatok bizonyos fokú kapitalizálódása során szükségszerűen ki-fejlődött, és amely a leginkább érdekelt az ország önálló gazdasági fejlődésében. Ezért érdekei a fejlődés során egyre inkább szembekerülnek az imperialista burzsoáziának és szövetségeseinek — a komprádor burzsoáziának és a feudális osztálynak — érdekeivel.

A gyarmatok nemzeti burzsoáziáját általában a kis- és középkereskedők, a kis- és középipari tőkések csoportja alkotja. Ez a burzsoázia az imperialista burzsoáziával alig

vagy egyáltalában nem kerül kapcsolatba. Tőkénének, hasznának alakulása a hazai áruk belső piacától, a technikailag kevésbé fejlett hazai ipari termeléstől függött. A nemzeti kereskedő burzsoázia aligha tudott konkurrálni külföldi versenytársaival, akik a fejlett európai, amerikai vagy japán tőkés ipar olcsó tömegcikkeit vitték piacra. Az ipari tőkést is nyomta a fejlett, külföldi imperialista nagyipar, és a versenyben csak kemény küzdelem árán tudott — s többnyire csak igen szerényen — érvényesülni. Ha a nemzeti burzsoázia körében netalán mégis foglalkoztak jelentősebb iparosítási tervekkel, a hazai gyáripar külföldi tőke igénybevétele nélküli fejlesztésével, akkor a megvalósítás csakhamar beleütközött a gyarmatosítók tiltó rendelkezéseibe. A nemzeti nagyipart — nagyon ritka kivételektől eltekintve — az imperialista tőke nem engedte kifejlődni.

A munkásosztály és a burzsoázia közötti osztályellentétek természetesen a gyarmatokon is fennállottak. De a béreket, munkakörülményeket, munkaviszonyokat nem elsősorban a nemzeti burzsoázia diktálta — amely szintén ki volt szolgáltatva az imperializmusnak. A munkások és a *hazai* burzsoázia közötti osztályellentétek tehát szükségszerűen csak másodlagosak voltak. Az osztályharc elsősorban a *gyarmatosító* burzsoázia, a gyarmati kizsákmányolás ellen éleződött ki. Az imperialista burzsoázia vezetése alatt álló államapparátus verte le — gyakran a legkegyetlenebb terrorral — a sztrájkokat és egyéb harcokat.

A nemzeti burzsoázia egyes országokban igen jelentős mozgalmat, a helyi viszonyokhoz, a korhoz, a körülményekhez képest haladó polgári demokratikus nemzeti forradalmi mozgalmat szervezett és vezetett. Ilyen volt például Kínában Szun Jat-szen mozgalma, az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt (Gandhi, majd Nehru vezetésével), az Indonéz Nemzeti Párt (Sukarno), s a Közel-Kelet számos pártjának tevékenysége, a ceyloni Bandaranaike, a

guatemalai Arbenz mozgalma, ilyen volt egy időszakban Kubában Fidel Castro forradalmi mozgalma is.¹¹

Mindez bizonyítja az 1960. évi moszkvai értekezlet megállapítását, amely szerint: „A jelenlegi körülmények között a gyarmati és függő országoknak az imperialista körökkel kapcsolatban nem álló nemzeti burzsoáziája objektíve érdekelt az imperialistaellenes, antifeudális forradalom fő feladatainak megvalósításában, és ezért megőrzi azt a képességét, hogy részt vegyen az imperializmus és a feudalizmus elleni forradalmi harcban. Ebben az értelemben a nemzeti burzsoázia haladó jellegű.”¹²

A függetlenségükért harcoló vagy függetlenségét már kivívott volt gyarmatok nemzeti burzsoáziájának céljai természetesen nem mentek túl a polgári demokratikus, vagy általános demokratikus célokon: az imperialista uralom megszüntetése, a feudalizmus megtörése, a függetlenség, a demokratikus szabadságjogok kivívása stb. Ideológiájuk pedig nacionalista ideológia, amelyben — amíg az imperializmus ellen irányul — sok a haladó elem.

Az elmaradott országok osztályerőinek e vázlatos rajzából is kitűnik, hogy ha van is eltérés az egyes országok társadalmi szerkezete között, a politikai harc mindenhol az osztályok harca — elsősorban a dolgozó osztályoké — népük, országuk szabadságáért. E harcban minden osztálynak megvannak a maga funkciói, lehetőségei, forradalmi ereje vagy korlátai, s ha ez esetenként más és más, a társadalom története itt is osztályharcok története. Osztályok harcaé, amelyben a forradalmi szerep a forra-

¹¹ Ezek a mozgalmak mindegyike más-más körülmények között fejlődött, más lehetőségekkel és erőkkal rendelkezett, más nemzetközi és belső osztályviszonyok közepette jutott el történelmének egy-egy fontos szakaszához, fordulatához. Tehát nem lehet őket minden szempontból azonosnak tekinteni.

¹² A békéért, a nemzeti függetlenségért... 52. old.

dalmi osztályokra vár, s amelyek harcukban támaszt első-sorban osztálytestvéreiktől, a világ proletárjaitól várhatnak. Éppen ezért nem vezethet célra az a felfogás, amely a „színes” népek harcáról, mint a világ egyéb forradalmi erőitől független harcról beszél. Minden ilyen felfogás káros, nacionalista elmélet, még ha látszólag nem is egy ország érdekeit, hanem egy egész kontinens érdekeit hirdeti is. A világ egészén folyik a forradalmi harc. Ebben a harcban a vezető szerep elsősorban a szocialista világrendszeré, a világ proletárjaié. Küzdőtere pedig az egész világ, Afrika és Ázsia éppúgy, mint az európai vagy az amerikai országok. Minden dolgozó és harcoló osztály hozzájárul a maga erejével ahhoz a nagy nemzetközi osztályharcához, amely a gyarmati rendszer megszüntetéséért, az imperializmus felszámolásáért, a szocializmus győzelméért folyik.

A felszabaduló, függetlenné váló országok további társadalmi fejlődésük során vagy a szocializmus, vagy a kapitalizmus útjára léphetnek. Mai helyzetük alapján különféle csoportokba sorolhatjuk az elmaradott országokat.

Az első csoportba a még *gyarmati* sorban élő, a második csoportba a *félgyarmati* — ide azok az országok tartoznak, amelyeknek függetlenné válásában több a formai, mint a tartalmi elem, s gazdaságuk nagy részét s így politikájuk alapvető irányítását is valamelyik imperialista hatalom tartja kézben —, a harmadik csoportba pedig a *függetlenné vált országok* sorolhatók.

Ez utóbbi országok közül a legtöbb ma „szabályos” kapitalista állam abban az értelemben, hogy a hatalom a hazai burzsoázia kezében van, amely természeténél fogva egyre erőteljesebb eszközökkel igyekszik kizsákmányolni a dolgozó osztályokat. Ha ritkán jutnak is el a kapitalizmus fejlett, monopolkapitalista fokáig (mint az indiai tőke egy része), ez nem változtat azon, hogy a kapitalista

társadalmi rendet építik. Egyre több ország népe választ azonban ma már más utat.

Napjainkban számos gyarmati elnyomás alól felszabadult ország társadalmi-gazdasági rendszere nem kapitalista, de nem tekinthető szocialistának sem. Ezeket *nem kapitalista úton* fejlődő országoknak nevezzük. A nem kapitalista utat elsősorban az teszi lehetővé, hogy ezeknek az országoknak gazdaságát szinte teljes egészében az imperialista hatalom szervezte és zsákmányolta ki, anélkül, hogy ott a hazai burzsoázia kialakult volna. Ezért, ha a függetlenné válás együtt járt a gyarmatosítók kisajátításával, akkor lényeges termelési eszköz nem került magántulajdonba, tehát nem alakult ki a kapitalista rend sem. A hatalmat sem vehette át burzsoá osztály, mert ezekben az országokban ilyen nem volt. A kapitalista világrenddel, illetve az egykori gyarmatosító állammal megmaradtak bizonyos kereskedelmi vagy más gazdasági kapcsolatok, de ez normális nemzetközi gazdasági kapcsolat. A függetlenné vált ország termelési eszközeit, ültetvényeit, üzemait — esetleg bányáit — állami kezelésbe vette.

Ilyen helyzet alakult ki például Maliban, ahol nem volt nemzeti burzsoázia, s a függetlenné válást követően a gazdasági élet szinte valamennyi szektorát állami kezelésbe vették. Hasonló helyzet jött létre Ghanában, ahol maradtak ugyan angol érdekeltségek, de ma már a gazdasági tevékenység java részét a ghanai állam szervezi, anélkül, hogy számottevő magántulajdon alakulna ki. Hasonlónak tűnik a fejlődés Algériában is, ahol a francia burzsoázia rendkívül jelentős volt ugyan, de a függetlenségi harc idején és a függetlenné válás után e burzsoázia nagy része visszatelepült Franciaországba, a francia magánbirtokok, üzemek többségét pedig államosították. Guineában például többé-kevésbé hasonló fejlődést tapasztalhattunk, bár itt történt bizonyos visszalépés a kapitalista gazdasági szektor erősítése felé.

A nem kapitalista fejlődés azonban nem jelent még szocialista fejlődést. A szocialista rend többek között megkövetel bizonyos ipari fejlettséget, a munkásosztály magasabb fejlettségi fokát. Ezekben az országokban elmaradottságuknál fogva még ezek nincsenek, vagy alig vannak meg. A vezetést kézben tartó elemek sem feltétlenül a szocializmus eszméjének hívei, még ha nem is állnak szemben vele. Ezekben az országokban meg lehetnek még a kapitalista fejlődés előfeltételei is, sokszor nem kevésbé, mint a szocialista fejlődésé. Sőt, bizonyos burzsoá elemek itt-ott kifejlődtek, helyenként a köztisztviselők egy része korrumpálódással tőkét gyűjt, és azt kezdi „forgatni”, befektetni. Mód nyílhat telekspekulációra, bérházépítésre, fuvarozási vállalkozásra stb., és ezzel megjelennek az első burzsoá elemek.

A nem kapitalista út mégsem jelent valami „harmadik” utat, hanem *átmenetet*. A burzsoázia még nem szervezett osztály, a munkásosztály jelentősége és szerepe is csekély. A nem kapitalista út tehát sajátosan *átmeneti* jelenség, annak a foknak a terméke, amelyben a függetlenség birtokába került, elmaradott országokban sem a kapitalista rendet építeni akaró burzsoázia, sem a szocializmus vezető osztálya, a munkásosztály nem léphet még fel kellő erővel a hatalomért.

A nem kapitalista úton járó országok alapvető jellemvonása, hogy gazdaságuk, legalábbis nagyrészt, állami kézben van. Ez nem vonatkozik szükségképpen a mezőgazdasági termelésre, amelynek legfeljebb egy része (a volt ültetvények, nagybirtokok) kerül állami kézbe, a többi paraszti birtokká, később esetleg szövetkezetté válhat. A legjelentősebb termelési szektorok — a bányászat, és az igen nagy fontosságú külkereskedelem — egészében vagy túlnyomórészt szükségszerűen állami kézben vannak, különben a nem kapitalista útról szó sem lehet. Az állami szektor kiterjedt volta azonban önmagában még egyetlen országot sem tesz kapitalistává vagy

szocialistává. A perdöntő mindig az, kié a hatalom, mert ez határozza meg az állami szektor jellegét is. Az állami szektor tehát lehet jelentős, sőt lehet a legjelentősebb szektor olyan országban is, ahol a hatalom a burzsoázia kezében van. Erre jó példa India, ahol egyes iparágakban az állami szektornak monopolhelyzete van. Ez a tény azonban nem változtat azon, hogy India kifejezetten kapitalista úton járó ország.

Nem lehet helyesnek tekinteni azt az álláspontot, amely szerint a függetlenné vált országok jelentős része, pusztán antiimperializmusuk miatt szocialista állammá váltak. Az egykori gyarmati és félgyarmati országok közül a Kínai Népköztársaságot, a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot és Kubát tekintjük szocialista államnak. Ezeken kívül számos ország vezetői többé-kevésbé hivatalosan szocialistának nevezik államukat vagy az uralmon levő pártot. „Szocialistának” mondja magát Indonézia, Burma, India, Egyiptom, Ghana, Mali, Szenegál, Dahomey és más országok. A közös „szocialista” név vagy a „speciális” szocializmus — mint az „arab”, az „afrikai” stb. szocializmus — elnevezése alatt a nyilvánvalóan burzsoá kapitalista államoktól kezdve (mint India) a burzsoá diktatúrákon keresztül (mint Szenegál), az erőteljesen haladó politikát folytató demokratikus államokig (mint Mali), a legkülönbébb országokat találjuk. A szocializmus elnevezés vagy a fejlődés óhajtott útját jelzi, vagy más esetekben csupán a tömegek megtévesztését szolgálja. A kapitalizmus nyílt elismerése ugyanis a volt gyarmatok zömében visszariasztaná a tömegeket. A szocializmus fogalmának felhasználásával megpróbálják elfogadtatni a tömegekkel gazdasági berendezésüket.

A független új ázsiai és afrikai országok előtt megnyíló perspektíva — a történelmi múlt minden sajátossága mellett — ugyanazokon az objektív törvényszerűségeken nyugszik, amelyek korunkban a társadalmi fejlődés

dés általános irányát meghatározzák. Ez az irány: átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba. Ha ezt a kétségtelenül igaz történelmi szükségszerűséget vesszük alapul, akkor azt mondhatjuk, hogy a munkásosztálynak — még akkor is, ha ezekben az országokban most van kialakulóban — be kell töltenie azt a világtörténelmet formáló szerepet, amelyre az egész világon hivatott. Ennek fényében feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy a termelőerők fejlődése objektíve szükségszerűvé teszi, hogy kialakuljon és megerősödjön a munkásosztály és átvegye a vezétést az elmaradott, gyarmati elnyomás alól felszabadult országokban is.

IV. A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A HATALOM KIVÍVÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN MAGYARORSZÁGON

A magyar munkásosztály betöltötte történelmi hivatását, vezette a dolgozó tömegek harcát a feudalizmus, a kapitalizmus, a fasizmus ellen, és vezeti ma is, a szocializmus építésének időszakában.

Több évtizedes küzdelme a haladásért, a társadalmi fejlődésért, a magyar nép felemelkedéséért bizonyítja, hogy a magyar munkásosztály vérrel, áldozattal vívta ki magának ezt a szerepet. Ami Magyarországon az utóbbi fél évszázadban a társadalmi haladásért, a nemzet, a nép felemelkedéséért történt, az elsősorban a munkásosztály harcának eredménye volt.

A munkásosztály vezetésével folyt a harc a demokráciáért, ezen belül az általános, egyenlő és titkos választójog kivívásáért. A demokráciáért folyó harcban mindezekelőtt a munkásosztály hozott áldozatokat. Nem volt Magyarországon osztály, amely olyan következetesen harcolt volna a *nemzeti függetlenségért*, mint a munkásosztály. Az 1918. évi őszi forradalommal — amelynek mozgatója és fő ereje a munkásosztály volt — megszűnt a Habsburgoktól való függés. *A Magyar Tanácsköztársaság létrejött az egyik legfényesebb bizonyítéka és elismerése a magyar proletariátus vezető szerepének.* Az a tény, hogy a proletariátus fegyveres harc nélkül a hatalom birtokosa lett, hogy a burzsoázia „átadta a hatalmat Magyarország proletariátusának” bizonyította, hogy abban a válságos helyzetben az egyetlen osztály volt, amely vállalta és képes volt biztosítani az ország függetlenségét. A Horthy-rendszer huszonöt éve alatt a proletariátus harcolt következetesen az ellenforradalmi terror, a ki-

zsákmányolás, a fasizmus ellen. A kommunisták vezetésével folyó harcban a mártírok sora jelzi a munkásosztály áldozatait. A második világháborúban a kommunisták vezetésével jött létre az antifasiszta függetlenségi front. A felszabadulásig eltelt több évtizedes korszakban, a két világháború időszakában nem volt Magyarországon még egy osztály vagy réteg, amely megközelítően annyit tett volna a nemzeti függetlenségért, a szabadságért, a társadalmi haladásért, mint a munkásosztály.

A felszabadulás után alapvetően megváltoztak azok a viszonyok, amelyek között a munkásosztály vezető szerepe érvényesült. Hazánkban a felszabadulás után egységes forradalmi folyamat, népi demokratikus forradalom ment végbe, amely a proletárdiktatúra kivívásához vezetett. Ez a forradalmi folyamat mind demokratikus, mind pedig szocialista jellegű feladatokat megoldott, de a hatalom jellege a proletárdiktatúra kivívásáig lényegében munkás-paraszt demokratikus diktatúra volt.

A szovjet hadsereg hazánk felszabadításával, a fasiszta államgépezet legfontosabb hadállásainak szétzúzásával megnyitotta az utat az ország demokratikus fejlődése előtt. 1944 decemberében megszületett önálló magyar államiségünk, létrejött a munkásosztály pártjának részvételével az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Magyar Kommunista Párt programja alapján olyan demokratikus államrend létrehozására törekedett, amely szakít a fasiszta Németországgal; felszámolja a nagybirtokrendszert és széles körű földreformot hajt végre; megjavítja a dolgozók anyagi helyzetét; biztosítja a demokratikus szabadságjogokat. E feladatok lényegében nem mentek túl a polgári demokratikus átalakulás programján, bár voltak benne bizonyos tökeellenes követelések is (az Ideiglenes Kormány programba vette a nagybankok állami ellenőrzés alá vételét, a bányák és a legfontosabb nehézipari üzemek államosítását).

Ezek a célkitűzések a dolgozó tömegek érdekeit, leg-

égetőbb, legsürgetőbb követeléseit fejezték ki, s megvalósulásukért a munkásosztály és pártja, a kommunista párt vezetésével a legszélesebb tömegek indultak harcba.

Az antifasiszta, demokratikus forradalmat a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság hajtotta végre, de vezető ereje a munkásosztály volt.

Miért érdeke a munkásosztálynak a demokratikus forradalom következetes végrehajtása?

A munkásosztály harcának végcélja a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom felépítése. Ha azonban a munkásosztály felkészülhet a hatalom átvételére, ha megvalósul a demokratikus átalakulás, amely lehetővé teszi a munkásosztály széles körű szervezkedését, politikájának népszerűsítését, felvilágosító munkáját a dolgozó tömegek között, akkor ez lényegesen megkönnyíti a szocialista forradalmat.

„Csakis a proletariátus lehet a politikai szabadságért és demokratikus intézményekért vívott harc *élharcosa* — írta Lenin 1904-ben, az akkori oroszországi viszonyokat elemelve —, minthogy, először, a politikai elnyomás a proletariátust sújtja a legerősebben, ennek az osztálynak a helyzetét semmi sem enyhíti, mert ez az osztály nem közelítheti meg a legfelső hatalmat, sőt még a hivatalnokokat sem, és a közvéleményre sincs befolyása. Másodszor, csak a proletariátus képes arra, hogy *következetesen* végrehajtsa a politikai és társadalmi rend demokratizálását, mert az ilyen demokratizálás ezt a rendet a munkások kezébe adná. Ez az oka annak, hogy a munkásosztály demokratikus tevékenységének *egybeolvadása* a többi osztály és csoport demokratizmusával *gyengítené* a demokratikus mozgalom erejét, *gyengítené* a politikai harcot, kevésbé határozottá, kevésbé következetessé tenné, hajlamosabbá a megalkuvásokra. Ezzel szemben a munkásosztálynak, mint a demokratikus intézményekért folyó küzdelem élharcosának *elkülönítése erősíteni* fogja a demokratikus mozgalmat, *erősíteni* fogja a politikai sza-

badságért folyó harcot, mert a munkásosztály előre fogja *hajtani* valamennyi többi demokratikus és politikailag ellenzéki elemet, a liberálisokat a politikai radikálisok felé fogja hajtani, a radikálisokat a mai társadalom egész politikai és szociális rendjével való visszavonhatatlan szakításra fogja hajtani.”¹

Bármilyen előnyös is a polgári demokratikus forradalom győzelme, még a legkövetkezetesebb sem tudja megoldani a munkásosztály teljes felszabadítását, a kizsákmányolás megszüntetését. A munkásosztály történelmi hivatását — a kapitalizmus megdöntését, a proletárdiktatúra kivívását, a kizsákmányolástól mentes osztály nélküli társadalom felépítését — csak szocialista forradalom útján valósíthatja meg. Ezért a munkásosztálynak nem szabad a polgári demokratikus forradalom győzelménél megállnia, hanem tovább kell azt fejlesztenie szocialista forradalommá. A demokratikus diktatúra időszakában a marxista—leninista pártnak elő kell készítenie a talajt a munkásosztály diktatúrája, a proletárdiktatúra számára. „... A demokratikus forradalomból mi rögtön megkezdjük az átmenetet, mégpedig erőnkhez mérten, az öntudatos és szervezett proletariátus erejéhez mérten, megkezdjük az átmenetet a szocialista forradalomra. Mi a permanens forradalom mellett vagyunk. Nem állunk meg félúton”² — írja Lenin.

A szocialista forradalomba való átmenet üteme függ a külső és belső körülményektől, az osztály-erőviszonyok alakulásától.

A második világháború utáni helyzetben, az európai népi demokratikus országokban nagyban befolyásolta az átmenet ütemét a Szovjetunió ereje, és a második világháborúban megnövekedett nemzetközi tekintélye. A Szov-

¹ *Lenin* Összes művei. 2. köt. Kossuth Könyvkiadó 1964. 428. old.

² *Lenin* Művei. 9. köt. Szikra 1954. 236. old.

jetunió léte, győzelme a fasizmus felett, a második világháborúban óriási szerepet játszott hazánk felszabadulás utáni fejlődésében is.

Az átmenet gyorsasága, üteme a nemzetközi körülmények mellett elsősorban belső tényezőktől függ. Mindezekelőtt attól, hogy mennyire erős a proletariátus forradalmi pártja, fel tudja-e sorakoztatni a szocialista forradalom kivívása érdekében a munkásosztály túlnyomó többségét. A szocialista forradalom győzelme alapvetően a munkásosztály szervezettségétől, öntudatának színvonalától függ, ezért nem közömbös, hogy a munkásosztály túlnyomó többsége támogatja-e a pártot a forradalomban, s megérti-e a proletárdiktatúra kivívásának szükségességét.

A munkásosztály egysége, szervezettsége, ereje a forradalomban betöltött vezető szerepének is fontos feltétele. A proletariátus mellett minden országban hatalmas nem proletár dolgozó tömegek élnek, amelyek sok esetben az ország lakosságának többségét alkotják. Ezek között a legtöbb országban a legjelentősebb a parasztság. Ha a nem proletár dolgozó tömegek, elsősorban a szegényparasztság, nem támogatja a proletariátus harcát, akkor a harc nem járhat sikerrel.

A proletariátusnak tehát, hogy biztosítsa győzelmét a burzsoázia felett, az a feladata, hogy a város és falu dolgozó tömegeit, elsősorban a szegényparasztságot kivonja a burzsoázia befolyása alól és szövetségesének nyerje meg. A helyes politika, a burzsoázia elszigetelése mellett a proletariátus ereje, szervezettsége az a vonzóerő, amely biztosítja ezeknek a rétegeknek a megnyerését, és egységes, szilárd tömbbe olvasztja a forradalmi erőket.

A felszabadulástól a fordulat évéig terjedő szakaszban, sajátos viszonyok között, végső soron a szocialista forradalmi átalakulás feladatait oldotta meg a munkásosztály, pártja vezetésével kivívta saját hatalmát.

Ebben a szakaszban a munkásosztály vezető szerepét

vizsgálva megint azt kell hangsúlyoznunk, hogy a felszabadulás után a munkásosztály nélkül, vagy a munkásosztály ellenére hazánkban semmit sem lehetett tenni. A háború pusztításai, az ellenforradalmi Horthy-rendszer, Szálasiék és nem utolsósorban a hitleri fasiszták tönkretették és kifosztották hazánkat. Talpra állni, az életet megindítani, az országot újjáépíteni csak nagy áldozatok árán lehetett. A legtöbb áldozatot a magyar munkásosztály vállalta. A párt jelszava: „Lesz magyar újjászületés” első sorban a munkásosztály áldozatos munkája eredményeként vált valóra.

A munkásosztály vezető szerepének vizsgálatánál feltétlenül figyelembe kell venni a munkásosztály összetételének alakulását a népi demokratikus forradalom, a hatalom kivívása időszakában.

Magyarországon a felszabadulás előtt a munkásosztály összetételére az agrárproletariátus nagy száma volt a jellemző. Az ország egész népességének majdnem egynegyedét az agrárproletariátus alkotta, az összmunkásságnak pedig kb. a felét, vagyis az agrárproletariátus létszáma megközelítette a nem mezőgazdasági munkásság egész létszámát.³ Emellett a munkásosztályon belül az ipari munkásság az összmunkásságnak csak egyharmadát tette ki, bár aránya a felszabadulás előtti időszakban is állandóan növekedett (például az össznépesség százalékában 1930-ban 17, 1941-ben 20 százalékot tett ki). Ennek ellenére — mint ezek az adatok is mutatják —, aránya meglehetősen alacsony volt.

A magyar munkásosztály származását tekintve, erősen kispolgári volt. Az 1930. évi felmérés adatai szerint az ipari munkások 43,7 százaléka nem proletár, hanem első sorban paraszti származású volt.

Ipari munkásságunk a felszabadulás időszakában sok

³ Lásd Ránki György: Magyarország gazdasága az első hároméves terv időszakában. Közgazdasági Kiadó 276. old.

tekintetben különbözött a fejlett tőkésországok munkásosztályától. Számának és súlyának kisebb volta, valamint kispolgári származásának hatásaként a kistermelői tulajdonságok nagyobb mértékben érvényesültek a munkásosztály soraiban. Viszont mivel a munkásosztály száma és súlya kisebb volt mint a fejlett tőkésországokban, valamint azért, mert a magyar tőkésosztály alig tehetett szert monopolista extraprofitra, és így a munkásarisztokráciának is lényegesen kevesebbet juttathatott, ezért a munkásarisztokrácia hatása is kevésbé érvényesült.

A munkásosztályra gyakorolt hatásoknál a felszabadulás előtti időszakban feltétlenül figyelembe kell venni azt is, hogy az első magyar proletárdiktatúra leverése igen érzékenyen érintette a magyarországi ipari munkás-ságot. Az ellenforradalom — hatalomra jutása után — szétzilálta a munkásosztály forradalmi pártját, amely a fasiszta terror alatt csak az illegalitás legsúlyosabb viszonyai között működhetett. A szociáldemokrata mozgalom vezetése pedig a jobboldali munkásárulók kezébe került. Ebben a helyzetben még fokozottabban érvényesült a munkásosztály összetételéből már amúgy is adódó negatív hatás. Növelte a burzsoázia befolyását, különösen a munkásosztály legelmaradottabb, a terrorral szemben legkevésbé ellenállni tudó rétegeiben.

A munkásosztály a háború alatt nagymértékben feltöltődött s felhígult. Az ország felszabadulásakor a munkásosztály vezető szerepének érvényesülésénél figyelembe kellett venni azt a tényt is, hogy az ellenforradalmi Horthy-korszak időszakában a munkásosztály létszáma hosszú ideig elsősorban a textiliparban és a könnyűipar más ágaiban növekedett. A gyáripari fejlődés során a könnyűipari munkáslétszám növekedése mellett a másik oldalon az volt a jellemző, hogy a legnagyobb munkanélküliség — különösen az 1929—1933-as gazdasági válság idején — éppen a gyáripari munkásság legszervezettebb, legöntudatosabb rétegei, a vas- és gépipari munkások

soraiban volt. A harmincas évek második felében kialakuló háborús konjunktúra, és a fegyverkezés fellendítette a vas- és gépipart. Az itt bekövetkezett létszámnövekedés azonban felhígította a vas- és gépipari munkásságot is, amely korábban a munkásosztály egyik legszervezettebb rétege volt. Ez bizonyos értelemben negatívan hatott az egész munkásosztályra.

A munkásosztály összetételének alakulásánál figyelembe kellett venni azt is, hogy a szakmunkások számának csökkenésével, helyzetének rosszabbodásával és ugyanakkor a segédmunkások számának növekedésével ez utóbbi vált az ipari proletariátus legjellegzetesebb és számszerűleg is legnagyobb rétegévé. Ez nem tekinthető egyszerűen negatív vonásnak, hiszen társadalmi eredetét és arculatát tekintve ez a réteg elsősorban a bér munkásság legalsóbb rétegeiből — az agrárproletariátusból — származott, tehát forradalmi beállítottságú volt. Persze ugyanakkor lényegesen kevésbé volt szervezett, mint a szakmunkások.

A felszabadulás után közvetlenül a munkásosztály összetételére az volt a jellemző, hogy a háborús pusztítások következtében létszáma csökkent, és sokan az üzemektől távol, más területeken dolgoztak. Ezért ekkor a fő feladat az volt, hogy megállítsuk a munkaerő szétzilálódását, biztosítsuk a szükséges munkaerőt, hogy helyreállíthassuk a termelést.

Ez nehéz feladat volt. A vas-, fém- és gépiparban például 1945 nyarán 40'000-en jelentkeztek munkára az 1944 őszi 150 000-es munkáslétszámmal szemben. 1945 májusában a háborús pusztítások miatt az üzemek munkáslétszáma 69 százalékkal volt kisebb, mint egy évvel korábban, az ipari termelés pedig 80 százalékkal volt alacsonyabb.⁴ A felszabadulás után rögtön megkezdődött az

⁴ Lásd *Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948. Közgazdasági Kiadó 1962. 22—23. old.*

üzemek helyreállítása, mégis az iparban foglalkoztatottak létszáma az infláció és más okok miatt csak lassan növekedett, még 1949-ben sem érte el az 1941-es színvonalat. Például 1941-ben a gépipari munkások száma 406 000 volt, 1943-ban ez 453 000-re emelkedett, majd a háborús károk miatt nagymértékben csökkent. Még 1946-ban is csak 299 000 volt, 1949-ben pedig 387 000, vagyis még mindig nem érte el az 1941. évi létszámot.⁵

Nagy változást eredményezett a munkásosztály összetételében az 1945-ben végrehajtott földreform. Az agrárproletariátus túlnyomó többsége földhöz jutott, kisáru-termelővé vált, és így kikerült a munkásosztályból. Ennek eredményeként a munkásosztály belső összetételében sokkal nagyobb súlya lett az ipari munkásságnak.

A hároméves terv első két évében további lényeges változás történt a munkásosztály összetételében, ennek ellenére, az 1949-es népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a magyar ipari munkásosztályon belül a kisipari munkások aránya nagyon magas volt. 1949-ben az egész ipari munkásságnak kb. egynegyede a kisiparban dolgozott, és 35 százaléka nem a munkásosztályból származott. Az adatok szerint 1949-ben az állami iparban 427 000, az állami építőiparban 57 000, a kisiparban pedig 150 000 munkás dolgozott. Ez lényegesen jobb arány, mint 1930-ban volt, de távolról sem kielégítő.

A magyar munkásosztályt a Horthy-fasizmus huszonöt éve megfosztotta minden demokratikus jogtól. Az országban a fasiszta terror uralkodott. A munkásosztály forradalmi pártját föld alá kényszerítették, szervezkedését megtiltották és minden eszközzel akadályozták, igyekeztek elszigetelni a pártot a dolgozó tömegektől. A munkásosztálytól való elszigetelés mellett különös súlyt he-

⁵ Az adatokat lásd *dr. Szabadý Egon*: Adalékok a társadalmunkban végbement átrétegeződéshez. *Társadalmi Szemle*, 1965 április. 136. old.

lyeztek arra, hogy elszigeteljék a munkásosztály természetes szövetségesétől, a parasztságtól.

A felszabadulás után a munkásosztály pártja nem tűzhetette azonnal napirendre a szocialista forradalom kivívását. Előbb meg kellett teremtenie ennek előfeltételeit, a demokratikus átalakulás következetes végrehajtásával.

A munkásosztály — a párt vezetésével — megszerezte azokat a demokratikus jogokat, amelyeknek birtokában széles körű, szabad szervezkedéssel, a tömegek között folytatott felvilágosító munkával előkészíthette a szocialista forradalom győzelmét.

A felszabadulás után figyelembe kellett venni azt, hogy a párt 25 éven keresztül csak a legmélyebb illegalitásban dolgozhatott és így a legalitás körülményei között — új módszereket kellett alkalmaznia a tömegek megnyerésére. A felszabadulás utáni első választáson a Magyar Kommunista Párt az összes szavazatok 17 százalékát kapta. Ez azt mutatta, hogy aránylag rövid idő alatt sikerült megnyernie a munkásosztály és az agrárproletariátus jelentős részét. Budapesten a nagyipari munkások több mint fele, a bányászok túlnyomó többsége (például Salgótarjánban a szavazók 66 százaléka) a Viharsarokban pedig — az országos átlagot jóval meghaladva — 25 százalék szavazott a kommunista pártra.

A felszabadulás után hasonlóan gyors ütemben növekedett a munkásosztály szervezettsége. Az MKP taglétszáma 1945 márciusában 30 000, májusban már 150 000 volt. A szervezettség gyors fejlődését mutatja a szakszervezetek taglétszámának alakulása is. 1944-ben 84 000, 1945 decemberében 850 000, 1946-ban már 1 100 000-nél is több volt a tagok száma.

A munkásosztály szervezettségének, a párt erejének és a munkásosztály körében megnövekedett befolyásának meghatározó szerepe volt abban, hogy átalakuljon a szövetségi politika is, amelyben a munkásosztály vezető szerepe testet ölt. A felszabadulástól a fordulat évéig ter-

jedő szakaszban a szövetségi politika a fejlődés sajátosságainak megfelelően alakult. Kiindulópontja az 1944—1945-ös időszak széles nemzeti függetlenségi frontja volt, amely a fasiszmus elleni harcban összefogott minden antifasiszta erőt. A felszabadulás után — bizonyos mértékig — ez a széles nemzeti egységfront összeszűkülött, mert kiszorultak belőle az annak idején antifasiszta, németellenes, de nagyburzsoá vagy földesúri elemek. Ugyanakkor éleződtek az ellentétek a Függetlenségi Fronton belül is, mindenekelőtt a kispárttal, amelynek politikájában először a középburzsoázia és a kulákság érdekei érvényesültek, majd az 1945-ös választás után bekerült a kispártba a nagytőkés-nagybirtokos reakció is. Mindennek alapján a kommunista párt szövetségi politikájában a hangsúly — kezdettől fogva — nem a burzsoáziával, hanem a dolgozó osztályokkal és rétegekkel való szövetségen volt.⁶

Ezért a munkásosztálynak mindenekelőtt a dolgozó parasztságot kellett maga mellé állítania. A parasztság földet és szabadságot kapott a demokratikus forradalomtól.

A földesúri nagybirtok felszámolása az egyetlen lehetséges módja annak, hogy a parasztság földhöz jusson. Azáltal, hogy a magyar dolgozó parasztok megkapták évszázados jussukat, gazdaságilag és politikailag is érdekelték voltak a forradalom győzelmében, ezért váltak és válhattak a népi demokratikus forradalom egyik hajtóerejévé.

A dolgozó parasztság helyzeténél, történelmi múltjánál fogva alkalmas arra, hogy a munkásosztály bevonja a forradalmi harcba. Azonban szétszórta él, nehezen szervezhető, tulajdonosi helyzetéből eredően kevésbé következetes, nincs tudományos elmélettel bíró forradalmi pártja,

⁶ Ezt állapította meg és hangsúlyozta a Párttörténeti Intézetben a munkásosztály szövetségi politikájáról 1965 májusban tartott tudományos ülészak — helyesen.

amely vezetné harcát a forradalomban. A parasztság törekvései csak a munkásosztály, a munkásosztály forradalmi pártjának vezetésével, a munkások és parasztok közös harcával nyernek helyes irányt és juthatnak célhoz. Ezért feltétlenül szükség van a munkásosztály pártjának felvilágosító munkájára, a munkásosztály és pártja nyújtotta szilárd, céltudatos forradalmi vezetésre.

A földosztás során 640 000 személy között 3,3 millió kat. hold földet osztottak fel. Ilyen hatalmas terület szétosztása természetesen alapvetően megváltoztatta a parasztság osztályrétegződését is, politikai állásfoglalását is. Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint az önálló parasztok aránya az ország kereső lakosságában 25 százalékról 40 százalékra nőtt, a mezőgazdasági munkások száma viszont 40 százalékról 17 százalékra csökkent.

A földosztás a dolgozó parasztság tekintélyes részét a demokratikus forradalom oldalára állította, ugyanakkor megteremtette a munkás-paraszt szövetség további fejlődésének alapját hazánkban. Ennek a ténynek rendkívül nagy jelentősége volt az ország politikai és gazdasági fejlődése szempontjából. A földreform a gyakorlatban bizonyította be, hogy a dolgozó parasztság követeléseit csak a munkásosztály vezetésével, a munkásosztállyal szövetségben valósulhatnak meg.

A parasztság megnyerése nélkül ebben az időszakban nem lehet a munkásosztály vezető szerepéről beszélni. A munkásosztály vezető szerepe akkor válik valóra, ha van kit vezessen — elsősorban a parasztságot —, s ha a dolgozó parasztság elismeri, elfogadja a munkásosztálynak, mint a parasztság érdekeit is képviselő osztálynak a vezetését. A munkás-paraszt szövetség a paraszttömegek felvilágosításáért, megnyeréséért folytatott kemény harcban jön létre, amelynek során a dolgozó parasztság saját tapasztalatai alapján meggyőződhet arról, hogy célkitűzéseit csak a munkásosztállyal szövetségben, a munkásosztály vezetésével érheti el.

Hazánkban, bár a földreform megteremtette a munkás-paraszt szövetség gazdasági alapját, mégis a munkásosztálynak — a kommunista párt vezetésével — kemény, szívós harcot kellett vívnia azért, hogy a dolgozó parasztságot a forradalom további célkitűzéséért folytatott harcra szövetségeséül megnyerje. A régi rend hívei mindent megtettek a munkás-paraszt szövetség megszilárdulásának megakadályozására. Ijesztgették a földet igénylő parasztokat. Félrevezető jelszavakat hangoztatva azt bizonygatták, hogy a parasztok érdekeit védik a „munkássággal szemben”. A munkásosztály és pártja szakadatlan harcot folytatott, hogy a dolgozó parasztságot felvilágosítsa, és meggyőzze arról, hogy érdekeit csakis a munkásosztállyal szövetségben, a munkásosztály vezetésével kell és lehet megvédeni.

A magyar munkásosztály — pártja vezetésével — a forradalom győzelméért vívott kitartó harcával bebizonyította, hogy képes és alkalmas a népi demokratikus átalakulás vezetésére. Oldalára vonta a dolgozó parasztságot, s a két szövetséges osztály együttes erejével valósította meg a munkás-paraszt demokratikus diktatúrát. Így vált a hazánkban végbement népi demokratikus forradalom már az első szakaszban is széles népi forradalommá, amelynek hajtóerői a munkásosztály és a dolgozó parasztság voltak, vezető ereje pedig a munkásosztály és annak élcsapata, a kommunista párt.

A demokratikus diktatúrában a hatalom a munkásosztály és a parasztság kezében van, azoknak az osztályoknak a kezében, amelyek a forradalom fő erejét alkották. Ez a hatalom nem szocialista jellegű, nem érinti a kapitalista tulajdonviszonyokat, nem szünteti meg a kapitalista kizsákmányolást, csak korlátozza azt.

A munkásosztály részvétele a hatalomban — és a kormányban — az egyik biztosíték arra, hogy következetesen megvalósuljanak a demokratikus diktatúra célkitűzései.

A munkásosztály vezető szerepe a demokratikus dik-

tatúra időszakában hazánkban az adott időszaknak megfelelő sajátos körülmények között valósult meg.

Az első ilyen sajátosság, hogy a munkás-paraszt demokratikus diktatúrában a munkásosztály vezető szerepe *meghatározó jellegű* volt. A munkásosztályt a kormányban képviselő kommunista párt szerepe már ekkor döntő tényező volt a politikai fejlődésben. A munkásosztály és pártja — az alulról jövő tömegnyomás segítségével — igen erős fegyverként használta a hatalomban, a kormányban való részvételét. E kettős harc — a munkásosztály pártjának képviselői a kormányban, a munkástömegek utcai tüntetései — kombinálása igen eredményesnek bizonyult.

Ebből következik a második sajátosság. A munkásosztály meghatározó szerepének következtében hazánkban a munkás-paraszt demokratikus diktatúra kezdettől fogva *túlment a közvetlen demokratikus feladatok megoldásán*. Számos szocialista jellegű feladatot is megoldott. Ilyen volt például egyes nagyüzemek államosítása, olyan szervek létrehozása, mint a Gazdasági Főtanács. Még a földreform végrehajtása is túlment az agrárátalakulás polgári demokratikus formáján. A földreform nemcsak általában a nagybirtokot zúzta szét — amely a feudális maradványok őrzője volt —, hanem a tőkés fejlődésben nagymértékben előrehaladt nagybirtokot, és ezzel a bank és az ipari tőke mezőgazdasági pozícióit is.

A munkásosztály vezető szerepének sajátossága volt az is, hogy mivel az ipari burzsoázia egy része is részt vett a hatalomban, a hatalmon belül igen éles harc folyt a munkásosztály és a burzsoázia képviselői között.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése ebben a szakaszban is megkövetelte, hogy a többi osztály és réteg közül azok, amelyeket a szocialista forradalom győzelemre juttatása érdekében meg kellett nyerni, elismerjék vezető szerepét. Ez mindenekelőtt azért sikerült, mert a munkásosztály minden esetben fellépett és tömeg-

mozgalmakkal válaszolt azokra a kísérletekre, amelyek a már kivívott eredmények megsemmisítésére irányultak. Ez különösen a földreform vívmányának védelmezésénél volt jelentős. Másrészt segítette az egyes dolgozó rétegek követeléseinek megvalósítását is. Például a bélistázás megvalósítását, vagy a legreakciósabb elemek kiszorítását a kormányból.

A vezető szerep elismerését segítette az a körülmény, hogy a munkásosztály minden áldozatot vállalt az ország újjáépítése érdekében. Megértette, hogy a bérdemagógia, a sztrájkok ebben az időben nem a munkások, hanem a tőkésék, a reakció malmára hajtják a vizet. A munkások éhezve és fázva, az infláció időszakában lényegében fizetés nélkül újjáépítették a vasutat, megnyerték a szén-csatát, felépítették az első állandó Duna-hidat stb. A munkásosztály tömegei öntevékenyen szervezték meg, indították el a termelést, verték vissza a tőkésék és kiszolgálóik szabotázását.

Az ország újjáépítéséért folyó harcban, a munka megindulásában nagy szerepet játszottak a munkásellenőrzés szervei, az üzemi bizottságok, amelyeknek gazdasági szervező munkájuk mellett nagy politikai jelentőségük is volt. Az üzemi bizottságok I. kongresszusán a Magyar Kommunista Párt képviselőjében felszólaló Kádár János értékelve munkájukat a következőket mondta: „A magyar demokrácia az elmúlt néhány hónap alatt számos alkotásra és nagy eredményekre mutat rá. Az összes eredmények közül azonban jelentőségükben kiemelkednek a népi demokratikus erők szervei, melyeken keresztül Magyarország népe a demokrácia friss erejével szól bele az ország sorsának intézésébe... Ezek közül talán legeredményesebben az üzemi bizottságok állták meg helyüket, nem utolsósorban azért, mert tudták, milyen felelősség hárul rájuk. Az üzemi bizottság nem tisztára gazdasági bizottság. Politikai jelentősége is van... Két hatalmas feladat, a régi értelemben vett örökös a munkásság gaz-

dasági érdekei felett és egy új feladat, a munkásság szerepének megfelelően, mint nemzetvezető osztálynak feladata, a felelősségteljes irányítás a termelésben... Az újjáépítés jelenti ma Magyarországon az ipari munkásság harcának fő irányát. Itt nem tisztán gazdasági kérdésekről van szó... Egyben politikai harc is.” (Az országos üzemi bizottsági kongresszus tanácskozásai. Szakszervezeti Tanács kiadása, Budapest 1945.)⁷

Az üzemi bizottságok valóban a munkásdemokrácia szervezetei voltak, nem kinevezés, hanem választás útján jöttek létre. A Magyar Kommunista Párt kezdettől támogatta, segítette ezeket a szerveket, mert felismerte jelentőségüket, szemben a szociáldemokrata párttal, amely erre nem volt képes.

A munkásosztály vezető szerepének egyik sajátossága volt, hogy a munkásosztály *politikai tudata* gyors ütemben fejlődött.

Ennek több oka volt. Az első tényező a munkásosztály harci tapasztalata, történelmi múltja. A Magyar Tanácsköztársaság emlékét például a Horthy-rendszerben, bármennyire akarták is, nem tudták kiirtani a munkások szívéből. Ébren tartotta ezt az illegálisan harcoló kommunista párt, a Tanácsköztársaságban részt vett idősebb munkások visszaemlékezései.

A másik ilyen tényező a szocializmusba, a szocialista rendszer magasabbrendűségébe vetett hit volt.

A harmadik tényező, amely a munkásosztály politikai tudatát magas színvonalra emelte, a párt helyes politikája volt.

Hazánkban a kommunista párt politikája kezdettől fogva arra irányult, hogy megértesse a munkásosztállyal: nemzetünk anyagi, kulturális felemelkedését, az ország

⁷ Idézi *Ságvári Ágnes* „Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945—1947” című könyvében. Kossuth Könyvkiadó 1964. 91. old.

függetlenségét véglegesen és tartósan csak a szocialista forradalom győzelmével biztosíthatja. Ennek tudatában a Magyar Kommunista Párt a népi demokratikus forradalom első szakaszában kiharcolt kedvező lehetőségeket felhasználta a forradalom átfejlesztésére szocialista forradalommal. Ezt alapjában mutatják a párt által az első szakaszban kiadott — a fejlődés eredményeként változó jelszavak: „Lesz magyar újjászületés”; „Azé a föld, aki megműveli”; „Fizessenek a gazdagok”; „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból” stb. A szocialista forradalomba való átnövés időszakát elsősorban az MKP III. kongresszusán kiadott jelszó: „Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!” jelzi. A párt felismerte, hogy a népi demokratikus forradalomban a fejlődés szakaszai összefonódtak. Ezért egyes szocialista feladatokat már a népi demokratikus forradalom első időszakában is napirendre tűzött, míg egyes demokratikus feladatok megoldása — például az egyház és az állam szétválasztása — a proletárdiktatúrára várt.

A fejlődés szakaszai összefonódásának felismerése azt eredményezte, hogy a párt a megfelelő feladatok kitűzésével hatást gyakorolt a tömegekre, hiszen közvetlenül a felszabadulás után még a munkásosztály túlnyomó többsége és a dolgozó parasztság sem támogatta volna a pártot a szocialista forradalom célkitűzéseinek megvalósításában. A kommunista párt rövid idő alatt tetteivel bizonyította be, hogy a munkásosztály és az összes dolgozók érdekeinek egyedül következetes képviselője. A kommunista párt volt a kezdeményezője és élharcosa a földosztásnak, a földreform megvédésének, a jó pénz megteremtésének, az újjáépítésnek, a reakció elleni harcnak stb. Bebizonyosodott, hogy a kommunista politika, a munkásosztály politikája az összes dolgozók érdekeit szolgálja, hogy a párt számára a dolgozók érdekeiért folyó harc a legfőbb törvény, s minden tetteiben, cselekedeteiben ez jut kifejezésre.

A felsorolt tényezők együttes hatása vezetett a munkásosztály politikai tudatának gyors növekedéséhez, ami a vezető szerep betöltése szempontjából alapvető fontosságú volt.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesítését gátolta, hogy a munkásosztály nem volt egységes, két pártban, a kommunista és a szociáldemokrata pártban tömörült.

A felszabadulás után kialakult új nemzetközi és belső helyzetben kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy a második világháború alatt a kommunista és a szociáldemokrata párt között megkötött egyezmény alapján a két munkáspárt tovább fejlessze akcióegységét. Miután a munkásosztály részese lett a hatalomnak, az akcióegységet ki kellett terjeszteni az állami, a gazdasági és a társadalmi élet egészére. Az adott történelmi körülmények között a munkásosztály vezető szerepe csak úgy érvényesülhetett, ha a két párt munkásegységfrontot valósít meg. Ha ez nem jön létre, erejét és figyelmét a munkáspártok egymás közötti harca köti le, és nem érvényesülhet a munkásosztály vezető szerepe, elszalasztja az adott helyzetből következő történelmi alkalmat hatalmának megszerzésére.

A felszabadulás után a politikai harcot a népi demokratikus átalakulás ellenségei ellen kellett vívni. Ennek felismerése eredményezte a két munkáspárt akcióegységének megvalósítását — amelyet a kommunista párt sok esetben csak a szociáldemokrata párt jobbszárnyával szembeni éles harcban tudott biztosítani —, amely végső soron a két munkáspárt egyesüléséhez, a munkásosztály egységes pártjának létrejöttéhez vezetett.

A munkásosztály két pártjának léte bonyolulttá tette vezető szerepének érvényesülését. Minden egyes döntésnél, a célok kitűzésénél és a feladatok megvalósításánál a kommunista pártnak figyelembe kellett venni a szociáldemokrata párt ideológiai, politikai, szervezeti befolyását

a munkásosztály tekintélyes részére. Ez természetesen fékezte az előrehaladást, a munkásosztály vezető szerepének következetes érvényesülését. Az 1945. évi választások után például, amikor a választás eredményétől felbátorodott reakció támadást kezdett a forradalmi vívmányok megsemmisítéséért, a kommunista párt nagyarányú el-lentámadást készített elő 1946 február-márciusra. Az el-lentámadás előkészítését fékezte, hogy az üzemekben ebben az időben folyó üzemi bizottsági választásokon több helyen kiéleződött a két munkáspárt viszonya. Ez a munkások figyelmét — ha rövid időre is — elterelte a reakció elleni harcról.

A munkásosztály vezető szerepe a felszabadulástól a fordulat évéig tehát sajátosan, két munkáspárt létezése mellett érvényesült. Miután a munkásosztály a hatalom részese volt és elhatározó szerepet játszott a hatalmon belül, a kommunista párttal az élén a kormányzásban és a hatalomban való részesedését arra használta fel, hogy a dolgozó tömegekre támaszkodva — fokozatosan kiszorítsa a reakciós és a tőkés erőket a hatalomból és megfossza őket gazdasági bázisuktól.

Amilyen mértékben nőtt a kommunista párt politikai befolyása, a munkásosztály részvétele a hatalomban, a kormányzásban, úgy ment át támadásba gazdasági téren is. A gazdasági életben meglevő befolyás kiszélesítésére a politikai sikereket, és fordítva, a gazdasági sikereket rögtön politikai támadásra használta fel, és így fokozatosan kiszorította a burzsoáziát a politikai hatalomból, a kormányzás területéről.

A munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrájának proletárdiktatúrába való átnövésében a fordulatot a munkásosztálynak 1948 nyarán végbement egyesülése, szervezeti egységének megvalósulása tetőzte be. Ezzel olyan hatalmas erő jött létre, amely meghátrálásra kényszerítette a reakciót, megnövelte a dolgozó parasztság bizalmát népi demokratikus rendünk iránt.

Azok a mélyreható társadalmi, gazdasági és politikai változások, amelyek a felszabadulástól a fordulat évéig, a munkásosztály szervezeti egységének létrejöttéig hazánkban végbementek, összességükben egyenértékűek a szocialista forradalommal, amelynek eredményeként a munkásosztály megszerezte a hatalmat, létrehozta a proletárdiktatúrát.

A felszabadulástól a fordulat évéig terjedő időszakban, a népi demokratikus forradalomban, a hatalom megszerzéséért vívott harcban a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése világos és egyértelmű, mindenki számára kézzelfogható volt. A mai helyzetben a munkásosztály vezető szerepének tagadása vagy meg nem értése sokszor éppen ez első szakasz harcaira való hivatkozással történik. Helytelen összehasonlítást tenni, párhuzamot vonni a mai és az 1945—1948-as időszak között egyszerűen csak egyenlőségjelet téve közéjük, mert ez történelmietlen és hibás. Ezért kell hangsúlyozni, hogy a mai helyzet egészen más, mint az az időszak volt. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt is, hogy az ebből az időből származó tapasztalatokból többet is megőrizhettünk volna.

V. A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPE A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK IDEJÉN

A munkáshatalom kivívásával alapvetően új tartalmat és formát kap a munkásosztály vezető szerepe. Ez a változás abban van, hogy a munkásosztály a hatalom kizárólagos birtokosa, ezért vezető szerepét az államhatalom eszközével is megvalósítja. A hatalom megragadása azonban még nem jelenti a szocialista társadalmi rend megteremtését, az osztályok megszüntetését. Ezért a munkásosztály vezető szerepének ebben az időszakban is érvényesülnie kell, sőt fokozottabban, mint az előző időszakban.

A munkásosztály vezető szerepe a szocializmus építésének egész időszakában feltételezi a párt vezetésének biztosítását, mert elsősorban ebben jut kifejezésre a munkásosztály vezető szerepe, feltételezi a párt által a helyes politika kialakítását és olyan állam létezését, amely a dolgozó tömegek érdekeit védelmezi és érvényesíti a társadalmi élet minden területén. E feltételek megteremtése megkívánja, hogy a társadalmi és állami élet vezető posztjain sokan dolgozzanak olyanok, akik a munkásosztály soraiból kerülnek ki, hogy a munkásosztály tömegei egyre nagyobb mértékben vegyenek részt a szocialista építés fontos kérdéseinek megvitatásában, eldöntésében, az állami és társadalmi élet más területeinek ellenőrzésében.

A VEZETŐ SZEREP GAZDASÁGI ALAPJA

A szocializmus építése hosszan tartó, egész történelmi korszakot magába foglaló folyamat. Ebben a korszakban a munkásosztály vezetésével gyökeresen át kell alakítani a

gazdasági, politikai, ideológiai, társadalmi viszonyokat, biztosítani kell a termelőerőknek a szocialista termelési mód győzelméhez szükséges fejlődését, létre kell hozni a szocializmus anyagi-műszaki bázisát, uralkodóvá kell tenni a szocialista termelési viszonyokat, és biztosítani kell a munkásosztály világnézetének, a marxizmus—leninizmusnak egyeduralmát.

E feladatok megoldására azért van szükség, mert a proletárforradalom kivívásakor nincsenek meg a szocialista gazdaság kész formái. A szocialista forradalom elvileg különbözik minden előző forradalomtól. A rabszolgatartó rendről a hűbériségre s a hűbériségről a tőkés rendre való áttérés idején a magántulajdon egyik formája helyébe annak egy másik formája lépett, az egyik kizsákmányoló osztály hatalmát egy másik kizsákmányoló osztály hatalma váltotta fel. Mivel minden kizsákmányoló társadalmi alakulat alapja a termelési eszközök magántulajdona volt, az új gazdasági alakulat *spontán módon érlelődött meg a régi termelési mód méhében*. Így például a feudalizmus méhében fokozatosan kifejlődtek és létrejöttek az új, burzsoá termelési viszonyok. Ezután a polgári forradalom feladata az volt, hogy a burzsoázia olyan politikai hatalmat hozzon létre, amely összhangban van a meglevő tőkés gazdasággal és megtisztítsa az utat a kapitalizmus további fejlődése számára.

Ezzel szemben — miután minőségi változás következik be a tulajdonviszonyokban — a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapuló szocialista rend nem fejlődhet ki a magántulajdonon alapuló társadalom méhében. Ezért a proletárforradalom feladata az, hogy megteremtve a munkásosztály vezette dolgozók hatalmát, felépítse az új, szocialista gazdaságot.

A munkásosztály hatalomra jutása csak *kezdet*e a proletárforradalomnak, s a munkásosztály a hatalmat eszközként használja fel az új gazdaság tervszerű megszerzésére. Mivel a szocialista gazdaság nem alakulhat ki a

burzsoá társadalom keretében, ezért minden országban külön átmeneti időszakot igényel a szocialista termelési mód kialakítása.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakát szükségessé teszi az is, hogy a kapitalizmusban az egyenlőtlen fejlődés törvénye érvényesül, s ezért az egyes országokban a gazdaság különböző ágai nem egyformán fejlettek. Minden olyan országban, ahol eddig a munkásosztály került hatalomra, a kapitalizmus viszonylag elmaradott mezőgazdaságot, a kis- és középgazdaságok nagy tömegeit hagyta örökölni. A munkásosztálynak a hatalom kivívása után kell létrehoznia a mezőgazdaságban a nagyüzemi gazdaságokat, felszámolni az elmaradottságot. Ezt a feladatot nem oldhatja meg a parasztság kisajátításával.

A dolgozó parasztság — kisárutermelő jellegénél fogva — gazdaságilag gyökeresen különbözik a tőkésosztálytól és természetes szövetsége a munkásosztálynak a forradalomban és a szocializmus építésének időszakában is. A marxizmus—leninizmus határozottan elveti a kis- és középtermelők kisajátítását. A munkásosztálynak és a parasztságnak a munkásosztály vezetésével megvalósuló, a szocializmus felépítésére és a kizsákmányoló osztályok felszámolására irányuló szövetsége — a proletárdiktatúra legfőbb elve. E szövetség nélkül a proletárdiktatúra fenntartása és a szocialista gazdaság felépítése lehetetlen. Ezért a tömegek, elsősorban a dolgozó parasztság meggyőzése, mozgósítása a szocializmus építésére — elengedhetetlen. A kisárutermelő parasztokat és kisiparosokat mindennemű erőszakos intézkedés eltaszítaná a munkásosztálytól, s az ilyen intézkedések helyrehozhatatlan károkat okoznának a szocializmus építésében. Engels erről a következőket írta: „ha az államhatalom birtokába jutunk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztot erőszakkal (kárpótlással vagy anélkül, mindegy) kisajátítsuk, mint ahogy ezt a nagybirtokosokkal meg kell ten-

nünk. Feladatunk a kisparaszttal kapcsolatban elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és erre a célra nyújtott társadalmi segítség útján”.¹

A kis- és középtőkések azonnali kisajátítása is zavarokat okozna mind a termelésben, mind a lakosság ellátásában. Amíg a szocialista állam nem tudja az állami üzemek termelésével helyettesíteni a kis- és középtőkések üzeleinek termékeit, vagy kereskedelmi vállalkozását, addig a kisajátítás hiba lenne.

A proletárhatalom kivívásával a munkásosztállyal olyan osztály kerül hatalomra, amelynek még nincs tapasztalata az államvezetésben, a gazdaság szervezésében. Egész történelmi korszak szükséges ahhoz is, hogy az eddig elnyomott dolgozók elsajátítsák a vezetéshez szükséges ismereteket. A szocialista népgazdaságnak művelt, műszakilag képzett, öntudatos dolgozókra van szüksége, akik a termelőmunkán kívül a társadalom irányításának is cselekvő résztvevői.

Mivel a proletárforradalom feladata a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapuló szocialista gazdasági rend megteremtése és mindennemű kizsákmányolás megszüntetése, gyökeresen meg kell változtatni a politikai hatalom természetét. Szét kell zúzni a régi államgépezetet, amely elnyomta és leigázta a dolgozókat. A proletárforradalom új típusú államot hoz létre, a proletárdiktatúrát.

Mindez együttesen objektíve szükségessé teszi az átmenet korszakát a kapitalizmusból a szocializmusba. E korszakban az új, szocialista termelési viszonyok megteremtése érdekében a munkásosztály felhasználja mindazokat az anyagi, szervezeti és kulturális formákat, amelyek a kapitalizmus fejlődése során jöttek létre: a nagy-

¹ Marx—Engels Válogatott művek. II. köt. Kossuth Könyvkiadó 1963. 396. old.

ipart, a bankokat, a nyilvántartás és az elosztás szerveit.

Az átmeneti korszakban erősödik és fejlődik az új államhatalom, kialakulnak, illetve tökéletesednek a gazdaságvezetés új módszerei. Fejlődnek a termelőerők. A proletariátus megszerzi az ország igazgatásában és a szocialista építésben ráháruló vezető szerep betöltéséhez szükséges hozzáértést. A magántulajdonosi hagyományok és a burzsoá befolyás elleni küzdelemmel párhuzamosan végbemegy az egész nép szocialista átnevelése.

Az itt felsorolt, bonyolult, szerteágazó feladatok megoldása csak osztályharcban mehet végbe. Ez is bizonyítja Lenin megállapítását: „A szocialista forradalom nem egyetlen csata, hanem a legkülönbözőbb gazdasági és demokratikus átalakításokért folyó csaták egész korszaka.”²

Az átmeneti korszaknak két szakasza van. Az első szakasz a proletárdiktatúra kivívásától a szocializmus alapjainak lerakásáig, a második szakasz az alapok lerakásától a szocializmus teljes felépítéséig tart. A párt politikája a különböző szakaszokban a feladatoktól függően különböző egy sor kérdésben, például az első szakaszban meg kell valósítani a mezőgazdaság szocialista átszervezését, fel kell számolni az ellenséges osztályokat. A második szakaszban az osztályharc fő területeivé a termelés és az ideológiai harc válik.

Magyarországon is két szakaszban történik a szocializmus teljes felépítése. Természetesen nehéz teljesen különválasztani a két szakaszt egymástól, hiszen mindkettőben a szocializmus építése folyik.

A szocializmus építésének mindkét szakaszát — lényegében — a következő feladatok megoldása jellemzi:

a termelőerők fejlesztése a szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrehozása és fejlesztése a két rend-

² Lenin Művei. 21. köt. Szikra 1951. 416. old.

szér közötti gazdasági verseny megnyerése, a szocializmus célkitűzéseinek megvalósítása érdekében;

a szocialista társadalmi-gazdasági alap megteremtése vagyis a szocialista termelési viszonyok létrehozása és erősítése, a népgazdaság minden ágában. Ezzel együtt az életszínvonal állandó emelése;

a szocialista jellegű felépítmény létrehozása, a szocialista tudat kialakítása, a kultúrforradalom feladatainak megvalósítása, a szocialista világnézet győzelmének biztosítása a társadalomban.

Hogyan lehet mégis elhatárolni egymástól a két szakaszt? Csak úgy, ha a fent felsorolt feladatok megvalósításánál különválasztjuk az első és a második szakasz feladatait.

Az első szakaszban — amely a proletárdiktatúra kivívásától a szocializmus alapjainak lerakásáig tart — a következőket kell megvalósítani:

Létre kell hozni — minden olyan országban, ahol nincs meg — a termelőerők olyan fokát, amely biztosítani tudja az egész népgazdaság korszerű technikai bázison történő megszervezését. A termelőerőknek ez a foka a szocializmus anyagi-műszaki bázisa. Ezt nem szabad összekeverni a *felépült* szocializmus termelőerőivel. Az anyagi műszaki bázis, amelyet az első szakaszban kell létrehozni, nem egyenlő azzal, hogy az *egész* népgazdaságra jellemzővé válik a korszerű nagyüzemi termelés. Ezt csak a második szakaszban lehet megvalósítani.

Az első szakaszban meg kell valósítani a szocialista termelési viszonyok túlsúlyát az egész népgazdaságban, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a tőkés termelési viszonyok teljes felszámolását, a kisárutermelő termelési viszonyok jelentéktelenné válását.

Az életszínvonal emelése terén az első szakaszban fel kell számolni a kapitalizmustól örökölt nyomort, munkanélküliséget, biztosítani kell az alapvető egészségügyi ellátást. Ki kell küszöbölni a kirívó gazdasági egyenlőtlen-

ségeket, vagyis az átlagosnál jobban kell emelni a legrosszabb körülmények között élők életszínvonalát. Mindezzel együtt azt jelenti, hogy az első szakaszban feltétlenül túl kell szárnyalni az adott országban a kapitalizmus idején elért legmagasabb életszínvonalat.

A szocializmus alapjainak lerakásához hozzátartozik a kultúrforradalom egy részének megvalósítása is. Nem tűzhetjük ki célul a kultúrforradalom valamennyi feladatának megvalósítását. Pótolnunk kell a kirívó hiányosságokat, fel kell számolni az analfabetizmust, széles műveltségi bázist kell létrehozni, elterjeszteni a marxista-leninista világnézetet.

Az itt felsorolt feladatok megvalósulása eredményezi a szocializmus alapjainak lerakását, az első szakasz befejeződését. Az alapok lerakásának óriási jelentősége van, mert ezzel a népi hatalom végérvényesen véget vet az embernek ember által való kizsákmányolásának. Mindennek alapján azt mondhatjuk, hogy a szocializmus építésének első szakaszában a munkásosztály vezető szerepe akkor és annyiban érvényesül, amennyiben ezeket a feladatokat maradéktalanul megoldja.

A munkásosztály feladata, hogy megváltoztassa a termelési viszonyokat: felszámolja a tőkés termelési viszonyokat és a termelőerők jellegének megfelelően uralkodóvá tegye a szocialista termelési viszonyokat. E történelmi folyamatot lényegében a szocializmus alapjainak lerakása során valósítja meg.

A szocializmus termelési viszonyainak létrehozása hosszabb ideig tartó történelmi folyamat. *Először az iparban, a népgazdaság legfontosabb kulcspozícióiban jön létre.*

A szocialista tulajdonviszonyok megteremtése objektív követelmény, de csak a munkásosztály, a párt vezetésével, a társadalom tudatos cselekvése révén valósulhat meg. Alapvető szerepe van ebben a szocialista államosításnak. A szocialista forradalom kezdetén a munkásosztály

tály állama kisajátítja, társadalmi tulajdonná változtatja a fő termelési eszközöket, és ezzel forradalmi változást hoz létre a tulajdonviszonyokban. A nagytőkés magántulajdon helyébe a szocialista tulajdon lép. A munkáosztály kezébe kerülnek a népgazdaság parancsnoki posztjai, a gazdasági élet legfontosabb területei. Ezeken a területeken az államosítás nyomán kiépülnek a szocialista termelési viszonyok, s ennek megfelelően érvényre jutnak a szocializmus gazdasági törvényei. Megkezdődik a népgazdaság tervszerű arányos fejlesztése a társadalom mindenoldalú szükségleteinek kielégítése végett.

Az államosítások csak kiindulópontot jelentenek a szocialista állami tulajdon kialakításában. A döntő szerepe a szocialista felhalmozásnak van. Hazánkban például a szocialista felhalmozás eredményeként 1962-ben — tehát a szocializmus alapjai lerakásának befejezésekor — az állami ipar termelő állóeszközeinek értéke több mint 160 milliárd forintot tett ki (1959-es árakon), az egész népgazdaság állóalapjai együtt kb. 400 milliárd forintot.³

A szocialista szektor másik formája a szövetkezeti tulajdon. Ez főként a mezőgazdaság szocialista átszervezésével jön létre, amelyet a lenini szövetkezeti terv megvalósításával old meg a munkáosztály pártja.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése hazánkban a kettős feladat végrehajtásával valósult meg, úgy, hogy közben a mezőgazdasági termelés is emelkedett. A párt a termelőszövetkezetek számszerű növekedését szervesen összekapcsolta a már működők megszilárdításával, és az egyéni gazdaságok — bár korlátozott — lehetőségeinek fokozott kihasználásával. 1959 elején a termelőszövetkezeti mozgalom jelentősen fellendült. Erre az időszakra megérlelődtek a termelőszövetkezetek tömeges szervezésének gazdasági és politikai feltételei.

³ Lásd Lakos Sándor: A szocializmus alapjainak lerakása. Kossuth Könyvkiadó 1963. 157. old.

A munkásosztály, a párt politikája a tömeges átszervezés időszakában azon alapult, hogyha a parasztság megérett a nagyüzemi szocialista gazdálkodás kialakítására, akkor az állam és a parasztság anyagi eszközeinek alapján minél előbb be kell fejezni a mezőgazdaság átszervezését — ez az egész dolgozó nép érdeke. Ennek helyességét a gyakorlat igazolta. 1958 decemberében a termelőszövetkezetek szántóterülete az össz-szántóterületnek 13 százaléka volt (állami gazdaságokkal együtt 29 százaléka), 1959 decemberében pedig már 41,1 százaléka. 1959—1961-ben több mint 900 000 parasztcsalád lépett be a termelőszövetkezetekbe. 1964-ben az ország szántóterületének 95,5 százalékán termelőszövetkezetek és állami gazdaságok dolgoztak. Ezzel hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.

A szocialista termelési viszonyok uralkodóvá válása mellett a szocializmus alapjainak lerakása magába foglalja a szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrehozását. A szocializmus anyagi-műszaki bázisa olyan korszerű gépi nagyipart jelent, amely képes biztosítani: a mezőgazdaság szocialista átszervezését és korszerű technikával való ellátását; a korszerű közlekedéshez a megfelelő vontató erőt és a közlekedési eszközöket; az építőipar és a kistermelő iparágak gépesítésének technikai eszközeit.

Ez azt is jelenti, hogy a szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrehozásával jellemzővé kell hogy váljon az iparágak többségében — elsősorban a vezető iparágakban — a nagyipari termelés. Tehát a nagyipari termelés az anyagi-műszaki bázis létrehozásával még nem terjed ki valamennyi iparágra, ez csak a szocializmus teljes felépítésével valósul meg.

A szocializmus anyagi-műszaki bázisának megteremtése a munkásosztály, a párt vezető szerepe érvényesülésének egyik alapvető feltétele. Minden olyan országban, ahol a kapitalizmus nem teremtette meg a korszerű, az egész népgazdaság átszervezésére képes gépi nagyipart, a szo-

cialista iparosítás kötelező érvényű. Ez a feltétele annak, hogy a munkásosztály hatalma fennmaradjon, hogy gazdaságilag a szocialista rendszer utolérje és túlszárnyalja a tőkés rendszert és ezzel véglegesen bizonyítsa fölényét a kapitalizmussal szemben. A fejlett gépi nagyipar létrehozása növeli a munkásosztály létszámát, erejét és ezzel erősíti vezető szerepét is. Végül a szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrehozása az egyetlen biztosítéka az életszínvonal rendszeres és tartós emelkedésének, amely mind a munkásosztály, mind az egész dolgozó nép alapvető érdeke.

A szocializmus anyagi-műszaki bázisának megteremtése hazánkban 1950-ben, az első ötéves tervvel kezdődött el. Míg Magyarországon a gyáripár fejlődése a Horthy-rendszerben évi 1 százalékot ért el (1913-tól 1938-ig, huszonöt év alatt 28 százalékkal nőtt), addig 1938-tól 1961-ig az évi növekedés 6,9 százalékos volt átlagosan, annak ellenére, hogy ebből az időszakból nyolc év háborús, illetve helyreállítási időszak volt. Az ipari termelés 1948-ban érte el az 1938-as színvonalat. Ha ettől az időtől számítjuk az ipari termelés növekedését, akkor az évenként átlagosan 12,5 százalékkal emelkedett.

Az anyagi-műszaki bázis létrehozásával olyan ipart hoztunk létre, amely képes volt a mezőgazdaság szocialista átszervezésére. Csak az állami ipar termelő állóalap-eszközeinek értéke 1962-ben több mint 160 milliárd forintot tett ki.

A nagyarányú beruházások, a korszerű gépek és új gyárak termelésbe állítása révén emelkedett az ipari termelés műszaki színvonala, s növekedett a munka termelékenységé. Ez a szocializmus alapjai lerakásának egyik igen fontos kísérője. A munka termelékenységé, az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelés alapján számítva, 1949-től 1962-ig az állami iparban 82 százalékkal, az egész iparban 92 százalékkal növekedett. Míg 1950—1959-ig a termelés növekedésének mindössze 40 százalékát

adta a munka termelékenységé, 1961-ben már 65 százalékát. Olyan ipari bázisunk van, amely meg tud felelni a szocializmus anyagi-műszaki bázisával szemben támasztott követelményeknek.

A szocializmus építésének első időszakában jelentősen emelkedett népünk életszínvonala. Az egy főre jutó reáljövedelem 1962-ben 65 százalékkal, egy ipari dolgozó reáljövedelme 58 százalékkal, a mezőgazdasági dolgozóké 75 százalékkal haladta meg a háború előtti. Számottevően bővültek az ún. béren felüli (szociális, kulturális, egészségügyi) juttatások, amelyek 1960-ban a fizetéseknek kb. 24 százalékát tették ki. A párt és a kormány 1956 után — jóvátétette a régi vezetés súlyos mulasztásait — jelentősen emelte a dolgozók életszínvonalát.

A szocializmus alapjai lerakásának része a kultúrforradalom megvalósítása is. A munkásosztály vezető szerepe csak úgy érvényesülhet a hatalom kivívása után, ha megtöri a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát.

Az első szakaszban a kultúrforradalom során nagymértékben emelkedett népünk műveltségi színvonala.

A LAKOSSÁG KÉPZETTSÉGÉNEK ALAKULÁSA*

Év	Analfabéta	Nyolc osztályt végzett	Középiskolát végzett	Egyetem-, főiskolát végzett
1941	454 072	1 039 055	266 368	85 032
1960	274 400	2 454 300	610 500	161 200

* *Lakov Sándor*: A szocializmus alapjainak lerakása. 70. old.

A proletárdiktatúra kivívásától 1962-ig az egyetemi hallgatók száma több mint hatszorosára, a középiskolai tanulóké közel kétszerezésre, az ipari tanulók száma 2,5-szeresére emelkedett.

Mindezek az eredmények oda vezettek, hogy hazánkban a munkásosztály, a párt vezetésével leraktuk a szocializmus alapjait.

Milyen feladatokat kell megvalósítani a szocializmus építésének második, a szocializmus teljes felépítésének szakaszában?

Ebben a szakaszban a népgazdaság minden területén, minden ágában létrejönnek a szocializmusra jellemző korszerű termelőerők. A társadalmi termelés minden területén kizárólagossá válnak a szocialista termelési viszonyok, tovább emelkedik a dolgozó tömegek életszínvonala, megvalósul a kultúrforradalom. Tehát felépül a szocialista társadalom, létrejönnek annak feltételei, hogy átérhessünk a kommunizmus általánosan kibontakozó építésére.

Külön-külön vizsgálva a második szakasz jellemző vonásait, első pillantásra úgy tűnik, hogy ugyanazokról a feladatokról van szó, amelyekről az alapok lerakásánál tárgyaltunk. Ez bizonyos szempontból igaz, hiszen alapvető eltérés nem lehet a szocializmus építésének két szakasza között. A különbség a szocializmus teljes felépítésének konkrét feladataiból adódik.

A szocializmus alapjainak lerakása után a termelőerők továbbfejlesztése a döntő láncszem. Miért? Mindenekelőtt azért, mert a szocializmus teljes felépítése a termelés frontján dől el. Emellett ezzel biztosíthatjuk a termelőerők és a termelési viszonyok összhangját. Az egységes szocialista termelési viszonyok létrehozása után a fő figyelmet már a termelőerők fejlesztésére fordíthatjuk, és ezzel biztosíthatjuk azokat az anyagi eszközöket, amelyek a kultúrforradalom feladatainak megvalósításához és az életszínvonal emeléséhez szükségesek. A termelőerők fejlesztésének legfontosabb feladata az, hogy az egész népgazdaságban általánossá tegyük a nagyüzemi módszereket. A felépült, megvalósult szocializmusra, ugyanis az általános nagyüzemi, gépi termelés, a harmo-

nikus ágazati szerkezet, a termelőerők ésszerű elhelyezése a jellemző. Ezt a feladatot kell megoldani a termelőerők további fejlesztése során. Ezt nem oldottuk meg a szocializmus anyagi-műszaki bázisának létrehozásával.

A mezőgazdaságban még messze járunk attól, hogy ténylegesen nagyüzemi legyen a termelés. De az alapok lerakásáig még az iparban sem volt ez általánosan jellemző. 1960-ban még a gyártóipar egyes ágazataiban is a termékeknek közel 60 százalékát nem nagyipari módon termelték, és a magánkisipar, valamint a szocialista jellegű helyiipar az ipari termelésnek több mint 10 százalékát szolgáltatta.⁴

A termelőerők, a termelés fejlesztése a munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének alapkérdése a szocializmus felépítése egész időszakában. A szocializmus fölényének végleges bizonyítékát csak az adja, ha a szocialista rendszer előnyeit (válságmentesség, tervgazdálkodás, a munkához való viszony átalakulása stb.) kihasználva, az egy főre jutó termelésben és fogyasztásban is túlszárnyalja a kapitalizmust.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a termelés frontján nagyon bonyolult, sok nehézséggel és buktatóval jár. Ismeretes, hogy a termelés fejlesztése hazánkban is milyen sok problémát okoz. A mezőgazdasági termelés fellendítése, a termékek minőségének javítása, a gazdasági mechanizmus átalakítása, a takarékoság, a gazdasági vezetés színvonalának emelése mind bonyolult feladat és csak hosszú, szívós munkával oldható meg.

A termelési viszonyok fejlesztése mindenekelőtt a létrehozott szocialista termelési viszonyok szocialista jellegének erősítését követeli. Ez ugyan nem kíván olyan változásokat, mint a szocialista termelési viszonyok létrehozása, megvalósítása mégis hosszú időt igényel.

⁴ Lásd *Lakos Sándor: A szocializmus alapjainak lerakása.* 148. old.

Az életszínvonal emelése terén — az adott ország sajátos körülményeitől függően — utol kell érni, vagy meg kell közelíteni az átlagosan fejlett tőkésországok lakosságának életszínvonalát. (E feladat megoldását követeli a két rendszer gazdasági versenye is.)

A kultúrforradalom továbbvitelében a következő feladatokat kell megvalósítani: *először*: tovább kell szélesíteni az iskolai oktatást, az általános műveltséget és a szakmai képzettséget; *másodszor*: erősíteni kell az emberek gondolkodásában a szocialista eszmét, és felszámolni a kapitalista gondolkodásmódot; *harmadszor*: a szocialista ideológia egyeduralmát biztosítani a felépítményhez tartozó intézményekben, művészetekben, tudományokban. E feladatok fontosságát az MSZMP VIII. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolójában Kádár elvtárs is aláhúzta: „Társadalmunk fejlődésében olyan szakaszhoz értünk, amikor *a forradalom teljes győzelmének egyik legfőbb feltétele a szocialista kultúra erőteljesebb kibontakozása*. A szocialista társadalom fejlődése igen sokban függ a tömegek tudatosságától, általános és szakmai műveltségének színvonalától, a szakemberek számától és tudásától.”⁵ A szocializmus teljes felépítése ezen a területen azt követeli, hogy biztosítsuk az egész nép számára a kornak megfelelő általános műveltség megszerzésének lehetőségeit, emeljük az iskolázottság mértékét, a jelenlegi középiskolai végzettséget tegyük általánossá (ha még nem is tehetjük kötelezővé), emeljük a szakképzettség színvonalát, csökkentsük — elsősorban a termeléssel kapcsolatban — a kapitalista nézetek maradványait (önzés, anyagiasság stb.), küzdjük le a különböző káros és helytelen nézeteket (pl. a nacionalizmus), vigyük győzelemre a szocializmus eszméit az irodalomban és a művészetben.

⁵ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1963. 52. old.

A szocializmus felépítésének itt röviden felsorolt feladatai és jellemzői mutatják, hogy a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése ebben az időszakban is halhatatlanul bonyolult, nehéz feladatok megoldását követeli. A munkásosztály létérdeke a szocialista, majd a kommunista társadalom felépítése. A szocializmus építésének útja azonban különböző ellentétes erők, akadályok leküzdésén keresztül vezet. Az átmeneti korszak osztályviszonyai például igen gyorsan változnak, forradalmi átalakuláson mennek keresztül. A szocializmus építésének első szakaszában még vannak ellentétes osztályok. A szocializmus erősödése, győzelmei során az osztályviszonyok egyszerűsödnek, s végül kialakul a szocialista osztályszerkezet, amelyben már csak két baráti osztály létezik: a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság, és melléjük a szocialista értelmiség rétege. Az osztályviszonyok ilyen változása természetesen nem jelenti azt, hogy már megszűnnek az osztályellentétek —, de ezek nem kibékíthetetlenek. Az ellentétek leküzdésében a munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének létfontosságú eszköze a proletariátus diktatúrája.

A PROLETÁRDIKTATÚRA — A MUNKÁSOSZTÁLY ESZKÖZE VEZETŐ SZEREPÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSÉBEN

Az átmeneti korszakban a szocializmus felépítéséig élethalálharc folvik a szocialista szektor győzelméért, a kapitalizmus teljes felszámolásáért és a kisárutermelő szektor szocialista átalakításáért. Az átmeneti korszak fő kérdését ezért Lenin így fogalmazta meg: „*Ki kit győz le?*” Ebben a harcban a szocializmus győzelméért küzdő *munkásosztály legfőbb fegyvere a szocialista állam*, amely a szocializmus építésének időszakában proletárdiktatúra.

A munkásosztály csak a társadalom minden dolgozó osztályának, elsősorban a dolgozó parasztságnak a bevonásával képes felépíteni a szocializmust. A munkás-

osztálynak a dolgozó parasztsággal kötött szövetségétől és ennek a szövetségnek a szilárdságától függ a szocializmus építésének, a hatalom megszilárdításának sorsa. Ezért a munkás-paraszt szövetség a proletárdiktatúra alapja. A munkás-paraszt szövetség azonban csak akkor szolgálja a szocializmus ügyét, ha vezetője — a társadalom egyetlen következetesen szocialista osztálya — a munkás-osztály. Ez az egyetlen biztosítéka annak, hogy a szövetség a proletárdiktatúra megszilárdítását, a szocializmus építését szolgálja.

A munkásosztály hatalmát nem osztja és nem is oszthatja meg egyetlen más osztállyal, tehát a parasztsággal sem. Ennek oka az, hogy a munkásosztály az egyetlen következetesen forradalmi osztály, míg szövetségesei nem következetesek a burzsoázia elleni harcban. Ezért a hatalom megosztása azt jelentené, hogy a munkásosztály lemond a szilárd államhatalomról, ez pedig egyértelmű a szocializmus építéséről való lemondással. Szilárd államhatalom nélkül a munkásosztály nem szüntetheti meg a kizsákmányolást, nem számolhatja fel az osztályokat, nem teremtheti meg az osztály nélküli, szocialista társadalmat.

A proletariátus a hatalmat a szocializmus megvalósítására használja fel. Ez teljesen megfelel a parasztság érdekeinek is.

A munkásosztály a hatalom gyakorlásába bevonja a parasztságot. Mit jelent ez? Azt, hogy az államhatalom különböző területein — a legfelső funkcióktól a falusi tanácsokig — ott találhatók a munkásosztállyal szövetséges dolgozó parasztság legjobbjai is.

A dolgozó parasztság bevonása a hatalom gyakorlásába azt is jelenti, hogy az államhatalom minden funkciójában a proletariátus osztályálláspontjának kell érvényesülni, a proletárdiktatúra célkitűzéseit kell végrehajtani. Ez minden dolgozó osztály és réteg érdeke.

A proletárdiktatúra feladatait a szocializmusért vívott harc követelményei szabják meg. Ezeket a következőkben lehet összefoglalni:

1. Meg kell törni a forradalom által megdöntött és kisajátított földbirtokosok és kapitalisták ellenállását, meg kell semmisíteni a tőke hatalmának visszaállítására irányuló minden kísérletüket.

2. Meg kell szervezni — az egész dolgozó népet a proletariátus köré tömörítve — a gazdasági-építő és a kulturális-nevelő munkát.

3. Meg kell szervezni a forradalom hadseregét és egyéb fegyveres szerveit a külső ellenség, az imperializmus elleni harcra.

4. A proletár internacionalizmus szellemében támogatni kell a nemzetközi forradalmi mozgalmakat; biztosítani kell a szocialista országok mindenoldalú együttműködését.

E feladatok megoldásával érvényesül a munkásosztály vezető szerepe. Ez csak úgy és csak akkor valósul meg, ha a proletárdiktatúra mechanizmusát a munkásosztály pártja vezeti.

Milyen tényezők teszik elengedhetetlenné a párt vezető szerepének érvényesítését a hatalom megszerzése utáni időszakban?

A társadalom szocialista átalakítása rendkívül bonyolult feladat. Ugyanakkor a szocializmussal szemben álló erők: a belföldi és nemzetközi burzsoázia összefogott ereje nagy. A politikai harc tudományos stratégiájának és taktikájának kidolgozására van szükség, hogy helyesen állapítsuk meg a támadás, az előrenyomulás, a visszavonulás helyét, idejét, módjait. Ennek kidolgozására, végrehajtására semmi más erő nem képes, csak a marxista—leninista elmélettel rendelkező kommunista párt.

A proletárdiktatúra rendszere az állami és társadalmi szervezetek összessége, amelynek közvetítésével a prole-

tárdiktatúra megvalósul. Ebbe a rendszerbe nagyszámú „hajtószíj” vagy „emelő” tartozik, azaz a dolgozók *tömegszervezetei*. Az irányító erő, amely a proletárdiktatúra egész „mechanizmusát” mozgásba hozza, a kommunista párt. A párt irányító ereje nélkül, a pártot a dolgozók legszélesebb tömegeivel összefűző „hajtószíjak” nélkül nem lehetséges a proletariátusnak valamennyire is tartós és szilárd diktatúrája.

Ilyen hajtószíjak a *tanácsok*, amelyek állami vonalon kapcsolják egybe a pártot a dolgozó tömegekkel,

a *szakszervezetek*, a munkásosztály tömegszervezetei, amelyek a pártot a munkásosztállyal kapcsolják össze,

a *szövetkezetek*, elsősorban a parasztok (de emellett egyéb kispolgári rétegek, kisiparosok stb.) tömegszervezetei, amelyek a pártot mindenekelőtt gazdasági vonalon kapcsolják össze a parasztömegekkel,

az *ifjúsági szövetség*, amelynek segítségével biztosítja a párt befolyását az ifjúság tömegeire.

A népi demokráciákban ezek a „hajtószíjak” — létrejöttük különböző sajátosságai miatt — kiegészülnek olyan „emelőkkal”, mint például a népfront vagy a béke-mozgalom. Sok népi demokráciában a kommunista pártok mellett fennmaradó más pártok is hasonló funkciót töltenek be.

A proletárdiktatúra egész „mechanizmusának” a párt a mozgó ereje és irányítója. A párt vezető és irányító szerepe mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy kidolgozza a politikai vonalat, megállapítja a legfőbb gyakorlati feladatokat a politikai, gazdasági és kulturális tevékenység területén. A párt mint a proletárdiktatúra vezető, irányító ereje egyesíti az összes állami és társadalmi szervezet munkáját, egységes irányt, közös célt ad nekik.

A munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének fontos mutatója az államhatalomban betöltött szerep. Ez elsősorban abban mutatkozik, hogy az államhatalmi és

az államigazgatási szervezetekben, ezek munkájában hogyan valósul meg a munkásosztály, a párt politikája.

Ezt egyrészt mutatja az államhatalmi szervek összetételének változása, a proletárdiktatúra követelményeinek megfelelően. A Horthy-rendszer parlamentjében pl. 1931-ben a megválasztott 245 képviselő közül 107 földbirtokos és nagytőkés, 46 főtisztviselő és katonatiszt, 12 nagygazda, 37 ügyvéd, 12 pap és 31 egyéb foglalkozású volt. 1964-ben az országgyűlés 342 tagja közül 142 munkás, 64 paraszt, 123 értelmiségi, 9 alkalmazott és 4 egyéb. Az összetételnek ez a változása egyedül is bizonyítja az államhatalom szocialista és egyben demokratikus jellegét.

Még inkább így van ez a helyi szerveknél. Az 1963. évi tanácsválasztás során megválasztott 105 702 tanácstag összetétele a következő: A jelenlegi foglalkozás szerint a munkásosztály aránya 22 százalék, a termelészövetkezeti parasztságé 39,4 százalék, az értelmiségé 6 százalék, vagyis a tanácstagok kb. 70 százaléka munkás, paraszt és értelmiségi dolgozó. Ha az eredeti foglalkozás alapján vizsgáljuk, akkor a kép a következő.⁶

Ipari és mezőgazdasági munkás	34,30%
Dolgozó paraszt	31,60%
Értelmiség	11,10%
Alkalmazott	10,70%
Egyéb	12,30%

Ez adatok szerint az államhatalom központi és helyi szerveiben a múlttal szemben döntő többségében munkások és parasztok vannak.

A munkásosztály, a párt politikája az államhatalmi szervezetekben a pártirányításon keresztül valósul meg. Ez elvi-politikai irányítást jelent, amely egyrészt a felsőbb

⁶ Lásd *dr. Dallos Ferenc*: A tanácsok a szocialista demokrácia szervei. Kossuth Könyvkiadó 1964. 57. old.

szervek utasításain, másrészt a párttagokon keresztül valósul meg. A jelenleg működő tanácsstagok 38,7 százaléka párttag, akik a Szervezeti Szabályzat szerint kötelesek a párt politikáját végrehajtani.

A mi államunkban a tanácsok az *egységes államhatalom* helyi szervei, amelyek a dolgozó nép akaratát képviselik, s a párt politikájának megfelelően végrehajtják a proletárdiktatúra feladatait. Ez egyben azt is jelenti, hogy hazánkban — ahol a hatalom a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály kezében van — nincs ellentét az országos és a helyi érdekek között. A helyi tanácsok széles hatáskörrel rendelkeznek — lehetőségük van a tömegek öntevékenységének, kezdeményezésének kibontakoztatására —, de ugyanakkor alá vannak rendelve a központi vezetésnek. Az országgyűlés alkotja a törvényeket, amelyek betartása és végrehajtása egyaránt kötelező az állampolgárok és az állami szervek számára is. A helyi államhatalmi szervek a helyi problémák megoldásában sem hozhatnak a legfőbb törvényhozó szerv, az országgyűlés törvényeivel ellentétes rendelkezéseket. Az olyan nézetek, hogy „tanácsaink a központi államhatalomtól független szervek, és egyetlen feladatuk a dolgozók kívánságainak teljes kielégítése, a helyi problémák megoldása” — rendkívül veszélyesek a párt, a munkásosztály politikájának végrehajtása szempontjából. A tanácsoknak természetesen fontos feladatuk a helyi problémák megoldása és a dolgozók jogos kívánságainak megvalósítása. De ezt úgy kell végezniük, hogy az összhangban legyen a párt, a munkásosztály, az egész ország érdekeivel.

Az államhatalom nagyon fontos szervei a fegyveres testületek. Mind a hadseregben, mind a belügyi szerveknél a tanácsokhoz hasonló eredményeket látunk. A tisztikar zömében munkás- és parasztszármazású, az 1956-os ellenforradalom tapasztalatait figyelembe véve ütőképes erő, amely biztosítja a munkáshatalom védel-

mét mind a belső, mind a külső ellenséggel szemben. Külön kell megemlíteni a munkásőrséget, amely — lényegében véve — maga a felfegyverzett nép, a munkáshatalom fontos védelmezője.

A VEZETŐ SZEREP ÉRVÉNYESÜLÉSE ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülését különösképpen befolyásolja a demokrácia színvonala. Ismeretes, hogy a munkáshatalom kivívása a demokrácia új típusát, a szocialista demokráciát teremti meg.

A munkásosztály hatalomra jutását megelőzően minden állam demokráciát jelentett a kizsákmányoló kisebbség és diktatúrát a kizsákmányolt többség számára. A munkásosztály olyan államot hoz létre, amely a történelemben először jelent demokráciát az addig kizsákmányolt tömegek, a lakosság többsége számára, s diktatúrát a volt uralkodó osztályok — a lakosság elenyésző kisebbsége — felett. „A proletárdemokrácia elnyomja a kizsákmányolókat, a burzsoáziát — és mert nem képmutató, nem ígér nekik szabadságot és demokráciát —, a dolgozók számára viszont biztosítja az *igazi demokráciát*”⁷ — tanítja Lenin.

A szocialista demokrácia a tömegek demokráciája, ezért a polgári burzsoá demokráciánál magasabb rendű, új típusú demokrácia. Lenin 1918 novemberében erről így írt: „*A világ munkásai, akik a burzsoá lapokból az igazságról csak töredékes beismerések útján szereznek tudomást, éppen azért rokonszenveznek ösztönszerűen a szovjetköztársasággal, mert látják, hogy ez proletárdemokrácia, a szegények demokráciája, nem pedig a gazdagok demokráciája, márpedig minden polgári demokrácia, még a legjobb is, a valóságban a gazdagok demokráciája...*

⁷ Lenin Művei. 28. köt. Szikra 1952. 99. old.

A szovjethatalom az első a világon (szigorúan véve — a második, mert ugyanezt megkezdte a párizsi kommün), amely a tömegeket, éppen a kizsákmányolt tömegeket bevonja a kormányzásba.”⁸

A szocialista demokrácia nemcsak hirdeti, hanem biztosítja is a demokratikus szabadságjogokat. Gondoskodik azokról a gazdasági és politikai feltételekről, amelyek lehetővé teszik, hogy a dolgozó tömegek élni tudjanak jogaikkal. Az alkotmány törvény formájában szögezi le az állampolgárok jogait és a jogok biztosításának módjait. Hazánkban például az első tanácstörvény bevezető részében a következőket találjuk: „A szocializmus útján haladó Magyar Népköztársaság olyan államszervezetet épít, amely biztosítja a dolgozók tevékeny és állandó közreműködését az államhatalom gyakorlásában és az államigazgatás munkájában, közelebb viszi az ügyintézkést a dolgozó tömegekhez, és következetesen érvényesíti a szocialista törvényesség elveit.”

A munkásosztály hatalma által nyújtott demokrácia teljesen megszüntet minden olyan jogkorlátozást, ami a kapitalizmusra jellemző, s amelynek alapja valamilyen fajhoz, nemzethez vagy nemhez való tartozás, valamilyen vallási meggyőződés vagy műveltségi fok. A proletárdiktatúra nemcsak jogokat ad, de biztosítja a lehetőségeket a jogok gyakorlására. A dolgozók szervezetei rendelkeznek megfelelő épületekkel, helyiségekkel, a modern hírközlés eszközei: a film, a rádió, a televízió, a nyomdák — mind a dolgozók szervezeteinek rendelkezésére állnak.

A proletárdiktatúra viszonyai között a dolgozók széles körű jogokat élveznek a kulturális élet irányításában is. A termelési eszközök társadalmi tulajdonba kerülésével a kulturális intézmények is a nép kezébe kerülnek.

⁸ Ugyanott, 251., 252—253. old.

A termelést és a kulturális életet nem a burzsoázia, hanem a nép irányítja részben közvetlenül, részben képviselőin keresztül.

A proletárdiktatúra idején tehát a demokrácia a társadalmi élet minden szférájában, a politikai, a gazdasági és a kulturális élet területein egyaránt érvényesül. A *proletárdemokrácia kiszélesedése* a szocializmusba való átmenet korszakának jellemzője.

A szocialista demokrácia fejlesztése hazánkban előtérben álló feladat. Az MSZMP KB megállapítása szerint: „A szocializmus alapjainak lerakásával kialakult új helyzetben nincs meg az összhang a demokrácia megvalósuló gyakorlata és követelménye között”.⁹

A szocialista demokrácia továbbfejlesztése az alapok lerakása után lehetséges is, szükséges is. *Lehetőségét* az adja meg, hogy társadalmunk gazdasági és politikai helyzete megszilárdult. Mivel nincsenek ellenséges osztályok, amelyek a demokratikus jogokat megpróbálnák a rendszer ellen fordítani, lehetővé válik a jogok szélesítése. Emellett ezt lehetővé teszi egyrészt az a tény, hogy a néptömegek a szocialista építés eddigi éve alatt mindjobban megtanulták ügyeik demokratikus intézését, másrészt a párt, a szocializmus tudatos erőinek befolyása — azt mondhatjuk — a szocialista építés minden területén szinte maradéktalanul érvényesül.

A szocialista demokrácia továbbfejlesztése *szükséges* az alapok lerakása után is. A szocializmus teljes felépítése lehetetlen anélkül, hogy a dolgozó tömegek mint a rendszer, az építés gazdái lépjenek fel, érdekeltek legyenek mind az állam, mind a gazdaság tökéletesítésében. A szocialista demokratizmus kibontakoztatása különösen fontos a volt kistulajdonosok körében. E tömegek életkörülményeiben alapvető változás következett be, így

⁹ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. Kossuth Könyvkiadó 1965. 15. old.

a szocialista demokratizmus erősödése hozzájárult ahhoz, hogy a volt egyénileg gazdálkodó kistulajdonosok szocialista gondolkodású, öntudatosan cselekvő, a közérdeket is magukénak tekintő emberekké váljanak.

A szocialista demokrácia fejlettségi fokát a következő területek vizsgálata alapján lehet értékelni:

Először: az intézményeken keresztül, tehát a proletárdiktatúra államának mint intézménynek a demokráciáján keresztül, valamint a proletárdiktatúra mechanizmusába tartozó intézményekben érvényesülő demokrácián keresztül. Államszervezetünk a demokratikus centralizmus elvén épül fel. Ezért az állami intézmények fejlesztése során a munkásosztálynak „... erősítenie kell a demokráciát — azaz a tömegek nagyobb mérvű részvételét az állami szervek munkájában és a helyi állami szervek önállóbb munkáját —, de erősítenie kell a centralizmust is, azaz a központi államhatalmi szervek irányító és ellenőrző tevékenységét a népgazdaság, a kultúra, a társadalmi fejlődés legfontosabb elvi, politikai jelentőségű kérdéseiben”.¹⁰

A szocialista állam fejlődésének következményeként a termelés irányításában is állandóan erősödnek a demokratikus vonások. Itt szintén a demokratikus centralizmus elveiből kell kiindulnunk. „... *A népgazdaság szigorúan központosított állami irányítását kell összekapcsolni az irányítás demokratikus alapjainak lehető legteljesebb fejlesztésével, az üzemek dolgozóinak aktivitásával, észrevételeik, véleményük, bírálatuk figyelembevételével.*”¹¹

Másodszor: a szocialista demokráciát azon keresztül lehet megítélni, hogy mennyiben valósul meg a különböző érdekek egyeztetése, hogyan valósul meg a társadalmi és az egyéni érdek összhangja, mennyire tudják

¹⁰ Kállai Gyula: Az állam és a szocialista demokrácia fejlődésének egyes kérdései. Kossuth Könyvkiadó 1963. 21. old.

¹¹ Ugyanott, 31. old.

kiküszöbölni az egyéni és a társadalmi érdek közötti különbségeket. A különböző érdekek egyeztetésénél, a demokratizmus fokának megítélésénél figyelembe kell venni a központi és a helyi érdekek összhangjának fokát is. Ezen persze nemcsak egyéni érdekeket értünk, hiszen a helyi érdek vizsgálatánál például az üzemek érdekeit is figyelembe kell venni, összhangba kell hozni a központi érdekekkel. A demokrácia fokának megítélésénél a különböző érdekek egyeztetésén belül figyelembe kell venni az osztályérdekek egyeztetésének színvonalát. Ez, mint ismeretes, a szocializmusban és a szocializmus építésének hazánkban folyó második szakaszában azt jelenti, hogy két baráti osztály érdekeinek egyeztetését kell megvalósítani a szocialista demokrácia segítségével.

Végül: a szocialista demokrácia fejlettségi színvonalát azon lehet lemérni, hogy milyen fokú a tömegek közvetlen részvétele az állam, a gazdaság, a társadalom problémáinak megoldásában.

A GAZDASÁGI DEMOKRÁCIA PROBLÉMÁI

A szocialista demokrácián belül a gazdasági demokrácia helyzetét, színvonalát különösképpen fontos vizsgálnunk, mert a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését tagadó nézetek gyakran ebből származnak.

Akik tagadják a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését, állításukat elsősorban azzal támasztják alá, hogy a munkások nem tudnak beleszólni a termelés kérdéseibe, mert erre nincs lehetőségük. És ha nincs is igazuk abban, hogy emiatt nem érvényesül a munkásosztály vezető szerepe, abban *feltétlenül* igazuk van, hogy ezen a téren nem érvényesül megfelelő színvonalon. „Egyes vezetők az általánostól eltérően — helyenként még a munkásosztály soraiból kikerült vezetők is — figyelmen kívül hagyják a dolgozók véleményét, és ezzel olyan érzést váltanak ki a munkásokból, hogy helyileg nem ér-

vényesül megfelelően a munkásosztály érdeke.”¹² Ha kevesebb lenne a hiba a gazdasági demokrácia érvényesülésében, akkor — valószínűleg — kevesebben tagadnák a vezető szerep érvényesülését hazánkban.

Jelen körülményeink között az osztályharc egyik fő frontja a gazdasági építőmunka. A gazdasági építőmunkában óriási szerepe van a munkások kezdeményezésének, melyet a gazdasági demokrácia segítségével bontakoztathatunk ki.

A demokrácia megvalósítása a gazdaságban szorosan összefügg a munkásosztály vezető szerepének érvényesülésével. A szocializmus fölényét a kapitalizmussal szemben többek között éppen az is biztosítja, hogy a termelésben részt vevők befolyást gyakorolhatnak a gazdaságra, a termelésre, szemben a kapitalizmussal, ahol a termelés irányításában, a gazdaság feladatainak meghatározásában nem vehetnek részt.

A szocializmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdona gyökeresen megváltoztatja a társadalmi munka jellegét. A szocialista tulajdon a dolgozók tulajdona. A szocialista társadalom minden tagja tulajdonos és dolgozó egyszemélyben. A társadalom tagjai a tulajdonukban levő termelési eszközökkel maguknak, saját társadalmuknak termelnek. A szocializmusban ezért a kizsákmányolástól mentes munka a szabad alkotó munka vonásait ölti magára. Ez teszi lehetővé, hogy a gazdaságra is kiterjedjen a demokrácia. „A mi körülményeink között a demokrácia nem korlátozódik a politikai intézményekre — állapítják meg az ideológiai irányelvek —; szerepe egyre növekszik a gazdasági életben, az üzemekben, termelőszövetkezetekben stb. is. A szocialista demokrácia kiteljesedésének ez az egyik legszélesebb, leg-

¹² Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962. Kossuth Könyvkiadó 1964. 261. old.

jelentősebb területe, mivel az emberek itt töltik idejük nagy részét, itt dolgoznak.”¹³

Vannak, akik tagadják a demokrácia érvényesülésének lehetőségét a gazdaságban, azzal érvelve, hogy a demokrácia politikai fogalom, ezért érvényesülése a politikai életre korlátozódik. A gazdaságban csak annyiban érvényesülhet demokrácia, amennyiben a politikai életben érvényesülő demokrácia kihat a gazdaságra.

A gazdasági életben érvényesülő demokrácia megvalósítását tagadó nézetek cáfolása előtt tisztáznunk kell azt, hogy a technológia, a termelés ilyen értelemben vett irányítása és a gazdaság nem azonos fogalmak. A technológiánál lényegesen szélesebb fogalom a gazdaság. Nyilvánvaló, hogy a technológiában az alapvető a parancsolás, az utasítások végrehajtása.

A termelés irányításában, a technológiában nyilvánvalóan nem lehet szó olyan értelemben demokráciáról, ahogy ezt a gazdaságban meg lehet valósítani. A technológiánál ténylegesen nem érvényesülhet a demokrácia, de azért a technológia jobb megvalósítása is megköveteli a legjobban képzett munkások tanácsainak meghallgatását. Nyilvánvaló, hogy a mi rendszerünk nem mondhat le arról, hogy a legjobban képzett munkások, technikusok, mérnökök óriási tapasztalatát a termelésen belül a technológiában is figyelembe vegyük, és ennek alapján javítsuk a termelőmunkát.

A gazdaságban azonban más a helyzet. Itt elengedhetetlenül szükség van a demokrácia érvényesítésére. Ha erről lemondunk, akkor lemondunk a szocializmus legnagyobb előnyéről a kapitalizmussal szemben!

Vannak, akik azzal az érveléssel tagadják a gazdasági demokrácia szükségességét, hogy ilyen a kapitalizmusban nincs és mégis mennyivel jobban fejlődik a gazdaság.

¹³ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. 17. old.

Vagyis szerintük a demokrácia a gazdaságban hátrány a kapitalizmussal szemben, és a termelőerők azért fejlettebbek, mert a dolgozók nem szólhatnak bele a gazdasági élet irányításába. A kérdés ilyen feltevése helytelen. *Először:* nem igaz az, hogy a tőkés gazdaság fejlődése jobb vagy gyorsabb, mint a szocialista gazdaságé. Ezt mindenekelőtt bizonyítja az a tény, hogy a fejlődés üteme a szocialista országokban lényegesen magasabb, mint a tőkésországokban. Még hazánkban is, ahol a fejlődés nem volt töretlen és ezért a szocialista országok között a legalacsonyabb volt a fejlődés üteme, tíz esztendő alatt (1950—1960 között) évi 10 százalékot tett ki, messze többet, mint bármely tőkésországban Európában, akár fejlett, akár fejletlen tőkésországról legyen is szó.

Másodszor: a gazdaság a mai kapitalizmusban — legalábbis néhány országban — kétségtelenül fejlődik, de nem fejlődik jobban, mint a szocializmusban. A kapitalista gazdaság nem azért fejlődik, mert ott nincs demokrácia. A kapitalizmusban a gazdasági kényszer a gazdasági fejlődés egyik legfontosabb forrása. Emellett a kapitalizmusban érvényesül a konkurrencia törvénye, amely szintén komoly ösztönzője a gazdasági fejlődésnek. Annyiban igaz a kérdésfeltevés, hogy mi a szocializmus építése során, eddig még nem találtuk meg azokat az ösztönzőket, amelyekkel megfelelően pótolni tudnánk az itt felvetett tőkés ösztönzőket.

Végül: ezzel kapcsolatban még azt is meg kell jegyezni, hogy a mai kapitalizmusban a legfejlettebb tőkés üzemekben is mutatkozik törekvés arra, hogy ösztönözzék a munkásokat arra, hogy elmondják véleményüket a vállalat irányításának javításával kapcsolatban. A tőkések is rájöttek ugyanis arra, hogy érdemes meghallgatni a régi szakmunkásokat, érdemes felhasználni az ő tapasztalataikat.

Sokan azt is felvetik a gazdasági életben érvényesülő demokráciával kapcsolatban, hogy a vezetők nagyobb

szakmai tudással rendelkeznek, s hogyan hozható ez összhangba a kevésbé szakképzett emberek bírálatával. A kérdés az: jogos-e féltetni a szakmai tudást a demokráciától és fordítva, a demokráciát a szakmai tudástól? Nem. Csak összhangba kell hozni a szakszerűséget, a gazdaság helyes, szakképzett irányítását a termelésben érvényesülő demokráciával, ügyelve arra, hogy a demokrácia ne váljon a felelősség elkenésének eszközévé. Az a gazdasági vezető, aki sokoldalúan ismeri az irányítása alá tartozó termelési területet, az meghallgatja a dolgozókat, sőt buzdítja őket. A másik oldalon a gazdaságban érvényesülő demokrácia káros hatásaként jelentkeznek bürokratikus kinövéssek. A sok ülésezés, az, hogy minden kérdésben meghallgatást, értekezletet követelnek, nyilvánvalóan fékezi a gazdasági élet fejlődését, a feladatok megoldását. A szakszerűség és a demokrácia kapcsolatában tehát csak az lehet a helyes álláspont, hogy végső soron a szakszerűséget is gyengíti a demokrácia hiánya, a képzett, a termelés különböző problémáit ismerő emberek véleményének elfojtása ugyanúgy, mint ahogy a szakszerűség rovására megy az is, ha a demokrácia bürokratikussá válik. Ezért a gazdasági életben megvalósuló demokrácia akkor helyes, ha a vezetők meghallgatják a munkások, a műszakiak véleményét, és ezek figyelembevételével felelősen döntenek az egyes kérdésekről.

A gazdasági életben érvényesülő demokráciának két feltétele van. *Felülről* az a feltétele, hogy lehetőséget adjunk arra, hogy fontos kérdésekbe a termelőegység kollektívája vagy legjobb szakemberei beleszólhassanak. Ennek érdekében például javítani kell a tervezés rendszerét. Időt kell biztosítani arra, hogy a törvény rendelkezéseit ne csak formálisan, hanem ténylegesen betartsák. Ha nincs elegendő idő arra, hogy a tervjavaslatot az egyes üzemekben megfelelően elemezni tudják, akkor nem tudják feltárni megfelelően a helyi tartalé-

kokat, nem tudják megfelelően kifejezni a felülről jött javaslattal szemben tett kifogásokat. Másrészt a gazdasági életben megvalósuló demokrácia feltétele *alulról* a képzettség emelése, az, hogy a vezetők neveljék a dolgozókat arra, hogy egyre inkább beleszóljanak a gazdaság kérdéseibe. Ez a nevelőmunka annál is inkább fontos, mert — mint már mondtuk — a kapitalizmusban nincs hagyománya az ilyen jellegű demokráciának. Erre a hatalom kivívása után nevelni kell a dolgozókat. Ennek a nevelésnek a legfőbb módja az, ha meghallgatjuk a dolgozók véleményét, ha javaslatokat kérünk tőlük és azután akár elfogadjuk, akár nem fogadjuk el ezeket a javaslatokat, mindenképpen válaszolunk rájuk, mindenképpen megmagyarázzuk, hogy mi volt abban a helyes vagy a helytelen. Ha a dolgozók azt látják, hogy az általuk felvetett javaslatokat megfontolják, akkor ez szélesíteni fogja a helyes értelemben vett demokráciát.

A gazdasági életben érvényesülő demokráciának központi problémája, hogyan vonja be a munkásokat a termelés, a gazdasági vezetés gondjainak megoldásába. A munkás mint az osztály tagja személyes helyzetét és szerepét elsősorban nem az általános igazságokon méri le, hanem a konkrét körülményeken. És ha úgy érzi, hogy nem érvényesül megfelelően osztályának vezető szerepe, akkor ez többek között abból származik, hogy saját vezetőik intézkedéseikben, döntéseikben nem számolnak a munkások véleményével, a munkások tapasztalatával és észrevételeikkel. Pedig a munkások pótolhatatlan felvilágosításokat tudnak adni a vezetőket foglalkoztató témák nagy többségében. Ennek ellenére az utóbbi években sok helyen a különböző választott szervezetekben nagyon kevés a munkás. Ezt főleg azzal indokolják, hogy e szervezetbe a „gazdaságilag fontos” szerepet betöltőket kell választani, ezért hagyták ki az egyszerű munkásokat. Pedig a tényleges munkásnak közvetlenül is jelen kell lennie a közélet demokratikus fórumain.

A munkáshatalom életműködése, mélységes demokratizmus csak a mindenkori munkástömegek cselekvő részvételével biztosítható. Vagyis a munkásosztály tapasztalatának, ellenőrzésének, akaratának nemcsak a politika általános irányában kell kifejezésre jutnia, hanem *személyes jellegűnek* is kell lennie. A munkások részvételének a szocializmus építése folyamán a közéletben is, a gazdasági vezetésre gyakorolt befolyásban is, nem csökkennie, hanem növekednie kell.

Meg kell ezzel kapcsolatban említeni, hogy a mechanizmus jelenleg folyó átalakítása előreláthatóan a gazdasági vezetők önállóságának növekedését fogja eredményezni. Ha a gazdasági vezető felelőssége, önállósága nő, akkor jobban kell támaszkodnia az üzemében vagy az irányítása alá tartozó egységekben dolgozó szakképzett, nagy tapasztalatokkal rendelkező beosztottjainak véleményére. Az önállóság és felelősség növekedése csak segítheti a demokrácia szélesedését.

A demokrácia erősítésénél végső soron *egyrészt* azt kell elérni, hogy az egyes termelőegységekben dolgozó munkások sajátjuknak érezzék a gazdaság fejlesztését és megértsék, hogy egyéni boldogulásuk elszakíthatatlanul összekapcsolódik az üzem feladatainak teljesítésével, a népgazdaság egészének fejlődésével. *Másrészt*, hogy a gazdasági vezetők ismerjék fel és ismerjék el azt, hogy a demokratizmus terebélyesedése jobbá teszi az ő munkájukat is.

Az üzemi demokrácia csupán jó kívánságok hatására nem bontakozhat ki. Meg kell teremteni ennek szervezeti kereteit, és azt a légkört, amelyben szabadon érvényesülhet. Az üzemi demokrácia nagyon fontos szerveit lehet eredményesen, de lehet formálisan is működtetni.

Érdemes ezzel kapcsolatban felhívni a figyelmet az *üzemi tanácsokra*, amelyek hatékony eszközei lehetnek az üzemi demokrácia érvényesülésének.

A gazdasági vezetők egy része tartózkodó az üzemi

tanácsokkal szemben. A munkások és a műszaki dolgozók egy része sem tanúsít érdeklődést az üzem tevékenysége iránt. Ahhoz, hogy az üzemi tanácsok az üzemi demokrácia fontos szerveivé váljanak, le kell küzdeni a vezetők tartózkodását és a dolgozók érdektelenségét. Ez csak akkor jár sikerrel, ha kölcsönös a bizalom vezetők és beosztottak között, hogy mindkét részről érdemesnek tartják az eszmecserét és elfogadják az üzemi tanács javaslatait vagy egyes esetekben döntéseit.

Hogy ez eddig legalábbis sok helyen nem valósult meg, egyik oka az ellenforradalom munkástanácsainak rossz emléke. De az üzemi tanácsok nem a rossz emlékü, ellenforradalmi szerepet betöltő munkástanácsok utódai. Ezért a velük szemben megnyilvánuló politikai ellenszenv és bizalmatlanság helytelen.

A politikai bizalmatlanság mellett az üzemi tanácsok munkáját sokáig akadályozta, hogy túlságosan nagy létszámú testületek voltak. Ezért a konkrét feladatokat csak nehézkesen tudták megoldani. Emellett az üzemi tanácsok összetétele sem volt megfelelő, többségük delegált tagokból állott, gyakran olyanokból, akiknek látóköre csak saját műhelyük faláig terjedt. Nyilvánvaló, hogy ők nem tudtak megfelelő segítséget adni az egész vállalat feladatainak jobb megoldásához.

Akadályozta az üzemi tanácsok munkáját az is, hogy több gazdasági vezető vagy párt- és szakszervezeti funkcionárius úgy gondolta, az ő jogait, az ő hatáskörét nyirbálja meg az üzemi tanács. Ezért azután nem segítették az üzemi tanácsot, hogy tekintélyes, a termelés és a gazdálkodás gondjaiban valóban osztozó, a feladatok megoldását segítő szervvé váljon.

A Szakszervezeti Tanács utasítása alapján 1963 őszén új üzemi tanácsokat választottak. A választás során néhány hibát sikerült kiküszöbölni. A Szakszervezeti Tanács utasítása alapján az egyes üzemekben 11—31 tagból álló üzemi tanácsokat választottak. A kisebb lét-

szám egyik biztosítéka, hogy a tanácsok rugalmasabb testületekké váljanak. Az utasítás alapján megszűnt annak a lehetősége, hogy tagokat delegáljanak a tanácsokba. Az a tény, hogy a jelenleg működő üzemi tanácsok minden tagja választott, a demokratizmus erősödését jelzi. Jelenleg nálunk több mint 1700 üzemben (pontosan 1704) — amelyekben összesen egy és fél millió ember dolgozik — működnek üzemi tanácsok, együttesen 28 855 taggal. Az üzemi tanácsokba választottak összetétele a következő:¹⁴

Munkás	62,1%
Műszaki	23,7%
Egyéb foglalkozású	14,2%
Nők aránya	18,3%
30 évnél fiatalabb	18,8%

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a választások során sikerült megjavítani az üzemi tanácstagok személyi összetételét is. Az üzemi tanácsokban ma többségükben olyan emberek tevékenykednek, akik nagy szakmai tapasztalattal és így tekintéllyel rendelkeznek. Sokan közülük szocialista brigádvezetők, „nyughatatlan emberek”, akik elég önzetlenek és bátrak síkraszállni a jó ügyért, a munka megjavításáért.

Miért lehet az üzemi tanácsokat az üzemi demokrácia — ezen keresztül a munkásosztály vezető szerepe érvényesülése — egyik legfontosabb szervének tekinteni? Mindenekelőtt azért, mert *ha helyesen él jogaival*, nagymértékben elősegítheti, hogy a munkásokban, az üzemek dolgozóiban erősödjön a gazdasági életben betöltött vezető szerepük tudata. Milyen jogok ezek?

Az üzemi tanácsnak például jogában áll a vállalat gazdaságos működésének ellenőrzése. Ennek alapján az

¹⁴ A SZOT által rendelkezésemre bocsátott adat. (B. M.)

egyik legfontosabb feladata, hogy figyelemmel kísérje a termelőapparátust a nyersanyag, a pénzügyi eszközök és a munkaerő tervszerű felhasználására való törekvés szempontjából; a műszaki fejlesztési feladatok végrehajtását; a vállalat vezetősége által hozott intézkedéseket a munkafegyelem megszilárdítására. Természetesen az ellenőrzés akkor hatékony, ha a legfontosabb tennivalókra irányul, ha nem általánosságban, hanem konkrétan — a feladatok és lehetőségek ismeretében — végzik. Ez nehéz feladat. Nagy hozzáértést, alapos felkészültséget követel. De az ilyen érdemi ellenőrzés elvezet oda, hogy megszűnjön a vállalatok vezetőinek, a párt- és szakszervezeti funkcionáriusoknak az idegenkedése az üzemi tanácsokkal szemben.

Az üzemi tanács véleménynyilvánítási joggal is rendelkezik. A működési szabályzat szerint a vállalati vezetőknél kötelessége, hogy kikérjék az üzemi tanács véleményét például a vállalat tervjavaslatairól, vagy a saját vagy esetleg rövid lejáratú hitelekbe eszközölt beruházásokról, a bérezési formák kialakításáról, a nagyobb jelentőségű újítások és találmányok bevezetéséről stb. Nyilvánvaló, hogy miután az üzemekben egyszemélyi felelős vezetés van, az itt felsorolt kérdésekben az igazgató dönt, de mérlegelnie kell az üzemi tanács véleményét.

Milyen esetekben van döntési joga az üzemi tanácsoknak? Nagyon sok, az üzemi kollektívát érintő kérdésben döntési joggal rendelkezik az üzemi tanács. Ilyen például: a vállalatnak juttatott nyereségrészesedés elosztásának irányelvei, az üzemnek járó pénzjutalom elosztása abban az esetben, ha elnyerik a Minisztertanács és a SZOT vándorzászlaját, a szociális beruházásokra szánt összegek felhasználása, vagy az igazgatói alap szociális és kulturális célokra fordítható részének felhasználása stb. Ha az üzemi tanács megfelelően él ezekkel a jogokkal, akkor nagymértékben segíti a vállalati vezetést, és

tekintélye lesz a dolgozók előtt, amivel elősegítheti a demokrácia további kibontakozását.

A rendelkezések szerint a vállalat vezetőjének negyedévenként be kell számolnia az üzemi tanács előtt a vállalat munkájáról. Ha a vállalat vezetője komolyan veszi az ilyen beszámolókat, ezzel elősegíti, hogy az üzemi tanács érdemben hozzászólhasson a nehezen megoldható feladatokhoz és mozgósítsa a dolgozókat a nehézségek leküzdésére.

Az üzemi demokrácia fontos szervei *a termelési értekezletek*. Segítségükkel el lehet érni, hogy növekedjen a dolgozók részvétele az üzemek vezetésében, és felelőségük az üzem egész munkájáért. A termelési tanácskozásokat a szakszervezetek szervezik, és ezeken a tanácskozásokon a munkások a mérnökökkel, technikusokkal, a művezetőkkel, az igazgatóval együtt tanácskoznak egy-egy műhely vagy üzem termelési feladatairól, a munkaszervezésről, a termelést elősegítő vagy azt gátló problémákról. A termelési értekezleteknek tehát nagy szerepe van az üzemi demokrácia erősödésében. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a termelési értekezletek sokszor formálisak. A vállalati vezetők nem tárják fel a dolgozók előtt az üzem valódi gondjait, ezért a dolgozók sem igénylik, inkább nyűgnek tartják a termelési értekezleteket.

A termelési értekezletek sikere attól függ, hogy az üzem vezetői mennyire képesek megértetni a munkásokkal, hogy milyen gondokkal küzdenek és mennyire képesek megérteni a munkások gondjait, hogyan értékesítik hasznos észrevételeiket, javaslataikat az üzemek vezetésében. A termelési tanácskozások vállalataink életének ma már szerves részei. Ezt többek között bizonyítja az is, hogy 1964-ben hazánkban 6412 vállalatnál a szakszervezetek 29 351 termelési értekezletet tartottak, és ezeken 1,8 millió dolgozó vett részt. A SZOT kimutatása

szerint 1964-ben éves átlagban a dolgozók 64 százaléka vett részt ezeken.¹⁵

Az üzemi demokrácia további fejlesztésénél nem elég csak helyeselni — ami nálunk még mindig elég gyakori — az üzemi demokrácia szükségességét, hanem meg kell teremteni továbbfejlesztésének feltételeit. Mindenekelőtt meg kell szüntetni a demokrácia fejlődését akadályozó okokat.

Azokban az üzemekben ahol „a demokrácia fejlesztése” ürügyén csak azzal foglalkoznak, hogy miért nem jó az üzemi tanács, vagy miért nem sikerült a termelési értekezlet, ott a legtöbb esetben figyelmen kívül hagyják a munkások véleményét. Az a vezető, aki nem veszi figyelembe a munkások véleményét, ezzel megfosztja az üzem közösségét és a népgazdaságot is a kollektíva erejétől, saját feladatainak jobb megoldásától is. Valamennyi gazdasági vezetőnek kötelessége tehát a kollektíva jelzéseinek, sokrétű segítségének számbavétele. Ez a tevékenység nem csorbítja, nem is gyengíti, sőt erősíti, jobbra teszi az egyszemélyi vezetést is.

Nem sokat ér az az egyszemélyi vezetés, amely figyelmen kívül hagyva a munkások véleményét, helytelen intézkedéseket hoz. Ilyen esetekben hiába gyakorol azután önkritikát a gazdasági vezető. Az ilyen módszer elveszi a kedvét a munkásoknak a javaslatok megtételétől, és ezt azután csak nagyon nehéz, nagyon fárasztó munkával lehet helyrehozni. Hangsúlyoznunk kell, hogy ma a demokrácia fejlesztésének az ilyen szemlélet az egyik legfőbb akadálya. Az MSZMP Központi Bizottsága irányelveinek megállapítása szerint: „Az ügyünkön segíteni akaró becsületes dolgozók javaslatait, észrevételeit nem mindig hasznosítják. Az emberek sokszor azért nem bírálnak, mert személyes következményektől félnek, mert korábbi javaslataiknak nem volt foganatjuk; mert lát-

¹⁵ A SZOT által rendelkezésemre bocsátott adat. (B. M.)

hatatlan eszközökkel megkeserítik a kezdeményezők életét. Az ilyen magatartás mögött a tömegek lebecsülése, önteltség húzódik meg, s van benne bizonyos félelem is a demokratikus módszerek tényleges alkalmazásától. Mindebben az tükröződik, hogy sok vezető nem veszi komolyan, »szükséges rossznak« tartja a demokratikus eszközöket.”¹⁶

Az üzemi demokrácia a gazdaságban érvényesülő demokráciának az alapja, kiindulópontja és lényege. E feladatok megoldása során lényegében azt a lenini elvet kell megvalósítanunk, amely szerint a kommunizmus ott kezdődik, mikor az *egyszerű munkás* önfeláldozóan, nehéz munkával megbirkózva kezd gondolkodni a munka termelékenységének emeléséről. De ezt csak úgy, és csak akkor lehet elérni, ha a vezetők támogatják, nem fojtják el az ilyen kezdeményezéseket.

A népgazdaság további fejlesztése sokoldalú tennivalókat kíván minden dolgozótól. Az ipar fejlesztése, a munka termelékenységének növelése, a munkafegyelem megszilárdítása nem oldható meg a munkásosztály milliós tömegeinek közreműködése nélkül. Ezt pedig csak a gazdasági demokrácia szélesítésével érhetjük el.

¹⁶ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. 18. old.

VI. A MUNKÁSOSZTÁLY ÖSSZETÉTELE, EREJE,
ESZMEI-POLITIKAI ÉRETTSÉGE
A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK JELENLEGI
SZAKASZÁBAN

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülését a szocializmus építése időszakában — az MSZMP Központi Bizottságának az időszerű ideológiai feladatokról szóló irányelveiben adott meghatározás szerint — a következő feltételek befolyásolják: „1. milyen a munkásosztály ereje, összetétele, eszmei-politikai érettsége, 2. milyenek a többi osztályok, amelyeket a munkásosztály vezetni hivatott, 3. milyenek a történelmi, gazdasági, nemzetközi feltételek, s melyek a változás irányai.”¹

Hazánkban a szocializmus építésének eddig eltelt időszakában két alapvető társadalmi folyamat — a termelési viszonyok szocialistává válása és a termelőerők nagyarányú fejlődése — eredményeként gyökeresen megváltozott a népesség osztályösszetétele, az osztályok egymáshoz való viszonya.

A szocializmus alapjainak lerakása hazánkban azt eredményezte, hogy az összes keresők 96,4 százaléka szocialista szektorban dolgozik. Ez az arány 1949-ben, tehát a proletárdiktatúra kivívása idején még csak 50,3 százalék volt. Ekkor még a termelőszövetkezeti tagok száma egészen jelentéktelen, összesen 37 000, 1963-ban viszont már 1 236 000. (Ebből 141 000 kisipari termelőszövetkezetekben dolgozik.) Amíg 1949-ben a kisárutermelők aránya az összes keresők 45,7 százalékát tette ki, ez 1963-ra 3,2 százalékra csökkent. 1949-ben még a keresők 3 százaléka volt tőkés, 1963-ban viszont már egy sem. Ezek

¹ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. 19. old.

a száraz adatok nagy jelentőségű változásokat, hosszú, kemény harcokat takarnak. Az ellenséges, kizsákmányoló osztályok felszámolása, a szocialista jellegű osztályszerkezet kialakítása majdnem két évtizedes, sok áldozatot követelő harc eredménye. Társadalmunk osztályszerkezetének változását szemlélteti az itt következő táblázat.

A MAGYAR TÁRSADALOM OSZTÁLYTAGOZÓDÁSA 1930–1962*

(A népesség %-ában)

Társadalmi osztály	1930	1941	1949	1962
Bérből és fizetésből élők	58,0	61,0	49,0	70,0
ebből munkás**	51,0	54,0	41,0	54,0
értelmiségi és alkalmazott***	7,0	7,0	8,0	16,0
Kisipartermelő****	32,0	30,0	45,0	5,0
Kizsákmányoló	8,0	7,0	5,0	—
Termelőségvetkezeti dolgozó	—	—	—	25,0
Egyéb	2,0	2,0	1,0	—

* Az 1960. évi népszámlálás adataira épülő becslés, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után, tekintetbe véve az 1960–1962 között végbement változásokat. A nyugdíjasok az egyes társadalmi osztályokon belül szerepelnek.

** 0–1 kat. holddal rendelkező földművesekkel együtt.

*** Az úgynevezett „önálló” értelmiségiekkel együtt.

**** A kiskereskedőkkel együtt.

Az osztályszerkezet változása határozza meg a munkásosztály összetételének változását is a szocializmus építésének időszakában.

A MUNKÁSOSZTÁLY ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA

A munkásosztály mint a társadalmi átalakulás fő ereje és vezetője a proletárdiktatúra kivívása óta, forradalmi jelentőségű változásokon ment át, mind helyzetét, mind belső összetételét tekintve. A munkásosztály összetételének vizsgálata, elemzése hallatlanul fontos kérdés mind a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése, mind a többi osztályhoz való kapcsolata szempontjából.

Az átalakulás a következőkben jellemezhető:

A fordulat évétől 1963-ig a bérből és fizetésből élők száma 2 218 000-ről 4 126 000-re növekedett. Ugyanez idő alatt az összes keresőkhöz viszonyított arányszám 50,3 százalékról 74,2 százalékra nőtt. Ha csak a munkások létszámát nézzük ugyanebben az időszakban (a mezőgazdasági munkásokkal és a nyugdíjasokkal együtt), számuk 1 744 000-ről 3 123 000-re nőtt. Az első fejezetben adott meghatározás alapján a munkásosztály létszáma kb. az egész népesség 60 százalékát teszi ki.

A létszámnövekedés a proletárdiktatúra kivívása óta eltelt időszakban nem volt egyenletes. Az ellenforradalmat megelőző időszakban — különösen 1949-től 1953-ig — túlságosan gyorsan, négy esztendő alatt megkétszereződött a gyáripari és építőipari munkások száma. Ezzel nem tudott lépést tartani a technika és a szakképzettség színvonala, és elmaradt a követelményektől. Ebben az időben az ipari termelés növekedésének 72 százaléka a létszámnövekedés eredménye volt, és csak 28 százaléka származott a munka termelékenységének növekedéséből. 1953 után a létszámnövekedés szinte teljesen megszűnt 1957-től — az ellenforradalom leverése után — a növekedés üteme egyenletesebbé vált, bár ebben az időben is némileg túlzott volt.

AZ ÁLLAMI IPARBAN FOGLALKOZTATOTTAK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA*

1958—1964

1958	986 000	1962	1 221 000
1959	1 043 000	1963	1 271 000
1960	1 140 000	1964	1 318 000
1961	1 179 000		

* Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1962. 42. old. és 1965. 44. old.

Ebben az időszakban a létszámnövekedéssel együtt lényegesen növekedett a technikai színvonal és a munkások szakképzettségének színvonala is — bár ekkor sem a kívánt mértékben.

1964-ben 1955-höz képest az egy foglalkoztatottra jutó termelés 48 százalékkal növekedett. Vagyis a termelés növekedésének majdnem a felét a munka termelékenységének emelésével értük el az iparban. Ez az arány lényegesen kedvezőbb, mint az ellenforradalom előtti időszakban.

A második ötéves terv előirányzata az volt, hogy az ipari termelés növekedésének kétharmadát a termelékenység növekedéséből kell fedezni. Ezt (1964-ig bezárólag) nem sikerült megoldani. 1964-ben az ipari termelés növekedésének 55—60 százaléka származott a termelékenység növekedéséből. 1965-ben a párt 1964 decemberi határozatának eredményeként ez az arány lényegesen megjavult. A termelés növekedésének 90 százaléka származott a termelékenység növekedéséből. Ezzel ugyan nem sikerült öt év átlagában elérni a célkitűzést (70 százalék) mégis így is lényegesen nagyobb ez az arány, mint az 1949—1953-as évek 18 százalékos átlaga. Ez mutatja, hogy sokkal több figyelmet fordítottunk arra, hogy a technika és a szakképzettség színvonala emelkedjen, mint az ellenforradalmat megelőző években.

A munkásosztály létszáma a következő években is

állandóan növekedni fog. Ez természetes velejárója a termelőerők fejlődésének. Előzetes számítások szerint hazánkban 1980-ban az összes keresők 84 százaléka munkás és alkalmazott lesz.

Nagymértékben átalakult a munkásosztály belső összetétele is az elmúlt húsz esztendő alatt.

A MUNKÁSOSZTÁLY FŐ CSOPORTJAI SZÁZALÉKOS ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSAI 1930–1963

Csoport	1930	1949	1963
Mezőgazdasági munkás	47	19	16
Egyéb munkás	53	81	84
ebből ipari, építőipari munkás	35	54	62
Összesen	100	100	100

A felszabadulás előtt a munkásosztály összetétele ki-fejezte az ország termelőerőinek elmaradottságát. A munkásosztálynak majdnem felét az agrárproletariátus tette ki. Ez az összetétel a húszéves fejlődés eredményeként minőségileg megváltozott. A mezőgazdasági munkások aránya 16 százalékra csökkent, az ipari, építőipari munkásoké pedig majdnem kétszeresére növekedett.

1949 és 1963 között a nem mezőgazdasági munkások létszáma több mint 900 000-rel növekedett, ezen belül a gyári munkások létszáma több mint kétszeresére, az építőipari munkások létszáma pedig háromszorosára nőtt. A felszabadulás előtt a munkásosztályon belül az ipari és építőipari munkások aránya az össznépeség 17 százalékát tette ki, 1949-ben már 20 százalékot, 1963-ban pedig 38,9 százalékát.²

² Lásd dr. Szabady Egon már idézett cikkét.

Ez a változás tükrözi — az előző fejezetekben már kifejtett — gazdasági fejlődést. A munkásosztály belső összetétele lényegesen korszerűbb, mint a felszabadulás előtt vagy a proletárdiktatúra kivívásának idején volt.

A munkásosztály összetételének vizsgálatánál külön figyelmet érdemel a mezőgazdasági munkásság fejlődése. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy a fordulat éve után új típusú mezőgazdasági munkásság alakult ki. Az állami gazdaságok és mezőgazdasági üzemek, a gépállomások megszervezésével megteremtődött az állandóan foglalkoztatott mezőgazdasági munkásság. Ezzel az alkalmi munkások és napszámosok aránya nagymértékben lecsökkent. 1949-ben az állandó mezőgazdasági munkások száma 71 000, az összes keresők 1,6 százaléka volt, 1963-ban viszont már 284 000, az összes keresők 5,1 százaléka. Az alkalmi munkások és napszámosok száma és aránya ezzel szemben a következőképpen alakult: 1949-ben 298 000³ (8,7 százalék), 1963-ban 54 000 (1 százalék). Az állandó foglalkoztatottság nyilvánvalóan lényegesen javította a mezőgazdasági munkásság összetételét, korszerűségét.

A felszabadulás óta, különösen a proletárdiktatúra kivívása után a munkásosztály összetételének vizsgálatánál azt is figyelembe kell venni, hogy soraiból sokan politikai vagy gazdasági vezetők lettek. Ők a munkásosztály legfejlettebb, legképzettebb tagjai. Budapesten 1964-ben a munkásosztály soraiból 90 000-en kerültek alkalmazotti, értelmiségi beosztásba. Ugyanakkor a munkásosztály soraiba más rétegekből kerültek be nagy számmal. Budapesti adatok szerint 1964-ben 228 000 fővel növekedett a munkásosztály létszáma, és ebből a növekedésből 180 000 korábban más társadalmi rétegekhez tartozott, zömében a mezőgazdaságban dolgoztak.

³ Beleszámítva az 1. kat. hold alatti mezőgazdasági önállókat is.

A mezőgazdaságból a munkásosztály soraiba való áramlás a munkásosztály életkori összetételében is pozitív jellegű változást eredményezett. Ez a fiatalodás azonban nem egyértelműen pozitív, mert a másik oldalon együtt jár a mezőgazdasági dolgozók „előregedésével”. A mezőgazdaságból az iparba kerülők nagy többsége fiatal, produktív korú ember, s ez a tendencia a mezőgazdaság szocialista átszervezésével sem módosult.

A munkásosztály összetételének vizsgálatánál figyelembe kell venni az úgynevezett „kétlakiak” arányát is. A kétlakiak azelőtt a mezőgazdaságban dolgoztak, de mint ipari munkások, továbbra is megtartották kapcsolatukat a mezőgazdasággal. Ennek megfelelően kettős jövedelemmel is rendelkeznek. Az ilyen kettős jövedelmű népesség számát az 1960. évi népszámlálás nem mérte fel, de számuk 2 millióra becsülhető.⁴ Ez az átmeneti réteg nálunk nagyon jelentős, az egész lakosság ötödrésze. A változás iránya az, hogy a „kétlakiakból” munkások lesznek. Nevelésük, gondolkodásmódjuk átalakítása ezért nagyon fontos, de rendkívül nehéz feladat.

A munkásosztály belső összetételének elemzésénél azt is figyelembe kell venni, hogy nagymértékben növekedett a nők aránya. Az 1960 és 1963 között 128 000 fővel növekvő ipari és építőipari munkáslétszámon belül 71 000 fővel növekedett a női munkások száma.⁵ Ennek eredményeként 1963-ban az összes nem mezőgazdasági fizikai dolgozók több mint 30 százaléka nő. Ezt a tényt például feltétlenül figyelembe kell venni olyan problémák vizsgálata és megoldása során, mint a többműszakos termelésre való áttérés, vagy a bölcsődék és óvodák létesítésének tervezése.

Hazánkban 1949 és 1963 között mintegy 750 000 főnyi új ipari, építőipari munkást állítottunk be a termelésbe.

⁴ Lásd Demográfia, 1964. 1. sz. 62. old.

⁵ Lásd ugyanott. 39. old.

Egészen nyers becslések szerint ezt a létszámot a következő forrásokból fedezték:

<i>A munkásság saját utánpótlása</i>	<i>300 000</i>
<i>Más társadalmi rétegekből</i>	<i>450 000</i>
Ebből:	
paraszságból	300 000
önállókból	60 000
alkalmazottakból	60 000
egyéb rétegekből	30 000

A munkásosztály összetétele — szociális eredet szempontjából — igen vegyes, különösen szembetűnő a paraszti elem erősödése soraiban. (1949-ben 20 százalék, 1964-ben 30 százalék.)

Ha teljes képet akarunk kapni, akkor még azt is figyelembe kell vennünk, hogy milyen az aránya az úgynevezett generációs változásoknak. A KSH népességtudományi csoportjának felmérése szerint a nem mezőgazdasági fizikai dolgozók 39 százalékának (Budapesten 31 százalék, a többi városokban 43 százalék) az apja mezőgazdasági foglalkozású volt.

A szocializmus építésének eddigi időszaka alatt sokan kerültek a munkásosztály soraiba a volt tőkésosztály tagjai közül, valamint több, azelőtt önállóan dolgozó is.

A munkásosztály összetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy milyen nagy jelentőségű a munkásosztálynak és marxista—leninista pártjának az a feladata, hogy a munkásosztály soraiba beáramlott rétegeket átnevelje.

A MUNKÁSOSZTÁLY KONCENTRÁLTSÁGÁNAK NÖVEKEDÉSE

A munkásosztály fejlődése során nagymértékben növekedett koncentrálttsága is. Hazánkban a felszabadulás előtt az ipari munkások 40 százaléka a kisiparban dolgozott. Még 1949-ben is a gyári munkások száma 484 000,

a kisiparban dolgozóké pedig (az önállókkal együtt) 308 000 volt. Ma a kisipari munkások száma teljesen elenyésző, még a 15 000 főt sem éri el. Igaz, hogy sokak szerint ez a kép torz, mert nem sorolja a kisipari munkásokhoz a kisipari szövetkezetek tagjait, kb. 166 000 dolgozót. A kisipari termelőszövetkezetek gépi felszereltsége, az ott folyó termelés megváltozott jellege következtében a kisipari szövetkezetekben dolgozók nem sorolhatók a régi értelemben vett kisipari munkásokhoz. Ipari munkásságunk tehát szinte teljes egészében gyári munkássággá vált.

A koncentrálttság egyik igen fontos mutatója, hogy a munkásosztály egyre jobban szervezett nagyüzemekben tömörül. A Horthy-rendszerben az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemekben a gyáripari munkások 43 százaléka dolgozott, vagyis 126 000 fő. 1963-ban 89 százaléka, hozzávetőlegesen 600 000 ember dolgozik olyan üzemekben, amelyek több mint 500 munkást foglalkoztatnak, s közülük több mint 200 000-en olyan üzemekben, amelynek létszáma 1000—2000 főig terjed, és ugyancsak több mint 200 000 munkás dolgozik 2000-nél több munkást foglalkoztató üzemekben.

A koncentráció fokozódását nagymértékben segítette az MSZMP Központi Bizottsága 1962 februári határozatának végrehajtása az ipar és más népgazdasági ágak irányításának átalakítására. Az átszervezések végrehajtásával a minisztériumi iparban a vállalatok száma jelentősen csökkent. Az 1962. december 31-én működött 840 vállalatból 1964. január 1-ig 495 vállalat alakult. A minisztériumi iparban az egy vállalatra jutó foglalkoztatottak száma az átszervezés előtti 1265-ről csaknem kétszeresére, 2368-ra emelkedett. Ez az átszervezés, kedvező feltételeket teremtett a termelőerők koncentrálásához — ha nem is járt azonnal azzal, hogy az egy vállalathoz tartozó üzemegységek egy területen legyenek — elsősorban azért, mert lehetővé vált a beruházások koncentrációja, a kutatómunka közelebb vitele a termelőegységekhez stb.

A MUNKÁSOSZTÁLY SZAKKÉPZETTSÉGÉNEK ALAKULÁSA

A munkásosztály összetételének alakulásánál különösen fontos a munkások szakmai színvonalának vizsgálata. Hiába fejlesztjük a technikát, ha a technikai színvonal emelésével párhuzamosan nem nő a szakképzettség színvonala, a modern technikához értő emberek száma.

Munkásosztályunk szakképzettség szerinti összetételének alakulásánál mindenekelőtt a szakmunkások abszolút számának növekedését vagy esetleges csökkenését kell vizsgálni. Nálunk az aktív szakmunkások száma 1949-ben 467 000 volt, 1963-ban pedig 874 000, tehát majdnem kétszeresére növekedett. Meg kell itt jegyezni, hogy ez nem egyértelműen pozitív a szakmunkásképzés szempontjából. Figyelembe kell venni azt, hogy ez a növekedés részben egyszeri, tehát átmeneti jelenség eredménye. Ilyen volt például a vas- és gépipar, valamint a textilipar területén végrehajtott átminősítés. Ez óriási eredmény. Ehhez még hozzá kell venni a vezető káderek szakképzettségének növekedését. 10 000 állami ipari munkásra 1949-ben 333, 1961-ben már 475 mérnök és technikus jutott. Nagy a fejlődés akkor is, ha csak a mérnökök arányát nézzük. 1938-ban 10 000 ipari munkásra 106, 1960-ban már 157 mérnök jutott.

A MUNKÁSOK SZAKKÉPZETTSÉG SZERINTI MEGOSZTLÁSA (%-ban)

Szakképzettség	1949	1960	1963
Szakmunkás	29,1	26,7	23,5
Betanított munkás	13,5	23,7	21,5
Segédmunkás	57,4	49,6	55,0

Ennél lényegesen jobb kép tárul elénk, ha csak a minisztériumi iparban vizsgáljuk a munkások szakképzettség szerinti megoszlását. (A minisztériumi ipar 1964-ben

az egész ipar létszámának 76,5 százalékát foglalkoztatta.) A minisztériumi iparban a munkásállományú dolgozók 42 százaléka végzett szakképzettséget igénylő, 39 százaléka betanítást igénylő és csak 19 százaléka olyan tevékenységet, amely sem szakképzettséget, sem betanítást nem követel.⁶

Lényegesen rosszabb a helyzet a mezőgazdasági munkásságnál.

**A MEZŐGAZDASÁG ÁLLAMI SEKTORÁBAN DOLGOZÓ KERESŐK
MEGOSZLÁSA (%-ban)***

Év	Szellemi dolgozó	Vezető, szakmunkás, betanított munkás	Segédmunkás	Tanuló
1949	17,4	16,7	75,5	0,4
1960	10,9	34,4	53,1	1,6

* Lásd *Orbán Sándor: Változások a mezőgazdasági népesség számában és szerkezetében Magyarországon 1949–1961. Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből.* Kossuth Könyvkiadó 1964. 192. old.

A táblázat adatai szemléltetően bizonyítják, hogy az iparhoz képest mennyire elmaradt a mezőgazdasági munkásság szakképzettsége. Ezt még rontja a nem állandóan foglalkoztatottak (idénymunkások) szakképzetlensége. Ugyanakkor a fejlődés itt is jelentős — különösen az ellenforradalom utáni időszakban. Korábban ugyanis a mezőgazdaság állami szektorában a számszerű és területi fejlesztésre helyezték a fő súlyt és nem a technikai bázis szélesítésére, a nagyüzemi módszerek megszilárdí-

⁶ Lásd: Statisztikai Időszaki Közlemények 71. köt. Az ipari munkások létszámának a végzett tevékenység jellege szerinti megoszlása (Az 1964. május 25-i felvétel főbb eredményei.). Központi Statisztikai Hivatal 1965/4.

tására. 1957 után lényegesen megváltozott a helyzet. Megindult a tanulóképzés, jelentősen növekedett a szellemi dolgozók, a szak- és betanított munkások aránya. Ennek ellenére 1961-ben a mezőgazdaság állami szektorában a szakmunkások aránya még mindig csak 8 százalék volt, tehát messze elmaradt az országos átlagtól.

Végül bizonyos értelemben mutatja a munkások szakképzettségének növekedését az ipari tanulók számának alakulása.

A SZAKMUNKÁS TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA*

1937—1938	65 257	1963—1964	151 154
1950—1951	56 800	1964—1965	163 892
1962—1963	143 957		

* Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1965. 168. old.

A szakképzettség növekedése nem egyenletes minden iparágban. A leggyorsabban a nehéziparban és a vegyiparban nőtt, a könnyű- és élelmiszeriparban az átlagos növekedés alatt maradt.

A munkásosztály szakképzettségének emelésében tehát jelentős eredményeket értünk el. Ugyanakkor a parasztság tömeges átáramlása az iparba és a szakképzetlen nők nagyarányú munkavállalása kedvezőtlenül befolyásolta. Annak ellenére, hogy a szakmunkások száma abszolút mértékben nőtt, arányuk az összes fizikai dolgozókhoz viszonyítva csökkent. A szakmunkásképzés nem tudott lépést tartani a munkásosztály létszámának növekedésével.

E probléma megoldása pedig ma már, amikor a termelés növekedésének tekintélyes részét nem lehet létszámnövekedésből megoldani, alapvető jelentőségű. A jelenlegi körülmények között — miután munkaerőtartalékaink kimerülőben vannak — a rendelkezésre álló létszám

lehető legésszerűbb foglalkoztatására kell törekedni. Ez szorosan összefügg a szakképzettség alakulásával. A Statisztikai Hivatal 1964. május 25-i — már idézett — felvételének eredményei azt mutatják, hogy iparunkban túlságosan magas a kisegítő jellegű tevékenységet folytatók aránya (44 százalék), amelynek valószínűleg az az oka, hogy a műszaki fejlesztést nem komplex módon valósítottuk meg. A kisegítő tevékenység — az esetek nagy többségében — nem igényel szakképzettséget. Ezt mutatja az is, hogy a felmérés idején a valóban gépesített munka aránya 27 százalék volt, vagyis a minisztériumi iparban foglalkoztatott munkásoknak csak közel egyharmada dolgozott ténylegesen gépekkel, és több mint a fele, 52 százaléka (kb. 450 000 munkás) gépek és energia meghajtású kézi szerszámok *nélkül* végzett fizikai tevékenységet. Ugyanez az arány a Német Demokratikus Köztársaság iparában csak 31 százalék. Ennek az aránynak a megváltoztatását, a gépesítés, valamint a szakképzettség arányának növekedését, túl a termelékenység, a termelés fokozásán az is nagyon indokoltta teszi, hogy lényegesen javítaná a munkakörülményeket, mert a szakképzett munkánál a nehéz fizikai munka aránya lényegesen alacsonyabb a többi munkához viszonyítva. A szakképzettséget igénylő munkások közül csak 24 százalék, a betanított munkások 28 százaléka, a segédmunkán dolgozók majdnem fele — 47,1 százaléka — végzett nehéz fizikai tevékenységet. Az ipari munkáslétszám foglalkoztatási arányai azt mutatják, hogy iparunkban jelentős, egyelőre alacsony hatékonysággal foglalkoztatott munkaerőtartalék áll rendelkezésre.

A munkásosztály szakképzettségének itt ismertetett alakulása is bizonyítja, hogy egész népgazdaságunk, és ezen belül iparfejlesztésünk mai szakaszában az egyik kulcskérdés a szakmunkás-utánpótlás biztosítása. Ezzel kapcsolatban elegendőnek látszik itt egyetlen példa ismertetése. Az állami ipar állóalapjai — az egyidejűleg

betölthető munkahelyek alapján számítva — körülbelül 35 százalékig vannak kihasználva. Vagyis a gépek a lehetséges három műszakból csak alig több mint egyben termelnek. Ha csak 2 százalékkal sikerülne növelni az időalap kihasználását, ez — azonos megterhelést feltételezve — hozzávetőlegesen egyenlő lenne közel 8 milliárd forinttal, 1962. évi beruházásunk felével.⁷

A többműszakos termelésre való átállás egyik legfőbb akadálya éppen a szakmunkáshiány. Egy műszakról két műszakra átállni, ehhez kétszer annyi szakmunkásra van szükség. Ez az egy példa is aláhúzza a szakmunkásképzés fontosságát. A termelékenység gyors ütemű fejlesztése is színvonalas szakképzést követel. Meg kell jegyeznünk, hogy az arány ilyen alakulásában szerepe van — az említettek mellett — még két tényezőnek. Az *egyik*: iparunkban nem megfelelő mértékben haladt előre a kisegítő munkafolyamatok — például a rakodás és az anyagmozgatás — gépesítése. Ezért túlságosan nagy az igény segéd munkások iránt, ez pedig rontja a százalékos arányt. A *másik*: anyagi ösztönzésünk jelenlegi formája, az átlagbér-ellenőrzés rendszere nem teszi érdekeltté a vállalatokat, a gazdasági vezetőket abban, hogy a viszonylag alacsonyabb fizetésű segéd munkás-kategóriák létszámánál igyekezzenek megtakarítást elérni. Ez is hozzájárult a segéd munkások arányának növekedéséhez.

Bizonyos értelemben a szakképzettséghez tartozik a munkások szakmai összetételének átalakulása is. A felszabadulás előtt a magyar ipar dolgozóinak szakmai összetétele is az ország elmaradottságát tükrözte. A kapitalizmus viszonyai között az ipari dolgozók szakképzett része is igen szétaprózott, kézművesjellegű, technikai szempontból alacsony színvonalon álló rétegekből tevődött össze. Ez a szocializmus építése során alapvetően

⁷ Lásd Lakos Sándor: A szocializmus alapjainak lerakása. 158. old.

megváltozott. Az ipari dolgozók (munkások és iparosok együtt) 40 százaléka 1930-ban nyolc, erősen kézműves-jellegű, a fejlettebb gépi technikával kapcsolatban alig álló (asztalos, ács, cipész, szabó, fodrász, kádár, kőműves, pék) szakmában helyezkedett el; csupán 11 százalékuk dolgozott a tíz legfontosabb fém-, gép- és villamosipari szakmában. 1963-ban viszont a létszámban is nagymértékben megnövekedett ipari dolgozók 38 százaléka már ezekben a fém-, gép- és villamosipari szakmákban található, s a fentebb említett nyolc szakmában csak 19—20 százalékuk dolgozik. 1949 óta például az olvasztárok száma hétszeresére, a vasbetonszerelőké hatszorosára, a marósoké, hegesztőké ötszörösére, az autószerelőké több mint négyszeresére, az esztergályosok, szerszámkészítők száma háromszorosára, a lakatosoké több mint kétszeresére stb. nőtt. De a szabók, cipészek stb. zöme is nagyüzemi, gépekkel dolgozó szakmunkássá vált.

Ez a folyamat — a legnépesebb szakmák munkásainak beiktatódása a nagyüzemi termelésbe — természetesen nem volt mentes belső problémáktól azok számára, akiket érintett. De a régi magyar ipar egyik jellegzetes munkasalakjának, a sokoldalú *kézműves* képzettséggel rendelkező ezermester-iparos típusnak az eltűnése felett érzett nosztalgiát sokszorosan ellensúlyozza a specializált, de ugyanakkor az általános gépi technikában jártas, modern szakmunkás típusoknak a terjedése.

A MUNKÁSOSZTÁLY SZOCIALISTA TUDATÁNAK FEJLŐDÉSE

A szocializmus építésének időszakában a munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének feltétele, osztálytudatának megfelelő színvonala.

A munkásosztály tudatának alakulásánál először a politikai tudatot vizsgáljuk. A proletárdiktatúra kivívása után az első szakaszban az osztályharc fő feladatai közé tartozott a megdöntött, de még meg nem semmisített

burzsoázia elnyomása, a kisárutermelők átvitele a szocializmus útjára, a munkásosztály uralkodó osztállyá emelése a gazdaság és az állam vezetésében stb.

Vagyis az első szakaszban, a szocializmus alapjainak lerakásáig — ha megváltozott körülmények között is — az osztályharc *osztályok közötti harc formájában* folyt. Ez a harc a munkásosztály számára aránylag egyértelmű és világos volt. Ebben a harcban a munkásosztály vezető szerepe egyértelműen és világosan érvényesült. A vállalatok élére munkásigazgatók kerültek. Az országgyűlésbe 176 munkásképviseelő került. A munkások gyermekei egyetemekre mentek, az új néphadsereg tisztjei lettek, a kitüntetések, dícséretetek a munkában legjobban helytállók kapták stb. stb. Mindennek eredményeképpen a munkásosztály új, még nagyobb lendülettel, áldozatkészséggel építette a szocializmust. Az építőmunka pártosa — ha az ötvenes évek elején az elkövetett jobb- és baloldali hibák miatt el is torzult — óriási eredményeket szült mind a gazdasági építőmunkában, mind a politikai és a kulturális életben. A gazdasági építőmunkában ez elsősorban az első ötéves terv, sok szempontból az ismert hibák ellenére mégis, sikeres megvalósításában mutatkozott meg. A tervidőszakban főleg az ipar fejlődött. Az állami ipar nettó termelése például 1949-et 100-nak véve 1954-ben 211-re, tehát több mint kétszeresére emelkedett. Megszűnt hazánkban a munkanélküliség. Az ipar fejlesztésében elért eredmények azonban úgy jöttek létre, hogy közben az életszínvonal, különösen a gyáripari munkásoknál alig emelkedett.

Az életszínvonal stagnálása, egyes években visszaesése ellenére ebben az egész időszakban érvényesült a munkásosztály alkotó ereje, teremtmő akarata.

A munkásosztály vezető szerepét az ellenforradalmat megelőző időszakban eltorzították a szektás és a revizionista hibák.

Év	Együttes reálbér	Egy főre jutó reáljövedelem	A gyáripari munkások reálbére
1949	100	100	100
1950	101	103	107
1952	82	88	85
1954	102	115	104

* *Nemes Dicső*: Magyarország felszabadulása. Kossuth Könyvkiadó 1960. 277. old.

A szektás, dogmatikus nézetek érvényesülése következtében a munkásosztály áldozatos, lelkes munkája nem realizálódott megfelelően az életszínvonal emelkedésében. Ez ráadásul párosult az életszínvonal emelkedéséről szóló frázisokkal, vagyis a szavak és a tettek különválásával.

A szektás, dogmatikus vezetés lejáratta a munkások között a szocialista munkaversenyt. A Sztahanov-mozgalom kiemelése a verseny egyedüli formájaként, egyes emberek „kiugratása” és így érdemtelen dicsérete akadályozta a szocialista versenynek, mint a szocializmus építése eszközének, széles körű kibontakozását.

A személyi kultusz éveiben a vezetés nem kísértette figyelemmel a tömegek — elsősorban a munkásosztály — véleményét, javaslatait, szemben a proletárdiktatúra kivívásának időszakával, amikor a párt szinte azonnal reagált a tömegek problémáira.

A munkásosztály politikai tudatát rombolta a törvénysértés. Sok becsületes, nagy áldozatokat hozó, az osztályellenség ellen keményen harcoló munkás meghurcolása, börtönbe zárása megingatta a hitet a szocializmusban, a munkásosztály vezető szerepében, történelmi küldetésében.

Sokat ártott a munkásosztálynak, gyengítette vezető

szerepét, lelkesedését, áldozatkészségét az 1953-ban érvényre jutó revizionizmus. 1953 júniusában Nagy Imre miniszterelnöki expozéjában lejáratta azokat az eredményeket, amelyeket az ország a munkásosztály, a párt vezetésével elért. Ez elkeseredést és felháborodást keltett a munkásosztály soraiban. Az elkövetett szektás hibák „meglovaglása”, az elért eredmények lejáratása súlyos csapás volt a munkásosztálynak a pártba, a szocializmusba vetett hitére. Ezeket a nézeteket akkor rögtön vitatták ugyan, és megpróbálták korrigálni is, de az elért eredményeket sokkal könnyebb volt lejáratni, mint azt megmagyarázni, hogy ez nem a párt hivatalos álláspontja volt.

A hibák sokat ártottak a munkásosztály vezető szerepe érvényesülésének. De még mindig kijavíthatók lettek volna, ha 1953 júniusa után nem kezdődik meg az egyik oldalról a másikra való „táncolás” időszaka. Ezeknek a szélsőséges kilengéseknek mérhetetlen romboló hatásuk volt a munkásosztály tudatára. Amikor 1953 júniusában kiderült, hogy az előző évek munkájában az elért eredmények mellett hibák is voltak, akkor ez megrázkódást okozott mind a munkásosztályban, mind a szocializmust akaró többi dolgozóban. Ha a helyes határozatot következetesen végrehajtjuk, akkor a hibák kijavítása során elért eredményekkel a megingott bizalom helyreállt, erősödött volna. A munkások, kommunisták és párttonkívuiek hozzáfogtak a hibák kijavításához. Aránylag rövid idő múlva azonban kiderült, hogy a politikai irányvonal most sem volt helyes, hogy lényegében vissza kell térni az előbbi útra (1954 márciusi határozat). Miután újra igyekeztek a hibákat kijavítani, az új határozatot végrehajtani, újra kiderült, hogy az irányvonal nem volt helyes.

Kádár elvtárs az MSZMP országos értekezletén ezzel kapcsolatban állapította meg, hogy „... az eredeti hibáknál tízszer nagyobb kárt okozott az, ami a kijavításuk

körül történt. Mert azt a párttagság is, az ország népe is minden körülmények között megértette és megérti, hogy a munka hibákkal, néha súlyos hibákkal is jár, de azt sohasem fogják megérteni és nem is fogják a vezetőknek megbocsájtani, ha a felismert, megnevezett, országvilág előtt ismert és látott hibákat újból megismétlik. Ez megsemmisíti a pártvezetés tekintélyét, az ország vezetésének a tekintélyét.”⁸

Nagy Imre és társai a hibák kijavítása ürügyén a munkásosztály vezető szerepét támadták. Joggal vagy jogtalanul, túlzásokkal vagy alaptalanul — de *mindig* úgy léptek fel, mint a munkásosztály szövetségeseinek érdekeit védelmezők, de szinte egyetlenegyszer sem emelték fel szavukat a munkásosztály érdekeinek védelmében. A Nagy Imre csoport nem proletár politikát folytatott, nem a munkásosztályra támaszkodott, hanem a kispolgárság megnyerésével igyekezett tömegbázist teremteni magának.

Ugyanakkor, amikor a Petőfi-kör vitái folytak, hatalmas erjedés ment végbe a munkásosztályban is. Ebben az időben folyt jó néhány szakszervezet (például a bányászok, textilesek) kongresszusa. Ezeken a kongresszusokon sok új kérdést vetettek fel, vitatták a munkásélet, az üzemi munka legfontosabb problémáit. A sajtó ezekről szinte egyáltalán nem írt, elterelte róluk a figyelmet, és a Petőfi-kör vitáival volt tele.

A Nagy Imre—Losonczy csoportban egyre nyíltabban tagadták a munkásosztály vezető szerepét, helyette az értelmiség vezető szerepéről beszéltek. A munkásosztály vezető szerepét azért is tagadták, mert csoportjukban az írók, újságírók játszották a vezető szerepet, hirdették a revizionista eszméket. A munkásosztály vezető szerepe helyére így az értelmiség vezető szerepét állították. De

⁸ A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének Jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1957. 16. old.

nem álltak meg ennek hirdetésénél. Arra törekedtek, hogy a munkásosztály soraiból kiemelték ezreit és tízezreit lejárassák. Csak utalunk itt az 1956 nyarán lezajlott úgynevezett funkcionárius-vitákra, amelyekben azt hirdették, hogy mind a pártban, mind az állami, a gazdasági, a kulturális élet területén olyan emberek vannak funkcióban, akik képtelenek jól dolgozni, hiszen nem értenek az adott terület munkájához és funkcióba kerülésük csak a szektás, dogmatikus politika eredménye volt. Le kell tehát őket váltani. E követelés a Nagy Imre csoport részéről „természetes” volt, hiszen ők akarták átvenni a hatalmat.

A szektás és a revizionista torzítások tehát két oldalról gyengítették a munkásosztály vezető szerepét és a munkásosztály hatalmát, a proletárdiktatúrát. De csak gyengítették és nem szüntették meg. Ezért azt az álláspontot, amelyet közvetlenül az ellenforradalom után sokan hangoztattak és most is sokan hisznek, hogy ebben az időszakban nem érvényesült a munkásosztály vezető szerepe, nem volt proletárdiktatúra — vissza kell utasítani. A hibák nem változtatták meg rendszerünk lényegét, nem semmisíthették meg azokat a sikereket, amelyeket a munkásosztály — a párt vezetésével — ebben az időszakban elért.

1956. október 23-án véres ellenforradalom robbant ki Magyarországon. Az ellenforradalom célja a proletárdiktatúra felszámolása, a szocialista vívmányok megsemmisítése, a kapitalista rend, a burzsoá diktatúra visszaállítása volt.

De már október végén, november elején szerveződni kezdtek a proletárdiktatúrához, a szocializmushoz hű erők, hogy felvegyék a harcot az ellenforradalommal. A szocialista erők harcának kibontakozását november 4-e előtt károsan akadályozta a pártnak, s főleg a pártvezetésnek a szétsziláltsága, az egymásnak ellentmondó határozatok és nyilatkozatok. A küzdeni kész kommunisták

és más hazafiak azt várták, hogy majd a párt vezetésével szervezett harcot kezdek a népi hatalom megvédelméért. Ez a kezdeményezés jó ideig késett, s lényegében csak november 4-e után került rá sor. Nagymértékben akadályozta az ellenforradalom elleni harcot a Nagy Imre-féle kormány tevékenysége. A kormány — amelyből gyorsan kiszorították a kommunistákat és más baloldali erőket — azt a szégyenteljes szerepet vállalta magára, hogy felszámolja a proletárdiktatúra, a szocializmus vívmányait, s jelentős lépéseket tesz a kapitalizmus visszaállítására. Gyakorlatilag megkezdődött a proletárdiktatúra felszámolása, s ebben élen járt Nagy Imre, akinek programja egybeesett a megdöntött uralkodó osztályok szándékaival.

Az ellenforradalom igazi arca legjobban akkor lepleződött le, amikor a rádióban megszólalt Mindszenty hercegprímás, a Habsburg-ház híve, és nyíltan kimondta, hogy a népi demokratikus rendszert a kapitalizmus fogja felváltani.

Felismerve az ellenforradalom igazi arcát, a néphez, a szocializmushoz hű párt- és állami vezetők november első napjaiban megalakították a forradalmi munkás-paraszt kormányt. A kormány fegyveres segítséget kért a Szovjetuniótól, tömörítette az ellenforradalom ellen harcba kész erőket, leverte a fegyveres ellenforradalmat, és megakadályozta, hogy hazánk az imperialisták szabad vadászterülete legyen.

1956. november 4-e után a munkásosztály vezető szerepének biztosításához a következő fő feladatokat kellett megoldaniuk a szocializmushoz és a proletárdiktatúrához hű erőeknek:

1. az ellenforradalom teljes felszámolása. Ennek kapcsán nem csupán a fegyveres csoportok lefegyverzése, felszámolása, hanem az ellenforradalmárok felkutatása, a közéletből való eltávolítása. Ezzel együtt a proletárdiktatúra

tatúra fegyveres erőinek újjászervezése, a munkásosztály legjobbjainak felfegyverzése;

2. az ellenforradalom okozta gazdasági károk helyreállítása; a termelés beindítása — egyszóval a gazdasági konszolidáció;

3. az ellenforradalom politikai, eszmei, ideológiai leleplezése, szétzúzása. Azoknak a károknak a helyreállítása, amelyeket az ellenforradalom az emberek fejében okozott. Ezen belül is elsősorban a pártellenes, valamint a szovjetellenes, nacionalista, sovinszta nézetek leleplezése;

4. mindezekkel egyidőben alapvető feladat volt a kommunista párt — az MSZMP — újjászervezése, a párt szervezeteinek kiépítése, a kommunisták sorainak rendezése. Ezzel együtt a revizionista nézetek és irányzatok sokoldalú leleplezése, a „baloldali” szektás hibák bátor bírálata, a velük való szakítás.

Az ellenforradalom leverése, a konszolidáció, a szocializmus építésében elért eredmények kiindulópontja, hogy a munkásosztály — élcsapata vezetésével — betöltötte vezető szerepét, teljesítette történelmi hivatását. Miután a párt helyes politikát alakított ki, leküzdötte mind a szektás, mind a revizionista torzításokat és következetesen vezette a szocializmus építését, visszaszerezte, sőt lényegesen megerősítette a munkásosztály bizalmát a párt, a szocializmus ügye iránt. Az a meggyőződés, hogy a párt politikája alapjaiban változatlan, szilárd és mindenkor megfelel a munkásosztály, az egész dolgozó nép céljainak, a munkásosztály helytállását eredményezte a szocializmus építése nehéz feladatainak megoldásában. Kádár elvtárs az MSZMP VIII. kongresszusának vitázáró beszédében erről a következőket mondotta:

„Az elmúlt három évben a dolgozó osztályok közül a magyar munkásosztály vállalta a fő terhet. A helytállásnak oly nagyszerű, hősi — mert itt helyénvaló ez a szó — példáját tanúsította, amire nagyon büszkéek lehetünk osz-

tálytestvéreink előtt az egész világon. Azok a feladatok, amelyeket a legutóbbi kongresszus óta eltelt három esztendő alatt a magyar nép megoldott, és amelyekből a fő terhet — ezt ismételten hangsúlyoznom kell — a magyar munkásosztály vállalta, nagyszerű sikerek forrásai.”⁹

A munkásosztály — többek között — azért is vállalta ezt a terhet, mert az ellenforradalom után a párt teljesítette is azt, amit ígért, a szavak már nem váltak el a tettektől. Ezt bizonyítja a munkásosztály életszínvonalának alakulása is az ellenforradalom után. Az 1950-es évek elején — ahogy azt már az előzőekben bemutattam — visszaesett a munkásosztály, különösen a gyáripari munkások reáljövedelme. A konszolidáció, a második hároméves terv és a második ötéves terv éveiben nem volt egyetlen olyan esztendő sem, amikor a reáljövedelem nem emelkedett volna. Ezt mutatja a következő táblázat:

A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK EGY FŐRE JUTÓ REÁLJÖVEDELMÉNEK ALAKULÁSA*

(az előző év %-ában)

1958	106,3	1962	102,9
1959	106,7	1963	108,1
1960	102,2	1964	105,7
1961	100,3		

* *Forrás:* Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1965. Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. 246. old.

A reáljövedelem megszakítás nélküli növekedése egyben azzal az eredménnyel járt, hogy egyrészt 1964 végére 1949-hez képest több mint kétszeresre emelkedett a munkásosztály reáljövedelme (pontosan 203,5), ami évi átlagban 4,9 százalékos növekedést jelent. Másrészt a második ötéves tervben kitűzött célt — 16—17 százalékos növeke-

⁹ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 393. old.

dést — 1964 végére túlszárnyaltuk, a reáljövedelem 1960-hoz képest 17,9 százalékkal nőtt.

A munkásosztály életszínvonalát természetesen a reáljövedelmen kívül egy sor más tényező is meghatározza, de ez a legfontosabb és elegendő a tendencia bemutatására.

Az életszínvonal emelkedése megerősítette a bizalmat a párt- és államvezetés iránt. A dolgozó tömegek, a munkásosztály egészében egyetért a párt célkitűzéseivel, támogatja azt.

A munkásosztály — a párt vezetésével — tehát felismerte e politikai feladatok végrehajtásának jelentőségét, bizonyítva ezzel is politikai érettségét. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a munkásosztály tagjai, különösen, hogy a munkásosztályhoz tartozó valamennyi dolgozó egy csapásra megszabadult a régi nézetektől, a burzsoá erkölctől, s azonnal szocialista emberré vált. Ez persze nem is lehetséges.

A burzsoá nézetek és a burzsoá erkölcs elleni harc a munkásosztály harcának fontos területe. Ezt megállapítva azonban nem szabad elfelednünk, hogy másként kell kezelnünk e nézeteket és másként azokat a dolgozókat, akik még nem képesek megszabadulni e nézetektől. A burzsoá nézetek elleni harcban nincs helye *megegyezésnek, kompromisszumnak. Az eszmék területén nincs és nem is lehet békés egymás mellett élés.* A burzsoá nézeteket valló dolgozónál viszont abból kell kiindulnunk, hogy olyan emberről van szó, aki közénk tartozik és nem osztályellenség. Nem ellene harcolunk tehát, hanem érte, helytelen nézete ellen, s e harcban fő módszerünk a vita és a meggyőzés.

A munkásosztály vezető szerepével kapcsolatban mind „jobbról” mind „balról” igyekeznek tagadni vagy eltorzítani a tudat problémáját. Vannak olyan nézetek miszerint a munkásosztály hatalomra kerülése után, a szocializmus építése során veszít forradalmiságából, mert sorai-

ban kispolgári tulajdonságok uralkodnak el annak eredményeként, hogy a szocializmus építése együtt jár a dolgozó tömegek, így a munkásosztály életszínvonalának emelkedésével. Vagyis e nézeteket vallók szerint az életszínvonal emelkedése eltorzítja, kispolgárivá teszi a munkásosztály tudatát. A jobboldali nézeteket vallók szerint pedig az életszínvonal emelkedése automatikusan megváltoztatja, szocialistává teszi a munkásosztály tudatát.

A valóságban milyen hatással van az életszínvonal emelkedése a munkásosztály tudatára? Az emberek elsősorban az életszínvonalon keresztül mérik le, hogy helyes-e a párt, a munkásosztály politikája. Általában ha nem emelkedik az életszínvonal, akkor baj van a politikával is. Az életszínvonal emelkedése pozitívan hat a dolgozó tömegek tudatára, mert a legkézzelfoghatóbban bizonyítja a szocialista rendszer fölényét, magasabbrendűségét a többi társadalommal szemben. Helytelen az a nézet, hogy a munkafegyelem akkor szilárdabb, ha nem túlságosan magas az életszínvonal, vagyis könnyebb fegyelmezni a dolgozókat alacsony életszínvonal mellett. A munkafegyelmet valójában nem az életszínvonal emelkedése gyengíti. De arról történelmi tapasztalataink vannak, hogy hogyan rombolja a munkafegyelmet az életszínvonal stagnálása vagy visszaesése.

Az életszínvonal emelkedése kézzelfoghatóvá teszi a munkásosztály számára a szocializmus, saját társadalmának előnyeit, s ez semmiképpen sem vezethet önmagában a munkásosztály forradalmiságának, harcosságának csökkenéséhez. Nem vezethet, mert a magasabb életszínvonal és életkörülmények — amelyen nemcsak a borítékban vagy azon kívül megkapott anyagi juttatást kell érteni, hanem a kizsákmányolástól szabad életet, a proletárdemokráciát, a létbizonytalanság megszűnését stb., stb. — arra ösztönöznek, hogy a munkásosztály védje meg vívmányait mindenkivel szemben. És ezt mindennél jobban bizonyítja a Szovjetunió munkásosztályának hősiek helyt-

állása mind az intervenció, mind a fasizmus elleni harcban. Senki sem állíthatja, hogy a második világháborúig nem emelkedett a Szovjetunióban a munkásosztály életszínvonala. A szovjet munkásosztály, az egész szovjet nép hősi harcával bizonyította, hogy az életszínvonal emelkedése dacára semmit sem veszített harcosságából a munkáshatalom addig eltelt több mint húsz esztendeje alatt.

Ma nálunk a munkásosztály harcosságának fokát nem mérhetjük le ilyen módon — és ez nem is baj. De a munkásosztály harcosságát olyan tényeken sem mérhetjük, mint amilyen az újjáépítésben, vagy a tőkések elleni harcban való helytállása volt. Ma másfajta harcosság a követelmény. Ma a harc célja, értelme abban jelentkezik például, hogy mennyire sajátítjuk el, és hogyan alkalmazzuk az új technikát; mennyi lakást építünk; milyen költséggel, mennyi anyagot használunk fel a termékek előállításánál. A mai harc célja békés gazdasági versenyben legyőzni a kapitalizmust. A mai harc során fel kell lépni a bürokrácia, a hibák, a társadalmi tulajdon károsítók ellen, az önáltatás, a cinizmus ellen. Kísérletezni, nekivágni az újnak, vállalni a kockázatot a haladás, a társadalom érdekében, ehhez is harcosság, bátorság kell. És a munkásosztály egyre inkább felismeri az új típusú harcosság követelményeit, átérzi a társadalmunkban végbement változások jelentőségét, ezt éppen azzal bizonyítja, hogy új módon dolgozik, hogy becsülettel teljesíti feladatát. Ezt legjobban a szocialista brigádok példázzák, amelyek a legöntudatosabb munkásokat tömörítik, amelyekben nemcsak a pénzért, az anyagi javak megszerzéséért dolgoznak, hanem a szocialista öntudat magas fokán állva tesznek a kötelezőnél jóval többet a társadalom javára.

A munkásosztály ma sokkal harcosabb mint akár a felszabadulás előtt, akár a munkáshatalom kivívása idején volt. Ez az életkörülmények, az életszínvonal javulásá-

nak is következménye. Ezért hangsúlyozzák a Központi Bizottság irányelvei, hogy „Pártunk elítéli azokat az aszkétikus, álforradalmi nézeteket, amelyek szerint a szocialista országokban teremthető jólét kapitalista kinövés, »elkispolgáriásodást« eredményez, erkölcsileg torzít. E vélemények elfogadása értelmetlenné tenné a szocializmusért vívott harcot, melynek célja gazdagabb élet biztosítása minden ember számára.”¹⁰

Amikor az életszínvonal emelkedéséről beszélünk, távolról sem gondolunk arra, hogy a jelenlegi életszínvonal túlságosan magas lenne. Nyilvánvaló, hogy még nagy erőfeszítéseket kell tenni az életszínvonal emelése terén. De az is tény, hogy az életszínvonal emelkedett — különösen az ellenforradalom leverése után, és azóta is.

Az életszínvonal emelkedése tehát egészében pozitívan hat a munkásosztály tudatára. De ez semmiképpen sem megy automatikusan végbe — ahogy sokan gondolják. Ezt egyrészt bizonyítja, hogy jelenleg is küzdünk az emberek szocialista tudatának továbbfejlesztéséért. Ebből következik, hogy az elért eredmények ellenére sem sikerült megfelelő mértékben felhasználni az életszínvonal emelkedését a tudatformálásra. Ezért ha természetesen el is vetjük azt a tételt, hogy az életszínvonal-emelkedés csak negatív hatással van a tudatra, nem tagadjuk — és nem is tagadhatjuk —, hogy az életszínvonal emelkedésének bizonyos körülmények között lehetnek káros hatásai is, erősödhetnek a kispolgári jellemvonások a munkásosztály tudatában.

Milyen okok akadályozzák a szocialista tudat fejlődését?

Mindenekelőtt a különböző érdekek nem megfelelő egyeztetése, az anyagi ösztönzés helytelen alkalmazása, az erkölcsi ösztönzés elhanyagolása vagy háttérbe szoru-

¹⁰ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. 12. old.

lása, a gazdasági vezetés hibái, a szervezetlenség, a demokrácia elmaradott színvonala stb.

A munkásosztály szocialista tudatának alakításában nagy jelentőségű a társadalmi, az üzemi és az egyéni érdekek egyeztetése. Ennek megértéséhez először meg kell határoznunk a különböző érdekeket, amelyek hatnak a munkásosztály tudatára.

A *társadalom egészének érdeke* — tehát a népgazdasági érdek — magában foglalja a termelőerők gazdaságos fejlesztését a legkorszerűbb technika alapján, a szocialista termelési viszonyok megszilárdítását, az egész dolgozó nép jólétének növelését célzó és elősegítő helyes gazdaságpolitikai irányelvek érvényesítését.

A párt és az állami szervek által tudományosan kidolgozott tervek a népgazdasági érdekeken alapulnak. A népgazdasági érdek ezért mindenekelőtt e tervek és célok valóra váltásához, gyakorlati megvalósulásához fűződik. Ezt azonban nem „minden áron” kell elérni, hanem a népgazdaság erőforrásainak takarékos, gazdaságos és a lehető legésszerűbb felhasználásával. A népgazdasági érdek megköveteli a vezetőktől és a dolgozóktól egyaránt, hogy a tervekben kitűzött célok, feladatok megvalósítása során, annak eredményeként emeljék a munka termelékenységét, növeljék a nemzeti jövedelmet, s így bővüljön az elosztható termékek köre, javuljon minősége is. A népgazdasági érdek — mivel az egész társadalom érdekeit jelenti — magában foglalja a vállalatok és az egyének érdekeit.

A *vállalat* össznépi tulajdonon, a kizsákmányolástól megszabadult dolgozók kollektív munkáján alapuló gazdasági egység, amely a népgazdasági terv s a vállalati önálló gazdaságos elszámolás alapján folytatja tevékenységét. Az állami (össznépi tulajdon alapján működő) vállalatok — mint ismeretes — a szocialista árutermelés körülményei között önálló gazdasági egységek. Ezáltal bizonyos mértékű és fajta elkülönülés is fellép közöttük. Ez

objektíve szükségszerűvé teszi, hogy a központi gazdasági irányítás a gazdasági egységeket olyan módon tartsa kézben és vezesse a terv alapján, hogy az önálló elszámolás rendszerén keresztül és egyéb gazdasági érdekelt-ségi formákat felhasználva a vállalat érdekét is engedje érvényesülni.

A helyesen értelmezett *vállalati érdek* nem lehet ellentétes az össznépi érdekekkel. A vállalatnak, mint önálló gazdasági egységnek, szűkebb értelemben vett — a népgazdasági érdekek alárendelt — sajátos érdekei a népgazdasági érdek érvényesülésén keresztül valósulnak meg. E sajátos vállalati érdek szoros egységben van a népgazdasági érdekekkel, mivel annak egyik alkotóeleme. De ugyanakkor szűkebb annál, mert a vállalat (amely meghatározott gazdasági és jogi önállósággal rendelkezik) a népgazdaságnak egy kis egysége, és mint ilyennek, speciális részfeladatai vannak. Egy vállalat többnyire néhány terméket gyárt a tervben meghatározott mennyiségben, összetételben és költséggel. Következésképpen a népgazdaság rendszerében egy meghatározott részt képvisel, részfeladatot hajt végre. Így helyzeténél fogva nem is veheti számba minden esetben a népgazdaság összérdekeit. Ez vezet sokszor arra, hogy a népgazdasági érdekek hátrányt szenvednek, miközben a vállalat érdekei látszólag érvényesülnek.

Hogyan kapcsolódik az *egyén érdeke* a társadalom egészének érdekeihez? A népgazdasági, a vállalati és egyéni érdekek kölcsönös kapcsolatát elsősorban a már említett gazdasági érdekelttség alapján kell szemlélni. A népgazdasági, vállalati és egyéni érdek összhangjának a szocialista termelési viszonyok adják meg az objektív alapját. A szocialista termelési viszonyok kialakítása, megteremtése után létrejön a lehetősége és egyben a szükségszerűsége is az érdekek kölcsönös összhangjának. A szocialista állam, amelynek gazdaságpolitikája tudományos alapokra épül fel, számol az objektív szükségszerű-

ségekkel és igyekszik a gyakorlatban az érdekeket összhangba hozni. Ha az egyén érdeke és a társadalom egésze érdekeinek kapcsolatát objektív oldalról közelítjük meg, akkor kiderül, hogy a szocialista társadalomban a társadalom egészének érdekei azonosak az egyének érdekeivel. Ezért az egyének érdeke is, hogy minden erejükkel elősegítsék a népgazdasági tervekben testet öltött gazdaságpolitikai, kulturális és más társadalmi célok megvalósítását. Egy olyan társadalomban, ahol a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, ahol megszűnt a kizsákmányolás, de a szocialista öntudat még nem fejlődött odáig, hogy mindenki felismerje egyéni érdekeinek egybeesését a társadalom egészének érdekeivel — ott szükségszerűen vélt érdekek is léteznek, amelyeknek alapja a hamis tudat. E hamis tudaton alapuló vélt érdekek befolyásolják az emberek tevékenységét, munkáját, állásfoglalását. Nehezíti az egyéni érdekek helyes felismerését az is, hogy különbség van a pillanatnyi és a távolabbi érdekek között. Ezt a különbséget legjobban egy példával lehet érzékeltetni. A hatalomra került munkásosztálynak anyagilag is segítenie kell a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Ha csak kizárólag a pillanatnyi érdekekből kiindulva tekintjük ezt a segítséget, akkor azt kellene mondanunk, hogy ez az anyagi támogatás nem érdeke a munkásosztálynak, hiszen a mezőgazdaságnak juttatott anyagi eszközöket — elvben — fel lehetne használni például a munkások fizetésének emelésére, ellátásuk javítására stb. Ez látszólag sokkal inkább érdeke a munkásosztálynak. Ha azonban a távolabbi érdekeink szempontjából vizsgáljuk ezt a segítséget, akkor a mezőgazdaság anyagi támogatása a munkásosztály legsajátabb ügye, hiszen a mezőgazdaság csak így adhat tartósan több és jobb élelmiszert és nyersanyagot, következésképpen így lehet jobb az ellátás, csak így emelkedhet tartósan az életszínvonal. Nem szabad azonban mechanikusan szembeállítani a pillanatnyi érdekeket a távolabbiak-

kal. Például a jelenbeni érdekek túlzott háttérbe szorítása a jövőbeni érdekekkel szemben ugyanolyan hiba, mint a lehetőségeinken túl, a jövő érdekeinek rovására előtérbe állítani a napi, jelenbeni érdekeket.

Gyakran megtörténik, hogy egyes emberek — akár tudatosan, akár nem — összekeverik a valóságos és vélt, továbbá a pillanatnyi és távolabbi érdekeket. Az objektív egyéni érdekek tulajdonképpen azt fejezik ki, hogy az egyén felemelkedése csak az egész társadalom felemelkedésével együtt valósulhat meg. A vélt érdekek hirdetői éppen ezt a legfontosabb összefüggést tévesztik szem elől.

Ezért minden erőnkkel arra kell törekedni, hogy a munkásosztály tömegei felismerjék saját objektív érdekeiket. Minél hamarabb el kell érniük, hogy felszámoljuk a vélt érdekek gyökerét, a hamis tudatot és tömegeken elterjesszük a szocialista tudatot. Csak a szocialista tudat kialakítása és elterjedése szüntetheti meg az érdekek értelmezésében még meglevő zavart.

A népgazdasági, az üzemi és egyéni érdekek egybeesésének alapja a szocialista tulajdon, a termelési eszközök társadalmi tulajdona. Ilyen értelemben a szocialista tulajdon a szocialista tudat kialakításának alapja. A tőkés magántulajdon felváltása szocialista tulajdonnal, alapvetően megváltoztatja az emberek tudatát is. (Természetesen ez sem megy végbe máról holnapra, hanem viszonylag hosszabb időt vesz igénybe.) A szocialista tulajdont a szocialista tudat kialakításában és fejlesztésében mind ez ideig nem sikerült teljes hatékonysággal felhasználni. Miért? Azért, mert a szocialista tulajdonhoz való viszony csak az elosztáson keresztül válik kézzelfoghatóvá. Az elosztás, vagyis az anyagi érdekelttség elvének érvényesítése pedig nem mutatja meg teljes mértékben a munkástömegeknek a szocialista tulajdonban bekövetkezett gyarapodást. Ezért a szocialista tulajdonnak, mint ilyen értelemben vett tudatformáló erőnek a felhasználása elma-

rad a szükséges és lehetséges mértéktől. Arról sokat beszélünk, hogy a termelőszövetkezetek tagjai milliomosok, de hogy az üzemek dolgozói is azok, arról már nem beszélünk. Persze az üzemek állami tulajdonban vannak. Mégis valamilyen módon el kellene érünk, hogy a munkások közvetlenebbül lássák, hogy a szocialista tulajdon hogyan gyarapodik, hogy üzemük hogyan fejlődik, tudják, hogy ez az ő gazdagodásukat is jelenti.

A szocializmusban a népgazdasági, az üzemi és az egyéni érdekek egybeesése és összhangja nem abszolút. Következésképpen a szocializmus körülményei között — és még inkább az átmeneti korszakban — a termelőerők és a termelési viszonyok, a tudat, az erkölcs, a munkához való viszony fejlettségének aránylag alacsony foka, a kapitalista csökevények miatt az érdekek közötti harmónia megteremtését tudatosan, tervszerű intézkedésekkel kell biztosítani. Ezért az *érdekek összeegyeztetésének megvalósításáért folytatott harc objektív vonása a szocialista társadalomnak és a gazdaságpolitikának*. Annak, hogy a népgazdasági érdek, a vállalati, valamint az egyéni érdek nem esik egybe automatikusan, vannak objektív és szubjektív okai. Az objektív okok a szocializmus építésének anyagi körülményeiből, a termelőerők adott fejlettségi fokából, a munka adott jellegéből, a szocialista elosztási elvből erednek. Ilyen körülmények között elengedhetetlenül az anyagi ösztönzőket kell alkalmazni. A szubjektív okok közül első helyen azt kell említeni, hogy a szocializmusban a tudat területén még megvannak a kapitalizmus (erkölcsi, világnézeti stb.) maradványai, s mindezek kifejezésre jutnak a munkához való viszonyban, a fegyelmezetlenségben, az önzésben, a régihez, a megszokotthoz való ragaszkodásban stb.

A munkásosztály tudatának formálásában a másik fontos tényező az anyagi és erkölcsi ösztönzők alkalmazása. Egyesek véleménye szerint az anyagi ösztönzés elve személyes előnyök hajszolására, nyereszkesedésre, haszonle-

sésre, a burzsoá önzés fokozódására vezet, kárt okoz a szocialista gazdaságnak, sőt szétzilálja azt. Nyilvánvaló, hogy ez a nézet a szocialista termelési és társadalmi viszonyok meg nem értését, valamint a termelőerők adott fejlettségi fokának alapos túlbecsülését tükrözi.

A szocializmus építésének korszakában a termelőerők színvonala nem biztosítja még az anyagi javak olyan bőségét, hogy mindenki szükséglete szerint részesedjen a társadalom által előállított termékekből. Lényegében ebből adódik az, hogy — többek között — ebben az időszakban a munka még nem kommunista munka, a szó teljes értelmében.

A szocializmusban még megvan bizonyos mértékig a kapitalizmustól örökölt munkamegosztás. Még sok a nehéz fizikai, az egészségre ártalmas munka. A szellemi munka egy része is meglehetősen mechanikus, egyhangú. A szakképzett munkár kívül van szakképzetlen munka. A munkaidő is még viszonylag hosszú. E tényezők miatt a munka az emberek többsége számára még nem válhatott önként végzett munkává, életszükségletté.

Ehhez hozzájárul az is, hogy az egyéni és a társadalmi érdek alapvető azonosságát a szocializmus időszakában az emberek többsége általában még nem, vagy csak alig ismeri fel. Sokan gondolkodnak még úgy s igyekeznek úgy is cselekedni, hogy minél kevesebbet adjanak a társadalomnak, de minél többet kapjanak tőle.

Mindez szükségessé teszi, hogy a szocializmusban személyesen, az erkölcsi mellett anyagilag is érdekeltté tegyük a dolgozókat munkájuk eredményében, hogy jobb vagy több munkára, a nehezebb és a kellemetlenebb munkák elvégzésére anyagilag ösztönözzük a társadalom tagjait. Az elosztásnak a szocializmusban biztosítania kell az egyéni és a társadalmi érdek összhangját. Ezért a szocializmusban az elosztás csak a végzett munka mennyisége és minősége szerinti elosztás lehet, vagyis érvényesülnie kell a munka szerinti elosztás objektív törvé-

nyének. A munka szerinti elosztás elve, törvénye tulajdonképpen a személyes érdekelttség elvének széles körű alkalmazása. A személyes anyagi érdekelttség tehát, ami a szocializmusban alapvetően a munka szerinti elosztásban valósul meg — a szocialista gazdálkodás egyik fontos elve. Ezért ennek figyelembevétele és helyes alkalmazása objektív szükségszerűség. Ezt — többek között — az bizonyítja, hogy ez az elv utat tör magának a vezetők minden eltérő elképzelése vagy előírása ellenére. Ha pedig a gazdaság vezetésében nem érvényesítik az anyagi ösztönzést, az anyagi érdekeltséget, akkor ez előbb-utóbb akadályozza a szocializmus, a kommunizmus építését.

Az anyagi érdekelttség elve alkalmazásának az a célja és követelménye, hogy a dolgozók személy szerint, a termelőkollektívák közvetlenül anyagilag is érdekeltek legyenek munkájuk eredményességében, a népgazdasági tervek teljesítésében, a termelés növelésében, a termelőerők fejlesztésében, az új társadalom felépítésében és erősítésében.

Az anyagi érdekelttség nem egyedüli ösztönző a szocializmus építésében. Az anyagi ösztönzés csak akkor segítheti mind a gazdasági feladatok megoldását, mind a szocialista tudat kialakítását és erősödését, ha párosul az erkölcsi ösztönzők alkalmazásával. Az anyagi és az erkölcsi ösztönzők szorosan összefüggnek egymással.

Mit értünk erkölcsi ösztönzőkön?

Az erkölcsi ösztönzők csoportjába tartoznak: a különféle kitüntetések, nyilvános elismerések, dicséretetek, a jól dolgozók népszerűsítése, a szakma megszerettetése, a jó értelemben vett igény a kiválásra, az előrehaladásra, a munka jó megszervezése és a gazdaságban megfelelően érvényesülő demokrácia. Az erkölcsi ösztönzők alkalmazásának és a tudatra való pozitív hatásának egyik legnagyobb akadálya az, hogy jórészt a termelésen kívül hatnak.

Az anyagi és az erkölcsi ösztönzők kölcsönhatásban

vannak egymással. Ha az anyagi ösztönzést helyesen alkalmazzuk, akkor ez elősegíti az erkölcsi ösztönzők erőteljesebb kifejlődését, a munkához való viszony változását; és megfordítva, ha helyesen alkalmazzuk az erkölcsi ösztönzőket, akkor ez elősegíti az anyagi érdekeltség elvének helyes érvényesítését. Elég utalnunk arra, hogy az anyagi és erkölcsi ösztönzők együttes alkalmazására milyen kiváló példa a szocialista munkabrigád, amely eredményesen egyesíti a kétféle ösztönzést.

Ha az anyagi és az erkölcsi érdekeltség együttes alkalmazásának problémáit vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a gyakorlatban egyrészt előfordul az anyagi érdekeltség lebecsülése, másrészt találni lemondást a szocialista rendszer szülte lelkesedésről is. Sokan nem veszik figyelembe, hogy a dolgozó tömegek áldozatokra is képesek a szocialista rendszer erősítéséért, a szocialista építés meggyorsításáért. Abból indulnak ki, mintha mindent csak anyagi ösztönzéssel lehetne megoldani, mert a kevésbé öntudatos dolgozók minden külön feladatnál plusz igényeket támasztanak.

Ha az életszínvonal és a tudat kapcsolatát az elosztás oldaláról vizsgáljuk, akkor a következő problémák vetődnek fel ma hazánkban.

Gondot okoz a szocialista tudat kialakítása szempontjából társadalmunk egyes rétegeinek az állam által aránylag kevésbé korlátozható jövedelme, életszínvonalának alakulása. Ezek a jövedelmek semmiképpen sem a munka szerinti elosztás alapján jönnek létre. Ilyen például az orvosok egyes csoportjainak, egyes művészeknek, sportolóknak, az úgynevezett „maszekoknak” s a borrávaló rendszeren alapuló szakmák dolgozóinak a jövedelme.

Ezek a területek a különféle jövedelmek közötti aránytalanság jóval nagyobb, mint amennyit a munka szerinti elosztás megenged. Amellett, hogy erkölcsi szempontból az itt felsoroltak jövedelme egészen különböző módon értékelhető, a munkásosztály tudatának szempont-

jából, mégis közös bennük az, hogy a munkástömegek előtt ez azt bizonyítja, vannak olyan foglalkozások, ahol kevesebb munkával sokkal jobban lehet élni. Ezért úgy gondolják, hogy saját életszínvonaluk emelésének útja nem az, hogy egyre jobban végezzék munkájukat, hanem más területen, könnyű mellékkeresettel igyekezzenek több pénzhez jutni, ez pedig növeli a kispolgári tendenciákat, elsősorban anyagiasságot szül.

Az anyagiasság lényege az, hogy vannak egyes emberek, akik a társadalom érdekeit semmibe véve, mindenk fölé helyezik egyéni érdekeiket. Ennek — mint említettük — van bizonyos alapja. Mégis elemezni kell, hogy mi az oka annak, hogy még ma sem lépnek fel mindenhol az ilyenfajta kispolgári nézetekkel szemben. Ennek okait a következőkben lehet megjelölni: először is sokan még ma sem értik, hogy az osztályharc egyik fő frontja a kapitalista szemlélet elleni harc. Úgy gondolják, hogy az osztályharc a jelenlegi időszakban *kizárólagosan* a termelés vonalán dől el, és ha teljesítik a tervet, a különböző gazdasági mutatókat, akkor eleget tettek kötelességüknek. A másik ok, hogy vannak, akik attól félnek, hogy újra megismétlődnek az ellenforradalom előtti időszakban elkövetett hibák. A kettő között pedig alapvető különbség van. Az anyagi érdekeltség helyes elvének alkalmazása együtt jár az anyagiasság, a kispolgári gondolkodásmód elleni harccal, vagyis az anyagi érdekeltséget helyesen csak úgy lehet érvényre juttatni, ha eredményesen megvívjuk ezt a harcot. A harmadik oka az anyagiasságnak a belenyugvás szelleme is, amely kb. ilyenfajta gondolkodást takar: „igaz, csak akkor készíti el például az egyik üzemben a tervezőmérnök munkaidő alatt a gyártmányfejlesztési feladatból rá jutó részt, ha külön célprémiumot adunk neki, de ha elkészíti, jól elkészíti — hát fizessünk érte”. Sok üzemben sajnos nem lépnek fel az ilyen nézeteket hangoztatókkal szemben.

A munkásosztály tudatának fejlesztése óriási tartaléko-

kat tárna fel népgazdaságunk számára, amelyből jócskán jutna az életszínvonal további emelésére is. Ha nem is lehet ezt adatokban kifejezni, mindenki tudja azt, hogy mit jelentene — csak gazdasági téren a politikai és társadalmi hatását nem is számolva — például a munkafegyelem megszilárdítása, vagy a gazdasági vezetés hatékonyságának emelése.

A munkásosztály szocialista tudata óriási erő. Ellen-erőt alkot mindenféle önelégültséggel, konzervatív megcsontosodással szemben. A termelésben elfoglalt helyzete következtében egyértelműbben, élesebben, harcosabban áll szemben a közérdeket sértő jelenséggel, a bizonytalansággal, a felelősség nem vállalásával. Ennek gyökere a munkásosztály helyzetében keresendő. A munkásosztály sajátos életviszonyaiból következik, hogy minden gazdasági nehézség, termelési kudarc elsősorban az ő életszínvonalának alakulásában érezteti hatását. Ezért minden ami ésszerűtlen, ami bürokratikus, ami hiba kétszeresen érinti, mint termelőt és mint az uralkodó osztály tagját. És minden siker, amit a szocializmus építése során elérünk, érzékelhetően visszahat az ő életére. Ezért áll legjobban érdekében a szocializmus építésének siettetése és ennek érdekében más osztályok és rétegek serkentése is.

A munkásosztály szocialista tudatának erősítését — ha a társadalom többi osztályához és rétegéhez képest sokkal kisebb mértékben is — akadályozza az imperializmus új taktikája, a *fellazítási politika*. Ez a politika az imperialista államok hivatalos külpolitikájának része lett, lényege — amint ez ismeretes —, hogy lejárassa a szocialista rendszert, hogy „a nyugati civilizáció” felmagasztalásával népszerűsítse a tőkés rendet. Ennek segítségével igyekszik elérni, a múlthoz képest sokkal kifinomultabb módszerekkel a régi rend visszaállítását. Mivel Magyarországon még a múlt rendszer maradványaként hagyományai vannak a „nyugatimádatnak” — ez meg-

könnyíti a fellazítási politika érvényesítését. A fejlett tőkésországok eredményeinek túlzott és kritika nélküli dicsőítése az egyik oldalon, a másik oldalon a hibák, a problémák egyoldalú felvetése, az eredmények nem megfelelő hangsúlyozása eltorzítja a tudatot, a munkásosztály tudatát is. Szocialista rendünk egészének fejlődése, ezen belül a gazdaság fejlődése, a fejlődés eredményei az emberek tudatában eltörpülnek a hibák, hiányosságok mellett. Mindezek miatt a szocialista rendszer magasabbrendűsége nem kap kellő hangsúlyt. Ezzel kapcsolatban utalni kell arra, hogy hazánk a szocializmus építésének alig 15 esztendeje alatt évszázados elmaradottságot hozott be. Rendszerünk, és így a dolgozók élete ebben a rendszerben, egészében lényegesen túlszárnyalta a kapitalizmust, a vezető tőkésországokat is elsősorban abban, hogy nálunk nincs kizsákmányolás, nincs létbizonytalanság, hogy mindenki képességeinek megfelelően érvényesülhet stb. De még nem érhattük el a nálunk lényegesen gazdagabb fejlett tőkésországokat az életszínvonal tekintetében. Bár egészében, mint törekvés nem rossz dolog előre nézni, célul kitűzni a legfejlettebb tőkésországok szintjének elérését, mégis furcsállni lehet azt, hogy nálunk a mi országunkat, a mi életszínvonalunkat senki sohasem hasonlítja olyan tőkésországokhoz — például Portugáliához, Spanyolországhoz vagy Görögországhoz —, amelyekkel egy szinten álltunk a múltban, és amelyeket a felszabadulás óta eltelt több mint 20 esztendő alatt lényegesen túlszárnyaltunk.

A fellazítási politika hatását úgy szüntethetjük meg a munkásosztály tudatára, ha megfelelően hangsúlyozzuk elért eredményeinket, ha az eszmei offenzívát valóban mint offenzívát hajtjuk végre, ha nem hagyjuk kritika nélkül a tőkés rend hibáit, ha megértetjük a mi rendszerünk fölényét, ha hangsúlyozzuk a munkásosztály által kivívott, és a munkásosztály által élvezett vívmányokat.

Összefoglalva: a munkásosztály vezető szerepe nemcsak a számszerű növekedésben, szervezettségének erősödésében fejeződik ki, hanem öntudatában, és ezzel együtt abban is, hogy képes milliós rétegek tudatát formálni és alakítani, forradalmi módon példát mutatni a szocialista építésben. Ezt egészében csak pozitívan lehet értékelni, de látnunk kell ennek ellentmondásos jellegét is. Az egyik oldalon jelentős hibák vannak a munkaintenzitás és a munkafegyelem terén. Ez a munkásosztály tudatának elmaradását mutatja. A másik oldalon azonban a munkásosztály helyesli, támogatja, sokszor követeli az erélyes intézkedéseket a hibák kijavítása érdekében. Ez pedig szocialista magatartásra, magas fokú öntudatra vall. Mindennek alapján azt mondhatjuk, hogy a munkásosztály soraiban egyre nő a száma azoknak, akik magas fokú, szocialista tudattal rendelkeznek, ugyanakkor még sok tennivaló vár ránk a munkásosztály tudatának formálásában. De hogy jó úton járunk, azt bizonyítja a szocialista munkaverseny és különösen annak fejlettebb formája, a szocialista brigádmozgalom, amelynek megteremtésével a munkásosztály az egész társadalomnak példát mutat annak a jelszónak megvalósításában, hogy mit jelent „szocialista módon élni, dolgozni, gondolkodni”.

VII. A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETŐ SZEREPÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A TÁRSADALMI OSZTÁLYOK ÉS RÉTEGEK KAPCSOLATAIBAN ÉS AZ OSZTÁLYHARCBAN A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN

A munkásosztály vezető szerepe, amely tartalmazza saját érdekeinek megvalósítását is, a társadalom többi osztályához és rétegéhez fűződő kapcsolatában jut kifejezésre, melyek saját érdekeik megvalósításáért küzdenek. A harc logikája tehát szükségképpen szövetségi viszonyokat hoz létre az osztályerők között. Az osztályok közötti harc és az osztályok közötti szövetség tehát egymással szorosan összefüggő jelenség, és az osztályok közötti harc kimenetelére gyakran igen lényeges befolyást gyakorolnak a különböző szövetségi viszonyok.

A proletariátus — ezt már korábban bebizonyítottuk — objektív helyzeténél fogva nem valósíthatja meg önmaga felszabadítását anélkül, hogy egyszersmind fel ne szabadítsa az egész társadalmat, nem vethet véget saját kizsákmányoltságának anélkül, hogy meg ne szüntetné a kapitalizmus összes embertelen viszonyait. Ebből fakad az a szükségszerűség is, hogy a munkásosztálynak céljai megvalósítása érdekében meg kell nyernie más dolgozó osztályok támogatását. Ennek megvan az objektív lehetősége, mivel a dolgozó osztályok érdekei végső soron megegyeznek a proletariátus alapvető érdekeivel, a szocializmus, a kommunizmus megvalósításával. A forradalmi munkáspártnak mindig az a legfontosabb feladata, hogy szem előtt tartva a munkásosztály végső célját, felmérje az adott történelmi szakaszban az osztályharc konkrét feladatait, az osztály-erőviszonyokat, megjelölje a proletariátus ellenségeit és lehetséges szövetségeseit.

A szövetség tartalma, jellege és formái a fejlődés különböző szakaszaiban változnak.

Milyen tényezőktől függnék ezek a változások? Először az adott fejlődési szakasz sajátosságaitól, vagyis az abban végrehajtandó forradalmi feladatoktól. Másodszor a társadalom osztályszerkezetétől, az osztályok érdekeinek összeütközésétől, vagy találkozásától. Harmadszor az egyes osztályok politikai tudatának fejlettségétől, politikai aktivitásuk fokától. Minden osztály magatartását végső fokon objektív érdekei határozzák meg. Adott történelmi, politikai helyzetekben azonban nem mindig esik teljesen egybe az osztály tudata, magatartása valóságos érdekeivel, ezért az egyes osztályok objektív helyzete mellett vizsgálni kell adott tudati állapotukat is.

Közvetlenül a felszabadulás után hazánkban a fasiszmus maradványainak megsemmisítése, az általános demokratikus feladatok megoldása, a földreform végrehajtása, a népi demokratikus állam megteremtése, majd a szocialista forradalom kivívása voltak a napirenden levő feladatok. Ezeknek a feladatoknak a megoldásában a munkásosztály érdeke egybeesett az egész dolgozó parasztság, a városi kispolgárság és az értelmiség érdekeivel is. Szemben állt viszont a földbirtokos osztály és a városi burzsoázia érdekeivel. Ebben a helyzetben a munkásosztály pártja vezetésével a demokratikus erők széles körű összefogására törekedett; elsősorban az általános demokratikus feladatok megoldása, a földreform megvalósítása és az ország életének demokratizálása érdekében igyekezett összekovácsolni a dolgozó osztályok egységét, növelve politikai öntudatukat, fokozva a burzsoázia politika leleplezését. A párt csak fokozatosan, a tömegek politikai tapasztalatainak növekedésével tért át a szocialista feladatok megoldására.

A proletárdiktatúra kivívása után az osztályok és rétegek kapcsolata megváltozott. Ez a változás annak eredménye, hogy a proletariátus a hatalom kizárólagos birtokosa lett. *Ennek következtében a kizsákmányolók elleni harcban következetesen felhasználhatja az államhatal-*

mat, míg ezt a kapitalizmusban a burzsoázia a proletariátus ellen, a dolgozó osztályok ellen használta fel. A munkásosztály mint uralkodó osztály, tehát alapvetően új pozícióból, számára lényegesen kedvezőbb helyzetből vívhatja harcát a burzsoázia és más kizsákmányoló osztályok ellen.

Ez az alapvető változás megváltoztatja az osztályharc konkrét formáit és feladatait is. A proletárdiktatúra időszakában az osztályharc számos régi formája megszűnik. Így például *megszűnik a sztrájkharc*, amely a proletariátus fontos fegyvere volt a kapitalizmusban a tőkés elleni harcban, de új feladatként jelentkezik például a burzsoázia elnyomása a munkásosztály állama által.

A szocializmus építése, a proletárdiktatúra időszakában az osztályharc jellege aszerint is változik, hogy a szocializmus építésének milyen szakaszában vagyunk. A szocializmus alapjainak lerakásáig az osztályharc osztályok közötti harc formájában folyik. A szocializmus teljes felépítésének szakaszában ezzel szemben már az osztályharc fő területe a gazdaság és az ideológia. Az ellenséges osztályokat erre az időre már felszámolják.

Az osztályok és rétegek kapcsolatának vizsgálata előtt tekintsük át az osztályok és rétegek helyzetének változásait hazánkban.

TAÁRSADALMUNK OSZTÁLYAINAK ÉS RÉTEGEINEK ÁTALAKULÁSA A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSE SORÁN

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése szempontjából nem közömbös, milyen a vele szövetséges osztályok összetétele, jellege, tulajdonviszonya. Nem mindegy például, hogy a legfőbb szövetséges, a dolgozó parasztság zöme kisárütermelő vagy szocialista nagyüzemben dolgozik. Ezért a munkásosztály számára is rendkívüli jelentőségű az egységes, szövetkezeti szocialista pa-

raszti osztály kialakítása. E bonyolult feladat sikeres megvalósításán múlik a szocializmus sorsa. Megoldásával a parasztság a több évszázados megosztottság, rétegeződés után újra — persze lényegesen magasabb fokon, mint a feudalizmusban — egységes osztállyá válik, amely egyszer s mindenkorra megszabadult mindenfajta kizsákmányolástól.

Hazánkban az egységes szövetkezeti szocialista paraszti osztály kialakulásának folyamata sokat haladt előre. Már a földreform lényeges változásokat eredményezett a falu osztályszerkezetében.

Megszűnt a földbirtokos osztály, több mint felére nőtt a középparasztok száma, a föld nélküli agrárproletárok aránya pedig a felszabadulás előtti 40 százalékról 12 százalékra csökkent. A földreform eredményeként a parasztság három nagy szociális rétegre oszódott: 48 százaléka szegényparaszt, 47 százaléka középparaszt és 5 százaléka kulák.

A parasztság osztálytagozódása tehát továbbra is fennmaradt. Ezért a földreform az egységes paraszti osztály kialakulásában csak a kezdeti lépést jelentette. A földreform végrehajtásának eredményeként megszilárdult a dolgozó parasztság szövetsége a munkásosztállyal. Ez tette lehetővé, hogy a parasztság rálépjen a szocializmus útjára. Az ötvenes évek elején a parasztságon belül mint új réteg jelentkezett a termelőszövetkezeti parasztság. A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1962-ben fejeződött be, és ma már a mezőgazdasági lakosságnak csak 4,7 százaléka egyéni gazdálkodó. A szocialista mezőgazdaság megteremtése teljessé tette a régi kizsákmányoló osztályok gazdasági felszámolását.

A mai kb. 3,5 milliós mezőgazdasági népesség legnagyobb rétege a termelőszövetkezeti parasztság. A termelőszövetkezetek tagjainak száma 1964-ben 1 073 000, s ha ehhez hozzászámítjuk a családtagokat is, akkor kb. 2,5

millió embert, vagyis a mezőgazdasági dolgozóknak mintegy háromnegyed részét számíthatjuk ide.

Ugyanakkor a népgazdaság egészének fejlődése következtében csökkent a keresők száma a mezőgazdaságban: 1949-ben 2 190 000 kereső volt, 1964-ben viszont már csak 1 559 000. Számarányuk az összes keresőhöz viszonyítva 48,1 százalékról 32,1 százalékra csökkent.¹ Ezek az adatok azt mutatják, hogy hazánkban abszolút értelemben is, még inkább az összkeresők arányában csökken a mezőgazdaságban dolgozók száma, ami természetesen együttjár a termelőerők fejlődésével.

A mezőgazdasági kereső népesség csökkenésének voltak egyéb okai is. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a nyugdíj bevezetésének eredményeként például két esztendő alatt (1960—1961-ben) jóval több mint 200 000 nyugdíjassal csökkent a mezőgazdasági kereső népesség száma.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésével *megkezdődött az egységes szövetkezeti szocialista paraszti osztály kialakulása.*

Az egységes szövetkezeti paraszti osztályba nem lehet besorolni a mezőgazdaság állami szektorában dolgozókat. Ezek a munkásosztályhoz sorolandók, hiszen *az osztályhovatartozásnak alapvető jellemzője a tulajdonviszony.* Ezért bármennyire jobban hasonlít mondjuk az állami gazdaságban dolgozó fejő munkája a termelőszövetkezetben dolgozó fejőéhez, mint az ipari munkás munkájához, mégis alapvető különbségnek tekintjük a tulajdont. Ezen az sem változtat, hogy a termelőszövetkezetben is növekszik azoknak a száma, akik ipari jellegű vagy ehhez hasonló szakmunkát végeznek állandóan. A Földművelésügyi Minisztérium adatai szerint² 1962-ben a termelőszövetkezeti tagok 25 százaléka egész év-

¹ Lásd a Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1965. 117. old.

² Földművelésügyi Minisztérium Statisztikai Közlemények 1962. III. negyedév.

ben állandó munkahelyeken (állattenyésztésben, kertészetben, építkezésben stb.), dolgozott. Ez igen jelentős eredmény, s a további fejlődés során ez az arány még nőni fog. De ez a jelenség nem azt eredményezi, hogy a termelőszövetkezeti tagok egy része átkerül a munkásosztályba, hanem azt mutatja, hogy csökken a különbség a város és falu, az ipari és a mezőgazdasági munka között. Vagyis az egységes, szocialista szövetkezeti paraszti osztályba semmiképpen nem sorolható be a munkásosztály falun élő része.

Hogyan alakul ki az egységes szövetkezeti szocialista paraszti osztály? Ismeretes, hogy korábban a parasztság több rétegre tagolódott, és többségében olyan rétegekre, amelyeket a jövő ugyan a szocializmushoz vonzott, de múltjuk és akkori jelenük még a magántulajdonhoz, a kisárutermeléshez kötött. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a szövetkezetek létrejöttével a parasztság is rálépett a szocializmus útjára.

A termelőszövetkezeti mozgalom győzelme hazánkban a legfontosabb lépés az egységes szocialista, szövetkezeti parasztság kialakulásának útján, megteremtette az előfeltételét a parasztság egységes, szocialista osztállyá válásának. De csak az előfeltételeit teremtette meg! Semmiképpen nem lehet azt mondani, hogy termelőszövetkezeti parasztságunk már minden tekintetben egységes, szocialista osztály.

Termelőszövetkezeti parasztságunk egésze — objektív társadalmi helyzetét tekintve — már ma is az egységes osztály jegyeit viseli. Ez abból következik, hogy a termelőszövetkezeti gazdaságok a szocialista tulajdon alapján, a kollektívizmus elveinek megfelelően illeszkednek be a népgazdaságba. A termelőszövetkezetek mint szocialista közösségek foglalnak helyet társadalmunk politikai rendszerében.

A szövetkezeti parasztok gazdasági helyzetét, vagy még inkább ideológiai, erkölcsi arculatát vizsgálva, az egysé-

ges szocialista parasztság fogalma még nem ilyen egyértelmű. Ez a fogalom ugyanis feltételezi, illetve magában foglalja a szövetkezeti parasztság teljes gazdasági, ideológiai és erkölcsi egységét. Ilyen egység kialakulása csak hosszabb fejlődés eredménye lehet. A termelőszövetkezeti parasztság ugyanis a szövetkezetbe való belépés után — lényegében tehát szocialista termelési viszonyok között — egy ideig még magában hordozza a korábbi, egyéni kisparaszti gondolkodás maradványait, a szövetkezeten belül is megmaradnak még egy ideig a szövetkezeti tagok között azoknak a gazdasági különbségeknek a maradványai, amelyek az egyéni gazdálkodás viszonyai között alakultak ki. Ebből következik, hogy az egységes, szocialista szövetkezeti parasztság kialakulásának gyorsan előrehaladó folyamatában nagy szerepe van a termelőszövetkezetek gazdasági megerősödésének, a közösből származó jövedelem növekedésének, a szocialista viszonyok megszilárdulásának.

Ez a folyamat azonban nem korlátozható csak a gazdasági tevékenység területére. Az emberek erkölcsi és politikai nézetei nem követik automatikusan a gazdasági fejlődés eredményeit, valóságos helyzetük megváltozását. Ezt a feladatot csak hatékony és sokoldalú politikai felvilágosító, ideológiai nevelőmunkával lehet megoldani.

A munkásosztály feladata. vezető szerepe érvényesülésének egyik megnyilvánulása a szocializmus építésében, hogy egyrészt létrehozza saját értelmiségét a munkásosztály és a dolgozó parasztság soraiból, másrészt ezt az új értelmiséget egybeforrassza a régi haladó értelmiséggel. Hazánkban a szocializmus építésének eddig eltelt időszakában ezt a feladatot jórészt sikerült megoldani.

A szocializmus építése, a társadalom fejlődése mindezekelőtt az értelmiség számának és arányának növeke-

dését követeli meg. A felszabadulás előtti időszakhoz képest 1963-ban majdnem háromszorosára, a proletárdiktatúra kivívása óta jóval több mint kétszeresére emelkedett a szellemi dolgozók száma. 1941-ben az összes keresők 7,8 százaléka (353 000), 1949-ben 10,8 százaléka (474 000), 1960-ban 16,9 százaléka (896 000) és 1963-ban 18,5 százaléka (1 032 000) szellemi dolgozó hazánkban.³

A proletárdiktatúra kivívásától 1963-ig a szellemi dolgozók összetétele is, származása is alapvetően megváltozott. Például a városokban dolgozó szellemi munkások 40 százaléka eredetileg munkásként kezdett dolgozni és később lett szellemi munkás. Ha az apa foglalkozását nézzük (1938-as állapot szerint), akkor a szellemi dolgozók 43 százaléka munkás, 11 százaléka paraszt, 28 százaléka szellemi dolgozó és 18 százaléka egyéb volt.

Ezt az átalakulást mindenekelőtt a párt és a munkáosztály tudatos iskolapolitikája eredményezte. Ma már közhelynek tűnik, hogy államunk nemcsak a fiatalok egyre növekvő tömegeinek tette lehetővé a közép- és felsőfokú képesítés megszerzését, hanem a felnőtt dolgozók nagy tömegei számára is. E politika eredményeként az összes keresők közül az 1949. évi 20,6 százalékról 1963-ban 38,2 százalékra emelkedett az általános iskola 8 osztályát végzettek száma, az érettségizettek aránya 5,5 százalékról 10 százalékra növekedett, az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkezőké pedig 1,7 százalékról 2,9 százalékra.⁴

³ A szellemi dolgozók kategóriája nem egyezik az értelmiségével, mert az ilyen jellegű munkát végző alkalmazottakat — amelyek egy része a munkáosztályhoz sorolandó — egybeveszi. Az adatok ennek figyelembevételével is megmutatják a helyzet alakulásának irányát. Az 1960-as és az 1963. évi adatok magukban foglalják a termelőszövetkezetekben (mezőgazdasági és kisipari) dolgozó szellemi munkásokat, valamint a többi adattal együtt a nyugdíjas szellemi dolgozókat is.

⁴ Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1965. 13. old.

A szocializmus építésének, ezen belül a gazdasági feladatok előtérbe kerülésének hatásaként jelentősen megváltozott az egyetemet végzett értelmiségiek szakmai összetétele. Ismeretes, hogy a felszabadulás előtt az egyetemeken legtöbbször jog- és államtudományi diplomát szereztek (31 000-en). Utánuk a tanári (20 000-en), majd a mérnöki diplomát szereztek (12 000-en) következtek. Ez a helyzet gyökeresen megváltozott. 1963-ban az egyetemet és főiskolát végzettek közötti arány a következőképpen alakult: 1963-ban összesen 185 000-en rendelkeztek oklevéllel. Ebből 49 000 tanári, 39 000 mérnöki, 24 000 jog- és államtudományi, 22 000 egészségügyi, 15 000 mezőgazdasági, 11 000 közigazdasági oklevéllel rendelkezik.⁵

Figyelemre méltó és egészséges jelenség a nők nagyarányú előretörése az értelmiségi munkakörökben. 1963-ban a szellemi foglalkozásúaknak 48 százaléka nő. Még nagyobb az arányuk az oktatók, a kulturális és egészségügyi irányítók között: 58 százalék.

A mai magyar értelmiség sok szállal kötődik társadalmunk két alapvető osztályához, különösen a munkásosztályhoz. Joggal állapította meg Kádár elvtárs az MSZMP VIII. kongresszusán, hogy „A mai magyar értelmiségnek mintegy fele a felszabadulás után szerezte képzettségét, s ezek nagy része munkás- és parasztszülők gyermeke. A jelen viszonyok között azonban már semmit sem mondana, ha értelmiségünket »régi« és »új« értelmiségként osztályoznánk. Az úgvnevezett »régi« értelmiség a felszabadulás óta eltelt több mint 17 esztendő alatt szemléletében és magatartásában gyökeresen megváltozott. A magyar értelmiség ma munkásosztályunkkal és parasztságunkkal egy sorban halad, dolgozik, építi a szocializmust és szemléletében is mindinkább szocialistává válik.”⁶

⁵ Lásd dr. Klinger—dr. Szabady: Mikrocenzus. Demográfia, 1964. 1. sz. 21. old.

⁶ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 31. old.

A szocialista termelési viszonyok győzelmének eredményeként a városi kispolgárság, kisiparosok, kiskereskedők jelentős része is szövetkezetekben dolgozik. De az önállóan dolgozó kisiparosok és kiskereskedők többsége is hasznosan veszi ki részét a lakosság ellátásából.

Az 1964. évi adatok szerint hazánkban 66 000 önálló kisiparos, 9000 kiskereskedő és 3000 önálló fuvaros dolgozik.

A szövetkezeti iparban országosan 166 000-en dolgoznak. A szövetkezeti iparban és a magánkisiparban dolgozók az egész iparban foglalkoztatottak 16,3 százalékát teszik ki. Ez nem jelentéktelen. A szövetkezeti ipar és a magánkisipar súlya népgazdaságunkban igen jelentős. A múltban helytelen volt a szövetkezeti, különösen a magánkisipar nagyarányú visszaszorítására való törekvés, hiszen sok olyan ága van a magánkisiparnak, amelyet a gyáripar egy ideig nem tud pótolni. Ezen a téren a fő feladat inkább az, hogy visszaszorítsuk a káros tendenciákat, hogy csökkentsük a munka szerinti elosztással össze nem egyeztethető, túlságosan magas jövedelmeket.

„Társadalmunk fejlődésében a lakosság érdeke még jó ideig megköveteli, hogy a törvények által megszabott keretek között működési lehetőséget biztosítsunk a tisztességes munkát végző magánkisiparnak — állapítja meg az MSZMP VIII. kongresszusának határozata —. A magánkisipar és a magánkiskereskedelem mindaddig megmarad, amíg az állami és szövetkezeti ipar és kereskedelem nem elégíti ki a lakosság növekvő igényeit minden tekintetben jobban, mint a magánszektor. A magánkisiparosok és kiskereskedők becsületes munkája is segíti társadalmunk fejlődését. A körükben jelentkező kapitalista tendenciákat azonban korlátozni kell.”⁷

A proletárdiktatúra kivívása, a munkásosztály vezető

⁷ Ugyanott, 437. old.

szerepének érvényesülése objektíve azt eredményezi, hogy eltűnik a társadalom osztályszerkezetéből minden kizsákmányoló osztály. Hazánkban is a munkásosztály egyik legnagyobb vívmánya a kizsákmányoló osztályok felszámolása. Ez a folyamat is már a munkáshatalom kivívása előtt megkezdődött. Az 1949-es népszámlálás adatai szerint 1941-hez viszonyítva a földbirtokosok, tőkések stb. aránya 6 százalékról 3 százalékra csökkent. A földreform, a bankok, a nagyüzemek államosítása, társadalmi tulajdonba vétele következtében befolyásuk számarányuknál lényegesen nagyobb mértékben csökkent. A hatalom kivívásakor még megmaradt mezőgazdasági tőkések már nem voltak nagybirtokosok, hanem 25-től 100 kat. holdig terjedő birtokokon gazdálkodók. Az ipari tőkések már nem voltak gyárosok, hanem néhány alkalmazottat tartó iparosok. *1963-ban Magyarországon tőkés, kizsákmányoló osztály már nem volt.* A volt kizsákmányoló osztályok tagjainak, családtagjainak és leszármazottainak többsége beilleszkedik az új viszonyokba és munkával keresi meg a kenyerét.

Társadalmunk osztályszerkezetének gyökeres átalakulása már önmagában is bizonyítja a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését hazánkban.

„Társadalmunkban — állapította meg Kádár elvtárs a VIII. kongresszuson — ma már nincsenek olyan osztályok vagy számottevő rétegek, amelyeknek az érdekei ellentétesek volnának a szocializmussal. A szocializmus teljes felépítésének napirenden levő feladatai összhangban vannak az egész dolgozó nép érdekeivel, érthetőek, vonzóak és lelkesítőek számára. Rendszerünknek vannak ugyan még aktív ellenségei, de számuk egyre csökken, és mindinkább elszigetelődnek szocializmust építő népünk tengerében.”⁸

⁸ Ugyanott, 32. old.

A MUNKÁSOSZTÁLY KAPCSOLATA

A TÖBBI OSZTÁLYAL ÉS RÉTEGGEL.

A VEZETŐ SZEREP ÉRVÉNYESÜLÉSE

AZ OSZTÁLYHARCBA ÉS AZ OSZTÁLYSZÖVETSEGBEN

A szocializmus építésének időszakában az osztályok kapcsolatában a fő kérdés a munkásosztály szövetsége a dolgozó parasztsággal.

A munkásosztálynak a dolgozó parasztsággal kötött szövetségétől és ennek a szövetségnek a szilárdságától függ a szocializmus építésének, a hatalom megszilárdításának sorsa. Ezért *a munkás-paraszt szövetség a proletárdiktatúra alapja.*

A munkás-paraszt szövetség objektív alapját az képezi, hogy a szocializmus építése nemcsak a munkásosztálynak, hanem a dolgozó parasztságnak is érdeke; a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot szoros érdekszövetség köti össze.

A munkás-paraszt szövetség azonban csak akkor szolgálja a szocializmus ügyét, ha vezetője — a társadalom egyetlen következetesen szocialista osztálya — a munkásosztály. Ez az egyetlen biztosítéka annak, hogy a szövetség a proletárdiktatúra megszilárdítását, a szocializmus építését szolgálja.

A munkásosztály mint a hatalom kizárólagos birtokosa, a hatalom gyakorlásába bevonja a parasztságot. Az államhatalom különböző területein — a legfelső funkcióktól a falusi tanácsokig — ott találhatók a munkásosztállyal szövetséges dolgozó parasztszerek legjobbjai. A dolgozó parasztság bevonása a hatalom gyakorlásába azt is jelenti, hogy az államhatalom minden funkciójában a proletariátus osztályálláspontjának kell érvényesülnie, a proletárdiktatúra célkitűzéseit kell végrehajtani, amely összhangban áll minden dolgozó osztály érdekeivel.

A dolgozó parasztság a proletárdiktatúra kivívásának időszakában lényegében helyeselte a munkásosztály, a

párt politikáját. Ebben az időben a párt és a munkásosztály helyesen törekedett a parasztsággal való gazdasági összefogás megteremtésére, mivel csak a gazdasági összefogás sikeres megvalósításával képes a munkásosztály a dolgozó parasztságot bevonni a szocializmus építésébe.

A szocialista államnak az áruviszonyok felhasználásával kapcsolatos gazdaságpolitikája (NEP) az átmeneti időszakban a gazdaság többszektorúságával, elsősorban a kis- és középparaszti gazdaságok létezésével függ össze.

A NEP a gazdasági kulcspozíciókat kezében tartó szocialista állam gazdaságpolitikája, amely figyelembe veszi a tőkés árutermelés, és különösen a kisárutermelés időleges fennmaradásának szükségességét. Ennek alapján a proletariátus állama a szocialista szektor, valamint a tőkés és kisárutermelő magángazdaságok fenntartásával és fejlesztésével arra törekszik, hogy megszilárduljon és erősödjön a munkás-paraszt szövetség, létre lehessen hozni, majd tovább fejleszteni a szocialista nagyipart, megvalósulhasson a mezőgazdaság szocialista átszervezése, és így a kapitalizmus gazdasági formáinak fokozatos, majd teljes felszámolása.

A dolgozó parasztsággal való gazdasági összefogásnak sajátos osztálytartalma van: a munkás-paraszt szövetség erősítése és továbbfejlesztése. Ez biztosítja, hogy a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége magasabb szintre emelkedjék, és a gazdaság szocialista formáinak győzelme alapján két szocialista osztály szövetségévé váljék.

1949 végéig alapján helyes gazdasági összefogást teremtetünk meg a szocialista ipar és a kisárutermelő parasztság között. A gazdasági összefogás alakulását az ország gazdasági helyzete határozta meg. A háborús pusztítások következtében a mezőgazdaság termelése is jelentősen visszaesett, a lakosság szükségleteit csak igen alacsony színvonalon lehetett kielégíteni. Az állam kötelező

beadást léptetett életbe, amely kiterjedt a legfontosabb mezőgazdasági termékekre (gabonára, kukoricára, burgonyára, tejre, élő állatra stb.) és különféle (állatvágási, szállítási, vásárlási) korlátozásokat foganatosított. Ez szűkítette a szabadpiaci forgalmat, a munkás-paraszt szövetség mégsem lazult ebben az időszakban, hanem erősödött, mivel a dolgozó parasztság megértette, hogy mindez szükséges intézkedés az adott helyzetben.

Lehetőségeinknek megfelelően törekedtünk a gazdasági összefogás kiszélesítésére, és ezen keresztül ösztönöztük a dolgozó parasztságot a termelés fokozására. 1948-ban mentesítettük a kisparasztoakat az állatbeadáستól, és egyéb beadási kötelezettségeiket is jelentős mértékben csökkentettük. A termelési kapcsolatokat pedig szélesítettük. 1949—1950-ben 6500 traktort, ezenkívül műtrágyát, vetőmagot és egyéb termelési segítséget kapott a mezőgazdaság.

Az MDP II. kongresszusa a gazdaságpolitika főbb elveinek meghatározásakor a szocialista építés általános törvényszerűségeiből indult ki. Az ország iparosítását és a mezőgazdaság szocialista átszervezését tűzte ki mint fő feladatot. Előrehaladásunkat azonban fékezte a dogmatikus szemlélet, a szektás módszerek alkalmazása. A hibák fő oka az volt, hogy az MDP a szocialista építés általános törvényszerűségeinek érvényre juttatásakor nem vette eléggé számításba lehetőségeinket, adottságainkat, nemzeti sajátosságainkat. Ezért elhanyagoltuk a mezőgazdaság fejlesztését, nem érvényesült a gazdasági összefogás erősítése. A túlzott ütemű iparosítás miatt a mezőgazdaság még az előirányzott beruházási összeget sem kapta meg. Elhanyagoltuk azoknak az ipari termékeknek a gyártását, amelyek a parasztság termelési szükségleteit elégítik ki (kisgépek, szerszámok, építőanyagok, növényvédő szerek stb.), nem emelkedett, hanem csökkent a dolgozó parasztság életszínvonala.

Az 1953 júniusi határozat helyesen megjelölte a hibák

kijavításának útját. A határozat előíranyozta a gazdasági összefogás megerősítését, a mezőgazdaság — ezen belül a kisárutermelő gazdaságok — termelésének növelését és a dolgozók életszínvonalának emelését. Mindezek megvalósításának alapjául a szocialista iparosítás és a termelőszövetkezetek önkéntességen alapuló továbbfejlesztését jelölte meg.

A határozat alapján jelentős eredményeket értünk el. Megnőtt a parasztnak termelési kedve. Művelés alá vették a tartalékföldeket, újból felvirágozott az előzőleg hanyatló növénykultúrák termelése. A mezőgazdasági áru-termelés volumene 1953—1955 között 17 százalékkal nőtt. Előrehaladásunk az 1953 utáni időben azonban nem volt töretlen. A baloldali szektás hibák, valamint az egyre jobban eluralkodó revizionista nézetek, illetve a váltakozásukat kifejező „cikkak” politika akadályozták előrehaladásunkat a szocializmus építésében, gátolták a paraszti gazdaságokkal való összefogás erősödését is.

A parasztság bevonása a szocializmus építésébe az ellenforradalom előtti időszakban tehát nem sikerült maradéktalanul. Különösen sokat ártott a dolgozó parasztsághoz fűződő kapcsolatainknak a lenini szövetkezeti terv szektás és revizionista eltorzítása.

„A mezőgazdasági politikában az a gyökerében hibás felfogás érvényesült, hogy az egyéni parasztgazdaság termelését nem kell, sőt nem szabad támogatni, mert az gátolja a termelőszövetkezeti mozgalmat. E felfogás hitetlenséget takart a termelőszövetkezetek egészséges fejlődésének vonzóerejét, a termelőszövetkezetek termelési és társadalmi fölényét illetően. Oktalan félelmet attól, hogy az egyéni paraszt a kisparcella korlátozott lehetőségei között korlátlanul növelheti termelését. E politika magában foglalta azt a hibás felfogást, amely szerint a mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyidőben nem lehet és nem kell a mezőgazdasági termelés általános színvonalát is emelni. A mezőgazdaság fejlesztésének

e kettős feladatát az akkori pártvezetőség nem értette meg, és lényegében véve elutasította. Ez a hibás, antileninista politika a munkás-paraszt szövetség durva megsértéséhez vezetett.”⁹

A revizionista nézetek pedig a termelőszövetkezeti mozgalommal szemben előtérbe helyezték a kisárutermelést.

Az ellenforradalom leverése után a párt, a munkásosztály felszámolta a parasztsághoz fűződő viszony szektás és revizionista torzításait. Helyesen juttatta kifejezésre a kisárutermelőkkel való gazdasági összefogást. Az adminisztratív rendszabályokkal szemben a termelés fokozására ösztönző intézkedések kerültek előtérbe. A stabil felvásárlási és fogyasztói árrendszer egyrészt érdekeltté tette a parasztságot a termelés növelésében, másrészt a nemkívánatos jövedelem elvonásának is egyik fő eszköze volt. Ez a politika megnyerte a parasztság bizalmát, helyreállította és növelte a munkásosztállyal, a párttal való kapcsolatát.

A parasztsággal kapcsolatos politikában a munkásosztály, a párt helyesen alkalmazta a lenini szövetkezeti tervet:

— tudatában volt annak, hogy a parasztságot a pártnak, a munkásosztálynak kell szerveznie és a szocializmus útjára vezetnie;

— a termelőszövetkezetek szervezésében a párt szigorúan megtartotta az önkéntesség lenini elvét;

— a tömeges szervezés fő formájaként a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozását szorgalmazta;

— pártunk napirendre tűzte és helyesen oldotta meg a parasztság fontos szociális kérdéseit, az öregekről való gondoskodást, a betegség és a baleset elleni biztosítást és más, hasonló kérdéseket;

— biztosította, hogy a parasztság anyagilag érdekelt legyen a szövetkezésben, a belépéskor térítést kapjon a

⁹ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. 268. old.

bevitt termelési eszközökért; a szövetkezetbe földdel belépett paraszt földjáraadékat kapjon; a részesedés és a premizálás sokféle formáját alkalmazza, hogy a többet és jobban dolgozó szövetkezeti tag nagyobb részt kapjon a termelőszövetkezet közös munkájának eredményéből.

A párt fellépett a mezőgazdaság szocialista átszervezését gátló jobboldali és „baloldali” nézetek ellen, s meghatározta a tömeges szövetkezet-szervezés fő tennivalóit.

„A párt idejében és sikeresen fellépett a mezőgazdaság szocialista átszervezését gátló jobb- és »baloldali« nézetek ellen. Határozottan elutasította a »baloldali« elgondolásokat, amelyek szerint a dolgozó parasztságot gazdasági nyomással, adóemeléssel kell szövetkezetbe kényszeríteni. Leszámolt a jobboldali megalkuvással, amely nem bízott a parasztság politikai érettségében és beláthatatlan időre akarta elhalasztani a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Elvetette az ökonomista felfogást, amely a szövetkezetek szervezését a nagyüzemi építkezések és más gazdasági tényezők pusztá függvényévé akarta tenni. A párt — a lenini elveknek és gyakorlatnak megfelelően — a politika elsőbbségét állította szembe ezzel a szemlélettel; abból indult ki, hogy ha a politikai feltételek megértek, s a parasztságban megvan a készség a szövetkezésre, akkor minden erővel — az állam és a parasztság anyagi eszközeinek mozgósításával — a párt, a munkásosztály, az egész társadalom támogatásával elő kell mozdítani a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A szövetkezetek tömeges szervezése idején a párt valamennyi fontos kérdésben egységesen lépett fel. A termelőszövetkezetek szervezésében a párt szigorúan betartotta az önkéntesség lenini elvét.”¹⁰

A párt a szövetkezetek megalakulásakor a paraszttömegek iránti teljes bizalommal érvényesítette a szövet-

¹⁰ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 431—432. old.

kezeti demokratizmust a vezetők megválasztásában és a gazdálkodás irányításában.

A munkásosztály állama biztosította a szövetkezetek munkájának megindulásához elengedhetetlenül szükséges gépeket, épületeket és más szükséges termelési eszközöket.

Sikerült eredményesen megoldani az úgynevezett ket-tős feladatot: a mezőgazdaság átszervezésének időszaká-ban is növekedett a mezőgazdasági termelés.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének megvalósí-tása új alapokra helyezte a munkásosztály és a paraszt-ság szövetségét.

Mint Kádár elvtárs pártunk VIII. kongresszusán meg-állapította: „Az utóbbi években a parasztság életében ment végbe a legnagyobb változás. Korábban a paraszt-ság osztályszempontból különböző rétegekre tagolódott, és főleg olyan dolgozókból állt, akiket a jövő már a szocializmushoz vonzott ugyan, de akiket múltjuk és jelenük még a magántulajdonhoz és a kisárutermelés-hez kötött. Ez természetesen meghatározta a munkás-paraszt szövetség jellegét is.

A két dolgozó osztály szövetsége az alapvető politikai kérdésekben szilárd volt, de a parasztság — helyzeténél fogva — a szocializmus építésének több kérdésében még ingadozott. A szövetkezeti mozgalom győzelmével ez az osztály is rálépett a szocializmus útjára, amelyen járva, fokozatosan eltűnnek a falu korábbi osztálytagozódásá-nak maradványai, és kialakul az egységes szocialista pa-rasztság. Ezzel a munkás-paraszt szövetség is új, maga-sabb színvonalra emelkedik: a két szocialista jellegű osztály szövetségévé fejlődik.”¹¹

¹¹ Ugyanott, 31. old.

A szocializmus építésében a munkásosztály alapvető feladata a kizsákmányoló osztályok felszámolása. Ez a cél, határozza meg a munkásosztály viszonyát a burzsoáziához. Ezért a proletárdiktatúra első funkciója — a szocializmus építésének első szakaszában —, hogy elnyomja a burzsoáziának a régi rendszer visszaállítására, hatalmának visszaszerzésére irányuló kísérleteit. A felszabadulás előtti statisztikai adatok szerint hozzávetőlegesen negyedmillióra volt tehető a tőkésosztály, vagy az őket kiszolgálók száma: 6000 ipari, kereskedelmi stb. nagytőkés és középvállalkozó, 12 000 földbirtokos, 80 000 gazdag paraszt (kulák), 60 000 idegen munkaerőt rendszeresen foglalkoztató kisiparos, 25 000 kereskedő, aki szintén rendszeresen alkalmazott bér munkást, kb. 15—20 000 bérháztulajdonos.¹²

Ezekhez még hozzá kell számítani a fasiszta fő- és középhivatalnokokat, a katonatiszteket, csendőröket, reakciós egyházi személyeket. Ebből a negyedmilliós táborból Nyugatra szökött a felszabadulás előtt, vagy diszszidált a felszabadulás után kb. 50 000 fő. A többi itt maradt. Egy részük beilleszkedett az új rendbe, más részük pedig csak a kedvező alkalomra várt, hogy szembe fordulhasson a népi hatalommal.

Hazánkban a proletárdiktatúra kivívása után a kizsákmányolók elleni harcban is jelentkeztek a szektás és a revizionista torzítások. A hibák oka egyrészt az osztályharc állandó éleződéséről szóló tétel volt. A dogmatikus szemlélet párosulva a személyi kultusz következményeivel oda vezetett, hogy az osztályellenség valóságos, helyes, a munkáshatalom védelme szempontjából döntő jelentőségű elnyomása helyett egyre inkább a párton belül keresték az ellenséget. Ez a szemlélet megakadályozta annak felismerését, hogy az osztályidegen ele-

¹² Lásd *Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása.* 263. old.

mek, a volt kizsákmányoló osztályok tagjai, megfosztva a kizsákmányolás' lehetőségétől, kénytelenek dolgozni. A munka során pedig átnevelődhetnek, beilleszkedhetnek a társadalomba. A dogmatikus szemlélet következtében ezeknek az embereknek nem adták meg még a lehetőséget sem arra, hogy becsületes munkával a társadalom, a rendszer egyenlő jogú tagjaivá váljanak. Így ahelyett, hogy szűkítették volna az ellenforradalmi erők osztálybázisát és ezzel erősítették volna a munkáshatalmat, politikájukkal az ilyen típusú embereket meghagyták az ellenforradalom potenciális tartalékának. Hasonló volt a helyzet a kulákokkal szembeni politika alkalmazásában. Itt ugyan a korlátozás politikáját hirdették, de a gyakorlatban a likvidálás politikáját folytatták. A kulákok előtt zárva maradtak a szövetkezetek. Ez a sommás politika egy kalapba dobta és a rendszerrel egyszer s mindenkorra szembefordította mind az aktív ellenségként fellépőket, mindpedig azokat, akik a maguk, a családjuk, főleg a gyermekeik számára az új rendbe való beilleszkedés, a nyugodt élet útját keresték.

Ez a politika látszatra nagyon „osztályharcos”, valójában azonban gyáva politika volt, mert félt a rugalmasabb politika esetleges kockázatától. Mindennek eredményeként a burzsoázia sokat megőrzött erejéből. Ehhez hozzájárult az is, hogy a tőkésosztály elnyomására szolgáló, általában helyes intézkedéseket sem párosították tömegfelvilágosító munkával. A megtorló és korlátozó rendszabályok így azzal a hatással jártak, hogy a tömegekben sajnálatot keltettek a „szenvedő” ellenséges elemek, és ezen keresztül is politikai befolyásra tettek szert. A burzsoázia elnyomásában elkövetett hibák hozzájárultak ahhoz, hogy olyan nagy szerepet játszhattak az ellenforradalomban. *„Az ellenforradalom honi fő ereje — állapította meg a Központi Bizottság beszámolója az MSZMP VII. kongresszusán — a politikai hatalmától, kiváltságaitól és gazdasági alapjától korábban megfosz-*

tott kapitalista és fasiszta restaurációra törő egykori nagybirtokos és tőkésosztály, valamint reakciós uszályhordozóinak serege volt. Ezek a volt kizsákmányoló osztályhoz tartozó emberek, akik ideológiai és politikai befolyásuk egy részét hatalmuk elvesztése után is megőrizték; akik restaurációs terveikben szövetségesei és hazai támogatói voltak a nemzetközi imperializmusnak, gyorsan újjászervezték és mozgósították erőiket.”¹³

Az ellenforradalom leverése után a párt kiküszöbölte a hibákat a volt kizsákmányoló osztállyal szemben folytatott politikából is. A munkásosztály hatalma kíméletlenül eljár a rendszer ellen fegyveresen támadó osztályellenséggel. „A kérdés az volt — mondotta Kádár elvtárs — kit kell elnyomni és üldözni, kinek kell szabadságot és demokráciát adni? A válasz csak az lehetett, hogy szabadságot és demokráciát kell adni a szocialista forradalom harcosainak és a dolgozó népnek, el kell nyomni és üldözni kell az ellenforradalmárokat, a restaurációra törő burzsoákat és minden rendű és rangú szekértolóikat.”¹⁴

Ugyanakkor véget vetett a párt annak a szektás, dogmatikus torzításnak is, amely lehetetlenné tette a volt kizsákmányoló osztályok tagjainak a társadalomba való beilleszkedését. A kulákok közül azoknak, akik nem álltak szemben a munkáshatalommal, megengedte a belépést a termelőszövetkezetekbe, ha az őt ismerő parasztok ez ellen nem emeltek kifogást — azzal a megkötéssel, hogy a belépéstől számított két éven belül a szövetkezetben nem lehet őket vezető funkcióval megbízni.

A volt kizsákmányoló osztályok tagjaival szemben folytatott ilyen politika — különösen a kulákokkal kapcsolatban — nyilvánvalóan szerepet játszott a mezőgaz-

¹³ Az MSZMP VII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1960. 30. old.

¹⁴ Ugyanott, 33. old.

daság szocialista átszervezésének sikeres megvalósításában. Ha a volt kizsákmányoló osztályok tagjai beilleszkednek társadalmunk rendjébe, teljesítik állampolgári kötelességüket, nem vesszük figyelembe származásukat. Mindenkit végzett munkája és mai magatartása alapján ítélünk meg. Ha azonban valaki népi hatalmunk ellen támad, akkor szembetalálja magát a proletárdiktatúra elnyomó szerveivel.

A munkásosztály alapvető feladata a hatalom megszerzése után az új, szocialista értelmiség kialakítása.

A fordulat éve után — a párt helyes politikájának megfelelően — jelentős sikereket értünk el az értelmiség szocialista nevelésében és megnyerésében. Az a tény, hogy megnyitottuk az utat a széles tömegek előtt a műveltség megszerzéséhez, a munkásosztály mellé állította az értelmiség java részét. Az ötvenes években jelentkező hibák megmutatkoztak az értelmiségi politikában is. Ez az oka annak, hogy az ellenforradalom előtt nem sikerült a nagymértékben megnövekedett értelmiségi réteget összekovácsolni. Egyrészt ebben az időben nem támaszkodtak megfelelően az értelmiségnek arra a részére, amely már régen részt vett a munkásmozgalomban, és a néphez hű, marxista—leninista világnézettel rendelkező, kipróbált gárda volt. A párt akkori vezetése abból indult ki, hogy őket már nem kell megnyerni, ezért elhanyagolta őket. Másrészt az értelmiség legnagyobb részét alkotó pedagógusok és orvosok erkölcsi és anyagi megbecsülését nem valósította meg, nem vonta be őket a szocialista építés feladatainak megoldásába. Szektás bizalmatlanság érvényesült velük szemben, ugyanakkor világnézetük átformálásáért nem sokat tettek. A másik oldalon ezzel szemben az értelmiség legmagasabban álló, legkvalifikáltabb rétegét anyagilag jól ellátták, a velük kapcsolatos magatartást elsősorban nem a bizal-

matlanság, hanem az elvtelen udvarlás jellemezte. Főleg az alkotó értelmiségi csoportoknál, az íróknál, művészeknél, tudósoknál nem vették figyelembe, hogy milyen nézeteket vallanak, egyáltalán nem bírálták hibáikat, egyes esetekben ellenséges nézeteiket. Ugyanakkor sokszor jogos kritikájukat sem vették figyelembe vagy elfojtották azt. A szektás elzárkózás, a bizalmatlanság eltaszította az értelmiség jelentős részét a munkásosztálytól, a párttól. Ugyanakkor nem fordítottak gondot az új értelmiség politikai, világnézeti nevelésére sem.

Főleg 1953 után az értelmiség soraiban újra megerősödtek az addig sem leküzdött helytelen nézetek. Mindenekelőtt a hibák bírálata ürügyén elvetették mindazokat az eredményeket, amelyeket a munkásosztály, a párt a fordulat éve óta elért. A kultúra „szabadságát” követelve, e jelszó mögé húzódva tagadták a kultúra pártosságának lenini elvét. A nemzeti sajátosságok egyoldalú hangsúlyozásával elvetették a proletár internacionalizmust. Dicsérték és propagálták a „nyugati” életformát, a burzsoá demokráciát, „harmadikutas” illúziókat keltve. Tagadták a munkásosztály vezető szerepének szükségességét, eltúlozták az értelmiség szerepét a társadalmi átalakulásban. Nacionalista demagógiájukkal főleg az értelmiségi ifjúság körében okoztak zűrzavart. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az ellenforradalomba jelentős mértékben be tudták vonni az értelmiség egyes csoportjait.

Az ellenforradalom leverése után a párt az értelmiségi politikában is felszámolta mind a szektás, mind a revizionista hibákat. Ennek eredménye már 1958-ban megmutatkozott. „A marxizmus—leninizmus elvi alapjain kialakul és egyre erősödik a ma még nem marxista értelmiség és a munkásosztály együttműködése a szocializmus építésében. Az együttműködés során eredményeket értünk el az értelmiség eszmei átnevelésében is. Az egyetemeken helyreállítottuk és magasabb színvonalra

emeltük a marxizmus—leninizmus oktatását. A párt elméleti munkája, amellyel felderítette az ellenforradalom okait, következményeit, s amellyel választ adott és választ ad mai életünk kérdéseire, megragadja az értelmiség figyelmét.”¹⁵

A szocializmus alapjainak lerakásáig jelentősen előrehaladt a szocialista értelmiség kialakulása. Az értelmiségiek döntő többsége — régiak és újak egyaránt — támogatta a szocialista társadalmi rendet, együtt dolgozott a munkásosztállyal és a parasztsággal a szocializmus építésében. Mind több értelmiségi vált politikai meggyőződésében és világnézetében is szocialistává. De az értelmiség jelentős részének gondolkodásában hatottak és ma is hatnak még a régi világ eszméi. A munkásosztály a szocialista értelmiség kialakításának nagy munkáját csak a szocializmus teljes felépítésének időszakában végezheti el.

„A Magyar Szocialista Munkáspárt sikereinek döntő tényezője volt — állapította meg pártunk VIII. kongresszusa —, hogy vezetésével megvalósult a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és a városi kispolgárság tartós szövetsége. A dolgozó nép összefogott erejére támaszkodva vertük le az ellenforradalmat, erősítettük meg a munkáshatalmat, valósítottuk meg a szocialista konszolidációt, raktuk le a szocializmus alapjait.”¹⁶

A szocializmus alapjainak lerakása után a párt szövetségi politikája is új tartalmat nyert. „A szövetségi politikában a munkásosztály a kommunista végcélt és azokat a feladatokat tartja szem előtt, amelyeknek megoldása az adott helyzetben közelebb visz a kommunista

¹⁵ Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. Kossuth Könyvkiadó 1962. 27. old.

¹⁶ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 438. old.

végcélhoz is. *A fejlődés jelenlegi szakaszában a feladat a szocializmus teljes felépítése. A munkásosztály erre szövetkezik valamennyi dolgozó osztállyal és réteggel.*"¹⁷ A munkásosztály tehát most is a szocializmus felépítésére tömöríti a dolgozó osztályokat, de a szocializmus alapjainak lerakásával megváltoztak a szocializmus építésének konkrét feltételei.

Először: megváltozott a közvetlenül napirenden levő forradalmi feladatok jellege. Lényegében megoldódtak és lekerültek a napirendről azok a kérdések, amelyek a múltban a munkásosztály és szövetségesei között nézeteltérések, véleménykülönbségek tárgyát képezték, amelyekben a nem proletár dolgozó rétegek gyakran ingadoztak. Ilyenek voltak például az ellenforradalom elleni harc módszerei: az ellenforradalom határozott elnyomása, a proletárdiktatúra következetes alkalmazása, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének üteme és konkrét útja. A szocialista építés és a kulturális forradalom ma előtérben álló feladatai érthetőek, vonzóak és lelkesítőek minden dolgozó osztály számára.

*„A munkásosztálynak mint uralkodó osztálynak figyelembe kell vennie e nagy horderejű változásokat. Más eszközöket kell alkalmaznia szövetségi politikájának kialakításakor annak a munkásosztálynak, mely az alapvető célok elfogadásáért küzd, mint annak, mely megszilárdította a hatalmát és ideológiájának lényeges pontjait elfogadta az egész nép. Ma nincsen szükség rohamra, ma nincsenek előtérben a proletárdiktatúra elnyomó funkciói. A szocialista forradalom küzdőtere ma a politika következetesebb, jobb megvalósítására, azaz az elmélyültebb, színvonalasabb, alaposabb, gondosabb, észszerűbb munkára helyeződik át. Ma az ilyen hétköznapi tettek viszik előre a forradalom ügyét.”*¹⁸ Ez lehetővé

¹⁷ Ugyanott, 32. old.

¹⁸ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. 21. old.

teszi a munkásosztály és a többi dolgozó osztály szövetségének megszilárdítását.

Másodszor: a szocialista építés eredményeként megváltozott a társadalom osztályszerkezete. Befejeződött a kizsákmányoló osztályok gazdasági felszámolása, a kis-tulajdonosok — egyéni parasztok és kisiparosok — túlnyomó többsége a szocializmus útjára lépett. Mindezzel szilárdabb, egyértelműbb lett a munkásosztály és a parasztság, valamint a többi dolgozó szövetségének gazdasági, társadalmi alapja. Ennek eredményeként megváltozott az osztályharc tartalma és módszerei is.

Új tartalmat nyert és magasabb színvonalra emelkedett a munkásosztály és a parasztság szövetsége. Ez az az alap, amely lehetővé teszi az osztályszövetség olyan mértékű kiszélesítését, amely lényegét tekintve már nem is csak a munkásosztálynak a többi réteghez fűződő szövetségét foglalja magában, hanem jelzi az egész nép kialakuló és erősödő egységét.

Harmadszor: kedvezően alakultak a szövetség szubjektív feltételei is. A dolgozó osztályokat most már nemcsak az érdekek objektív közössége köti össze, hanem egyre inkább összeköti ezeknek a közös érdekeknek tudatos felismerése is. Nemcsak érdekazonosság van a dolgozó osztályok között, hanem az alapvető kérdésekben véleményazonosság is. Ez megnyilvánul a különböző dolgozó osztályok, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, a városi kispolgárság politikai aktivitásában, politikai tudata, világnézete és erkölce fejlődésében. A szövetség erősítése azonban csak osztályharcban valósítható meg. Ezért szüntelenül harcolni kell a kisárutermelői viszonyok maradványai és a kapitalista tudat maradványai ellen. *A szövetségi politika és az osztályharc pártunk politikájának két, egységet alkotó oldala.*

A társadalmunkban végbement változásokból kiindulva a Magyar Szocialista Munkáspárt a szövetségi politika konkrét tartalmát a szocialista nemzeti egység megte-

remtésében jelölte meg. A szocialista nemzeti egység politikája társadalmunk valamennyi dolgozó osztályának és rétegének a korábbinál szorosabb összefogását és szövetségét jelenti. A dolgozó osztályoknak és rétegeknek ez az összefogása nemcsak azért szocialista, mert célja a szocialista társadalom teljes felépítése, hanem azért is, mert túlnyomó többségükben szocialista dolgozó osztályok és rétegek összefogásáról van szó. Nemzeti azért, mert miután a kizsákmányoló osztályok gazdasági felszámolása befejeződött — az egész nemzetre kiterjedhet, és eredménye az egész nemzet szocialista felemelkedése lesz.

A nemzeti egység politikája nem jelenti azt, hogy hazánkban megszűnt az osztályharc. A nemzeti egység politikájának a munkásosztály harci céljainak elérésére kell irányulnia. Mint a VIII. pártkongresszus határozata kimondja: „*A szocialista nemzeti egység politikai tartalma: harc a szocialista rendszer védelméért és fejlesztéséért, a szocializmus teljes győzelméért, a békéért, a nemzeti függetlenség védelméért, küzdelem a nemzetközi imperializmus és a még meglevő belső ellenséges erők és tendenciák ellen.*”¹⁹ Harc folyik tehát az összefogáson belül is, a szocializmustól idegen nézetekkel és tendenciákkal, hangulatokkal és törekvésekkel szemben, a nemzeti egység szocialista céljáért és tartalmáért.

Sokan vannak még, akiket nem a szocializmus tudatos vállalása hajt, amikor támogatják rendszerünket. A béke, a nemzeti függetlenség és a szocializmus összefüggésének felismerése eddig is nagy tömegeket állított a munkásosztály mellé. A politikailag ma még passzív emberek nagy többsége is felismerte, hogy a munkáshatalom külpolitikája a béke megőrzése, hogy a szocialista rendszer támogatása egyértelmű az imperialisták háborús kalandorpolitikája ellen, a békéért folyó harccal. Ez a tudat a

¹⁹ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 438—439. old.

velünk nem rokonszenvezők egy részét közelebb hozta a szocializmus elfogadásához, más részét visszatartotta a rendszer elleni tevékenységtől.

„Abból, hogy a nép többsége elfogadja ma a szocializmust, még távolról sem következik, hogy az ország minden egyes lakosa meggyőződéses marxista. Jelentős rétegek vallanak még nem marxista nézeteket, hat még a vallás, a nacionalizmus, az individualizmus. Nem gyengíti, hanem erősíti a politikai kérdésekben meglevő szövetséget az, hogy a munkásosztály következetesen küzd saját ideológiájának terjesztéséért, az érdekeivel nem egyező nézetek visszaszorításáért. Társadalmunkban ma is a munkásosztály a legkövetkezetesebb szocialista erő. A munkásosztály járt élen a hatalom kivívásáért és védelméért folytatott harcban. A munkásosztály szerezte a forradalmi küzdelmekben a legtöbb harci tapasztalatot, szocialista öntudata és szervezettsége a legmagasabb fokú a társadalom osztályai és rétegei között. A munkásosztályt egyértelműen a kommunizmus élharcosává teszik tapasztalatai, múltjának tanulságai és a társadalmi-gazdasági fejlődés törvényei által meghatározott jövője. Ezért a társadalom vezető osztálya marad a szocializmus teljes felépülése után az egyetemes népi államban is mindaddig, amíg a kommunizmus fel nem épül, az osztályok közötti határok el nem tűnnek.”²⁰

A szocialista nemzeti egység vezető ereje tehát a munkásosztály és annak forradalmi pártja. A szocialista nemzeti egység megteremtésének egyik legfőbb garanciája, hogy a szocialista társadalom vezető osztályának, a munkásosztálynak az érdekei, közeli és távoli céljai egybeesnek az egyre inkább szocialistává váló parasztság, a szocialistává fejlődő értelmiség, az egész dolgozó nép érdekeivel.

²⁰ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei időszakos ideológiai feladatokról. 21—22. old.

Hazánkban, különösen az ellenforradalmat megelőző időszakban, a nemzeti egység jelszavát a szocializmus ellen akarták felhasználni a burzsoázia képviselői és a munkásosztály árulói. Nemzeti egységet hirdetve lemondtak az osztályharcról, a szocializmusért vívott harcról. A „nemzeti egység” ilyen felfogása csak a kapitalizmus restaurációjának eszköze lehetett. A revizionisták a nacionalista nemzeti egység jelszavát a meglevő osztályellentétek elhomályosítására, a munkásosztály leszerelésére használták fel, egy olyan helyzetben, amikor rendkívül éles formában ütköztek meg a szocializmus és az ellenforradalom erői.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozottan elvetette a nemzeti egység revizionista, ellenforradalmi demagógiáját, amely a munkásosztályt az osztályharcban le akarta szerelni és a nemzeti egység nacionalista jelszavával, nacionalista demagógiával próbálta igazolni a munkáshatalom és a szocializmus vívmányainak felszámolására törő ellenforradalmat.

A nemzeti egység megteremtéséért vívott eredményes harc fontos feltétele volt az is, hogy a munkásosztály és a párt szakítson azzal a szektás, dogmatikus elmélettel és politikai gyakorlattal, amely a bizalmatlanság légkörét alakította ki az országban, s megakadályozta, hogy számos becsületes, jó szándékú ember aktívan bekapcsolódjék a politikai életbe, a szocializmus építésének folyamatába. A nemzeti egység kialakításáért vívott harc sikerének fontos feltétele, hogy a párt elvetette az osztályharc feltétlen éleződéséről szóló hibás sztálini nézetet. A szocializmus építésének időszakában is érvényesülnie kell a munkásosztály vezető szerepének, mert ő a legkövetkezetesebb harcosa az osztályok megszűnésének. Az osztályok megszűnésének egyik fontos feltétele, hogy a munkásosztály felemelje magához a többi dolgozó osztályt és réteget. Ha a munkásosztály vezető szerepe helyesen érvényesül, akkor ezek a rétegek, csoportok egyre in-

kább hasonulnak a munkásosztályhoz. Lenin nem véletlenül írta, hogy a munkásosztály világtörténelmi küldetésének megvalósításához, a szocializmus felépítéséhez, az osztályok megszüntetéséhez való képessége a munkásosztálynak a tőkés termelésben elfoglalt konkrét helyéből adódik, történelmileg fejlődik ki. „A kapitalizmusból a szocializmus felé vezető út *elején*”²¹ ez a képesség *csak* a proletariátusban van meg.”²²

Mi pedig ma már ennek az útnak nem az elején tartunk! Ezek a képességek, amelyek egykor csak a munkásosztályban fejlődhettek ki, létrejöhetnek más rétegekben, csoportokban is. Az a politika, amelyet a párt VIII. kongresszusa dolgozott ki, teljesen megfelel a lenini útmutatásoknak, segíti a munkásosztály, a szocialistává váló parasztság és a többi réteg közeledését, egységének kialakulását. A munkásosztály (vezető szerepének tartalma, értelme az osztályok megszüntetése, az osztálykülönbségek megszűnése. Az a tény tehát, hogy a mi országunkban a szocialista társadalom teljes felépítése mindinkább az egész nemzet céljává válik, hogy a párt célul tűzhette ki az egész nemzet összefogását, azt tükrözi; hogy a munkásosztály vezető szerepe helyesen érvényesül.

Egyesek bírálják a párt politikáját, hogy a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában a szaktudás követelményeinek előtérbe helyezése lemondás a munkásosztály vezető szerepéről, és az üzemekben, a gazdasági életben nem a munkások, hanem az értelmiség kezében van a vezető szerep.

Ez a vélemény nyilvánvalóan a burzsoá ideológia hatásaként alakult ki. A burzsoázia álláspontja szerint ugyanis korunkban — a tudományos-technikai forradalom korában — a társadalom vezető erejévé az értelmi-

²¹ Az én kiemelésem. — B. M.

²² *Lenin Művei*. 29. köt. 429. old.

ségnek, elsősorban a technikai értelmiségnek kell válnia. Ezt a nézetet azzal indokolják, hogy a termelőerők olyan fejlettségi fokán, amikor napirenden van az atomenergia felhasználása, a világűr meghódítása, az automatizálás megvalósítása, csak azok vezethetik a társadalmat, akik megszelítik ezt a technikát, akik képesek uralkodni a fejlett termelési eszközök felett. Ez pedig a műszaki értelmiség.

Az értelmiség, ezen belül a műszaki értelmiség vezető szerepének felvetése nálunk tehát tulajdonképpen a kapitalizmusban kialakult nézetek átszivárgása a mi viszonyaink közé. Véleményem szerint a kérdés felvetése ilyen oldalról teljesen hamis. Az első fejezetben leszögeztem, hogy a műszaki értelmiséget a munkásosztály részének, egyik osztagának tekintem. Akik ilyen nézeteket hangoztatnak, természetesen nem tekintik annak. Amikor itt vitatjuk a műszaki értelmiség vezető szerepét, akkor nem a mi, hanem az ilyen nézeteket hangoztatók álláspontjából indulunk ki. A műszaki értelmiség vezető szerepének felvetése, általában úgy történik nálunk is, hogy a technika fejlődésével igyekeznek ezt a nézetet alátámasztani.

A probléma ebből a szempontból nálunk különösen jelentkezik. Nyilvánvaló, hogy a munkásosztály célját a kapitalizmus legyőzését, a szocialista társadalmi rend győzelmét csak akkor érheti el, ha arra törekszik, hogy a legmodernebb technikát alkalmazza. Ha a munkásosztály a szocializmus építésének időszakában a technika gyors ütemű fejlődéséről lemondana, akkor saját halálos ítéletét írná alá. Vagyis a munkásosztály vezető szerepe és a fejlett technika között nemhogy ellentmondás nincsen, ellenkezőleg, a munkásosztály csak a legfejlettebb technikával, a tudományok nagyarányú fejlesztésével érheti el célját. Ebből viszont az következik, hogy a munkásosztálynak e feladat megoldása érdekében minél jobban képzett vezető gárdát kell a szocialista gazdaság

vezetésének különböző posztjaira állítania. A munkásosztály vezető szerepét, a munkásosztály hatalmát nem az sérti, hogy a gyárakat, az üzemeket olyan szakemberek vezetik, akik értenek a legfejlettebb technika alkalmazásához, hanem az, ha olyan szakemberek vannak vezető pozíciókban, akik nem rendelkeznek kellő hozzáértéssel. A szocializmus a kapitalizmustól abban különbözik — többek között —, hogy képes arra, hogy lehetővé tegye a technika, a tudomány szabad fejlődését. A legfejlettebb társadalmi rend a szocializmus és a legmodernebb technika alkalmazása ugyanannak az éremnek a két oldala. Nem a munkásosztály politikája az a politika, amely *nem* az üzemek modern műszaki fejlesztését, *nem* a technika nagyarányú fejlesztését, és az ennek a követelménynek megfelelő színvonalú vezetést állítja előtérbe. Vagyis alapvetően téves lenne, ha ilyen érvek miatt a munkásosztály lemondana a technika nagyarányú fejlesztéséről.

Akik ezt *ma* nem értik meg, azok kb. tizenöt évet maradtak el a fejlődéstől. Ma már, húsz évvel a felszabadulás után, nem lehet megoldani vagy megtenni azt, amit megtehettünk a proletárdiktatúra kivívásának időszakában. Nyugodtan mondhatjuk, hogy nincs már szükség arra, hogy a műhelyekből olyan munkásokat emeljünk ki a gyárak vagy egyes üzemrészek élére, akik nem rendelkeznek megfelelő szakképzettséggel. Ezt meg kellett tennünk a proletárdiktatúra kivívása időszakában, a nagyüzemek államosítása idején, mert akkor a burzsoáziát kellett kiszorítani az üzemekből. Akkor az elsőrendű szempont az volt, hogy olyan munkásokat tegyünk meg a vállalatok igazgatóivá, akik a munkáshatalom életrehalálra szóló hívei. Akkor abból indultunk ki, hogy a fő dolog a hűség a munkáshatalomhoz, a szocializmushoz, és a szaktudást majd a munkásosztály soraiból kiemelt vezetők fokozatosan elsajátítják. Ma már nem kell lemondánunk a szaktudásról sem. Hiszen azért hozunk

óriási áldozatokat saját értelmiségünk létrehozásáért, azért fizet a munkáshatalom óriási összegeket a szakképzés színvonalának emelése érdekében, hogy megfelelő színvonalú vezetőket képezzen. Az üzemeket vezető szakemberek többsége a dolgozó osztályok soraiból emelkedett ki, és nemcsak egyszerű szakember, hanem a rendszer igaz híve, hű a szocializmushoz, meg van győződve a szocializmus, a mi társadalmi rendünk magasabbrendűségéről. Vagyis, ha a fordulat évének időszakában a gazdasági vezetők kiválasztásánál a legfontosabb feltétel a szocializmushoz való hűség volt, akkor ennyi idő után ezt ki kellett egészíteni a szakértelem követelményével, ezt fejlődésünk objektív menete követelte meg. A mai helyzetben a szocializmushoz való hűség éppen olyan feltétele annak, hogy valaki vezető beosztásba kerüljön, mint a szakértelem. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert ma mind a kettőre szükség van és ebben nem változott a párt politikája. A szocializmushoz való odaadás és hűség azonban most, amikor már a termelőerők fejlesztése a fő feladat, egyedül nem elég, nem pótolja a hiányzó szakértelmet. A baj e kérdéssel kapcsolatban főleg az volt, hogy sokan nem értik: az, hogy az üzemeket, intézményeket megfelelő képzettségű emberek vezetik, nem tévesztendő össze a munkásosztály politikai és társadalmi vezető szerepével. Ebből következik, hogy sokan a szakképzettség iránti igényeket szembe állítják a marxista osztálypolitika alapelveivel. A szaktudás előtérbe kerülése ma elválaszthatatlan része a munkáspolitikának. De nem lehet ezt misztifikálni, egyoldalúan értelmezni, csak az iskolai végzettségre korlátozni. A szakismeret például magába foglalja az életismeretet, a tapasztalatokat, a helyzetismeretet, a gyakorlati érzéket, és ebben sok munkás versenyre kelhet a diplomával rendelkezővel is. A gazdasági vagy más vezetők kiválasztásánál *egyedül* a szaktudás vizsgálata kevés. Nagy szaktudással rendelkező ember még nem biztos, hogy jó vezető is. A vezetőktől

minden posztón ennél többet — vezetőkészséget, politikai képzettséget és szilárdságot — kell követelni. Az élet ma minden helyen felkészült embereket követel — ez társadalmunk további előrehaladásának fontos feltétele. Vagyis a szaktudás *egyedüli* feltételnek tekintése a párt politikájának eltorzítása.

Ezzel kapcsolatban vetették vagy vetik fel sokan a kommunisták és a pártonkívüliek viszonyának problémáját. Rögtön hangsúlyozni kell, hogy a kommunisták és a pártonkívüliek kapcsolata nem a szövetségi politika kérdése. De sokan ezt összekeverik, és a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése alatt a kommunisták, a párttagok vezető szerepét értik, mégpedig rosszul — úgy, hogy a párttagság változatlanul a kiinduló feltétele legyen a funkcióba állításnak. Egyesek úgy vélték, hogy eszerint a politikai megbízhatóság követelménye háttérbe szorul a szaktudás követelménye mellett, amiből baj származhat, tehát óvakodjunk pártonkívüli szakembert például vállalati igazgatónak kinevezni.

A követelmények, amit a vezető beosztású szakemberekkel szemben politikailag és szakmailag támasztunk, nagyok. Nem a követelmények leszállításáról van szó, hanem arról, hogy ne gördítsünk indokolatlan akadályt a legjobb szakembereknek olyan funkcióba állítása elé, amelynek betöltésére ők a legalkalmasabbak, habár a pártnak nem tagjai: ne féljünk vezető tisztségbe állításuktól, akár mesterről, műhelyfőnökről, akár gyáregység-vezetőről vagy éppen igazgatóról van szó. Ez szükséges, mert segíti a *vezetés szakmai színvonalának emelését, és ugyanakkor tovább erősíti a bizalmat a kommunisták és pártonkívüliek között.* Sok pártonkívüli szakember miután vezető tisztségbe került, és szorosabban kell együtt dolgoznia — szakmai munkája ellátása érdekében is — a pártszervezetekkel, eszmeileg még közelebb kerül a párthoz, a munkásosztályhoz. A párt politikai és eszmei befolyásának növekedése ebben is jelentkezik. Ettől is

függ a kommunisták és a pártonkívüliek összefogásának továbbfejlődése, a szocialista nemzeti egység további erősödése.

A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása társadalmi életünk minden területén erősödik. A Hazafias Népfront olyan tömegmozgalom, amely a munkásság, a parasztság, az értelmiség és társadalmunk más rétegeinek — egyben a kommunisták és a pártonkívüliek együttműködésének, így a szövetségi politikának egyik nagyon fontos megjelenési formája. A tanácsok a kommunisták és a pártonkívüliek együttműködésének legszélesebb körű állami és egyben társadalmi jellegű szervei. A szakszervezetek, amelyek ma már 2,7 millió tagot számolnak soraikban — 450 000-rel többet, mint 1958-ban és 840 000-rel többet, mint 1955-ben — a kommunisták és a pártonkívüliek összefogásának is egyik legfontosabb területe. A Hazafias Népfront szerveiben a pártonkívüliek valóban minden tisztséget betöltenek, s vállalt feladataikat lelkesen látják el. A szakszervezetekben a pártonkívüliek részvétele különböző funkciókban szintén igen magas arányú, így a legutóbbi választásokon a bizalmiaknak több mint 70 százaléka volt pártonkívüli. A tanácstagok többsége is pártonkívüli.

Egyesek szerint a nagyobb szaktudás követelménye a kommunisták háttérbe szorításával jár. Ez helytelen álláspont. Természetesen növekednek a követelmények a tisztséget viselő kommunistákkal szemben is. A szakmai követelmények fokozottabb hangsúlyozásával a VIII. kongresszus irányította minden kommunista figyelmét arra, hogy fejlessze szaktudását. Aki megáll, vagy túl lassan halad — ha kommunista, ha pártonkívüli —, annak valóban mást kell előbbre engednie. A kommunisták előrehaladásra ösztönzik a pártonkívülieket is, de önmagukat nem kevésbé. Tehát a szaktudás nyomatékos hangsúlyozásával a kongresszus *a jó szakemberek nagyobb megbecsülésére hívott fel, de egyben arra is fi-*

gyelmeztetett, hogy a kommunisták fordítsanak maguk is nagyobb gondot szakismeretük fejlesztésére. A mai helyzetben a feladatokat csak olyan típusú vezetők tudják megoldani, akik hűek a szocializmushoz, megfelelő a szaktudásuk és rendelkeznek vezetői képességekkel.

Az értelmiség vezető szerepéről szóló tételt az értelmiségiek egy része is hirdeti, akik úgy gondolják, hogy a gazdasági irányítás és vezetés egyben feljogosítja ezt a réteget a társadalom egészének vezetésére. Ez a tétel azonban ugyanúgy, ahogy balról helytelen, helytelen jobbról is.

A társadalom vezetése nemcsak egyszerűen a gazdaság vagy egyes üzemek, vállalatok irányítását jelenti, ennél sokkal többet. A munkásosztály nem mondhat le vezető szerepének érvényesüléséről, ha céljait meg akarja valósítani. Ma a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése — többek között — azt követeli, hogy tegyük általánossá a szaktudást, a szakértelmet, hogy becsüljük meg a szakembereket, és arra törekedjünk, hogy megszűnjenek a munkások és értelmiségiek közötti lényeges különbségek.

A jelenlegi osztályviszonyok meg nem értését mutatja az is, hogy sokan kifogásolják a volt kizsákmányolókkal szemben alkalmazott politikát. Vannak, akik nem értik meg, miért tesszük lehetővé a volt kizsákmányoló osztályok tagjainak, hogy teljes jogú állampolgárként beilleszkedjenek társadalmunk életébe. Az ilyen emberek nem értik, hogy a marxizmus az osztályokat nem változatlan és megmerevedett alakulatoknak tekinti; az osztályharcot nem azonosítja a kizsákmányoló osztályok egyes tagjai (még kevésbé a volt kizsákmányolók vagy azok hozzátartozói) elleni különháborúval. A történelmi materializmus társadalmi szemléletétől idegen az osztályoknak az a felfogása, amely szerint az egyes ember magatartását, útját, egész életére előre megszabja valamilyen biológiai elrendelés, s ha valaki egyszer bele-

született egy osztályba, abból nem szabadulhat el, csak kihalhat belőle. Az ilyen elgondolás és beállítottság mindig káros, de különösen veszedelmes a szocializmusba vezető átmenet idején, amikor nagy társadalmi újjárendeződés megy végbe, amikor az osztályok természete gyökeresen módosul, s különösen az olyan, egykor kispolgári országban, mint amilyen Magyarország is, ahol a lakosság többségének osztályhelyzete igen gyorsan változik, az osztályok közötti áramlás korábban ismeretlen méreteket ölt.

A szocializmus alapjainak lerakásával a kapitalizmus végleges vereséget szenvedett hazánkban. A reakció szervezett erőinek egy részét szétzúztuk, más része feladta a további harcot. Ennek ellenére természetesen vannak még ellenséges erők és törekvések, de a volt kizsákmányoló osztályok tagjainak és leszármazottainak zöme egyre inkább megtalálja helyét társadalmunk szocialista rendjében. A társadalmi fejlődés tendenciáját tekintve, országunkban csökkent az erőszak alkalmazásának szükségessége, s az osztályharc fő területévé a szocialista gazdaság fejlesztése és az ideológiai harc vált.

A volt kizsákmányoló osztályok tagjainak megítélésével kapcsolatos politikához tartozik a származási megkülönböztetések megszüntetése is. Az alapvető állampolgári jogok tekintetében már régen nincs (nem is nagyon volt) ilyen megkülönböztetés, de a főiskolai és egyetemi felvételeknél még létezett. A szocializmus alapjainak lerakása időszakában a társadalmi és a politikai élet különböző területein szükséges is, helyes is volt a szociális származás figyelembevétele. A munkásosztály hatalmának kivívása után a munkásosztály vezető szerepe — többek között — éppen abban nyert kifejezést, hogy a munkáshatalom előjogot biztosított a hatalom gyakorlásában, a társadalmi élet vezetésében, a művelődésben a munkásoknak, a dolgozó parasztoknak.

E politika eredményeként a vezető funkcióba került

munkások gazdag vezetési tapasztalatokat szereztek, szakmai ismereteik nagymértékben gyarapodtak. Mellettük új, a néphez hű, kommunista és pártonkívüli vezetők nőttek fel mind a munkáosztály soraiból, mind más osztályokból és rétegekből. Ezért ma az emberek megítélésében, minden tisztség és funkció betöltésénél a szocialista rendszerhez való hűség mellett a hozzáértés, a rátermettség a döntő.

Ennek alapján döntött úgy az MSZMP VIII. kongresszusa, hogy az egyetemi és főiskolai felvételeknél meg kell szüntetni a származás szerinti kategorizálást és ezután a tanulmányi eredmény, valamint a népköztársaság iránti hűség, az erkölcsi és politikai magatartás dönti el az egyetemre és főiskolára való felvételt. A politikai követelmények a felvételeknél nem csökkentek, hanem növekedtek, származásra való tekintet nélkül. A felvételi szervek, bizottságok feladata nehezebb, felelőssége nagyobb lett, de vállalni kellett és kell a nehezebb feladatot, a nagyobb felelősséget.

A munkás- és parasztszármazású fiatalok részére a kiváló tanulmányi eredmény nem lehet kevésbé fontos, mint az értelmiségi, alkalmazotti vagy más származásúaknak. E tekintetben ugyanis előfordult, hogy munkás- és parasztszármazású tanulók nem törődtek eléggé azzal, hogy tanulmányi eredményeik megfeleljenek képességeiknek, és gyakran a szülők sem fordítottak erre megfelelő gondot.

Az osztályszármazás szerinti előny biztosításának rendszere ma már idejét múlt, s fenntartása akadályozná a szocialista nemzeti egység továbbfejlesztését. Elsősorban az értelmiségi és alkalmazotti réteg az, amelyet tekintetbe kell vennünk e kérdés megítélésénél, hiszen társadalmunk két fő osztálya mellett ez a társadalmi réteg a legszámottevőbb. Közülük viszont sokan munkás- vagy parasztszármazásúak. Emellett az egész értelmiségi-al alkalmazotti réteg eszmei-politikai fejlődése olyan fokú, hogy

idejét múlta a sommás ítélet az egész értelmiségi-alkalmazotti réteg, és még inkább a diákkorba kerülő gyermekeik felett. Nem arról van szó, hogy a szociális származás figyelembevételére idején nem került be aránylag nagy számú értelmiségi származású diák az egyetemekre és a főiskolákra. Az adatok azt mutatják, hogy a különbségtézés mellett is több mint ötször annyi értelmiségi származású diák került egyetemeinkre és főiskoláinkra, mint a felszabadulás előtt, s hasonló a helyzet az alkalmazotti származásúaknál is. Láthatjuk ezt a nappali tagozatokon tanulók létszámának alakulásából, valamint az esti és levelező tagozatok fejlődéséből.

1937—1938-ban a felsőfokú oktatási intézményekben összesen 11 747 hallgató tanult. 1964—1965-ben a nappali tagozatú hallgatók száma 48 810, az esti és levelező tagozatokon tanulókkal együtt pedig 91 923. Ez adatok szerint ma nyolcszor annyian tanulnak felsőfokú intézményeinkben, ami természetesen megkövetelte mind az intézmények számának, mind az oktatók létszámának nagyarányú növelését. Az előbbi az 1937—1938-as 16-tal szemben 1964—1965-re 108-ra, az utóbbi 1724-ről 7588-ra növekedett.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülését bizonyítja a munkásszármazású hallgatók létszámának nagyarányú növekedése. A munkásszármazású hallgatók létszáma az 1937—1938. évi 317-tel szemben csak a nappali tagozaton csaknem 13 000-re, az esti és levelező tagozatokkal együtt mintegy 23—24 000-re emelkedett. A parasztszármazású hallgatóké 94 főről több mint 6000-re, illetve mintegy 9—10 000-re nőtt.

Az értelmiségi és alkalmazotti, valamint kisiparos, kiskereskedő és más városi kispolgári szülőknek 1937—1938-ban az egyetemen tanult 11 000 gyermeke közül a kisiparos és kiskereskedő származásúak aránya minden bizonnyal nagyobb volt, mint a jelenlegi 48 000 között. Ezért nem sokat tévedhetünk, ha az egész növekedést az

értelmiségi és alkalmazotti kategória javára írjuk. Eszerint ma, csak a nappali tagozaton legalább négyszer annyi, az esti és levelező tagozatokkal együtt legalább ötször-hatszor annyi értelmiségi és alkalmazotti szülő gyermeke tanul, mint 1937—1938-ban.

Ilyen tanulási lehetőséget biztosított az értelmiségi és alkalmazotti rétegnek a mi rendszerünk a munkás- és parasztszármazásúaknak nyújtott bizonyos felvételi előny mellett is! A megkülönböztetés fájdalmat okozott a szülőknek, valamint kitűnően vagy jórendűen érettségizett gyermeküknek, ha származási okból nem jutott hely az utóbbiak részére az egyetemen. Ez már megszűnt. De megszűnt vagy legalábbis csökkent annak a lehetősége is, hogy értelmiségi-alkalmazotti szülők olyankor is a származási különbségtétellel magyarázzák, ha gyermekeik nem kerülhettek a főiskolára, amikor ennek oka abban rejlett, hogy a vizsgán nem a legjobbak között voltak, illetve abban, hogy hasonló eredményt elért munkás- és parasztszármazású fiatalokat sem tudtak felvenni a túljelentkezés miatt.

Nemcsak a munkás-, paraszt- és értelmiségi-alkalmazotti származásúak közötti különbségtétel szűnt meg az egyetemi és főiskolai felvételeknél, hanem mindenféle származási megkülönböztetés. Tehát az osztályidegen származásúaké is.

A felszabadulás előtt és a felszabadulás után is a létszámban legnagyobb osztályidegen rétege társadalmunknak a kulákság volt. Zömét 1949—1953-ban gazdaságilag felszámoltuk, s az egykori kulákgazdaságok túlnyomó része középparaszti gazdasággá zsugorodott. A mezőgazdaság szocialista átalakulásával a falun maradt egykori kulákok túlnyomó többsége belépett a termelőszövetkezetbe. Sokan közülük nyilván azt is fontolgatták a belépésnél, vagy éppen az volt számukra a döntő, hogy a termelőszövetkezetben megszűnik társadalmi elkülönültségük, s különösen, hogy gyermekeik teljes mértékben

beilleszkedhetnek az új társadalomba, amelynek iskoláit végzik, amelynek levegőjét szívják, amelyben élnek. Ez utóbbi körülmény idézte elő az átszervezés idején nemegyszer azt, hogy az egykori kulákot fiai és leányai agitálták legjobban a belépésre. Hiszen ezután ők már nem „1938-as kulák”, hanem 1960-as termelőszövetkezeti paraszt gyermekei.

Vajon fenntartható-e a származási kategorizálás a *termelőszövetkezeti fiatalok* között? Nem, fenntartása az egységes szocialista szövetkezeti parasztság kialakulásának útjában állna. Minden termelőszövetkezeti ifjút és leányt — korábbi hovatartozásától függetlenül — munkája és magatartása szerint kell értékelni a termelőszövetkezetekben is, az iskolákban is, az egyetemi és főiskolai felvételeknél is. Politikailag ez a helyes és egyben ez a humánus.

A többi eredetileg osztályidegen nagyobb része beilleszkedett az új rendbe, és rendszeren dolgozik. S bár él bennük a régi világ iránti nosztalgia, erősödik bennük a mai rend iránti tisztelet.

Korábban is differenciáltan kellett az e kategóriákhoz tartozókat értékelni, mert az általános megítélés sohasem vonatkozik egy-egy társadalmi réteghez tartozó minden egyes személyre. A *differenciált értékelés követelménye ma még nagyobb*, mert a korábbi általános értékelés érvényét veszítette. Ebből az is következik, hogy az egyetemi és főiskolai felvételeknél az osztályszármazás szerinti különbségtevést a volt osztályidegenek gyermekeivel szemben sem szükséges fenntartani, hanem az egyéni megítélés fent említett általános követelményei szerint kell az ő esetükben is dönteni. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy lemondtunk arról, hogy egyetemeinken és főiskoláinkon a lehető legnagyobb számú munkás- és parasztfiatal tanuljon, csak éppen nem származási előjogok alapján. Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata célul a következőket jelöli meg: „A

tehetséges munkás- és parasztfiatalok továbbtanulását — ami művelődési politikánknak változatlanul fontos része — nem a szociális korlátozások mechanikus alkalmazásával, hanem a szükséges politikai, anyagi, szociális és nevelési feltételek biztosításával, az oktató- és nevelőmunka fejlesztésével kell elérni.”²³

Az osztályszövetség és az osztályharc vizsgálata jelenlegi körülményeink között azt mutatja, hogy a szocializmus építésének ebben a szakaszában, amikor már felszámoltuk az ellenséges osztályokat, minden objektív feltétele megvan a népi-nemzeti egység megteremtésének a munkásosztály vezetésével. Hazánkban még nem épült fel a szocializmus. Ezért társadalmunk osztályai és rétegei az alapvető érdekazonosság mellett sok mindenben különböznek. A munkásosztály és a parasztság érdekei különböznek például az árak vagy az adó kérdésében, vagy különbözik a munkásosztály és a kispolgárság érdeke a munka szerinti elosztás megvalósításában — hogy csak a gazdasági érdekkülönbségeket említsük. Ezért a munkásosztálynak a jelenlegi körülmények között, a szövetségeseivel kialakított politika végrehajtása során érvényesítenie kell saját érdekeit. Erre elsősorban azért van szükség, mert a munkásosztály saját érdekeinek érvényesítése nélkül — amelyek alapvetően egybeesnek a nép többségének érdekeivel — nem építhetjük fel a szocializmust. Ezért, a szocialista társadalmi rend győzelme érdekében a munkásosztálynak fel kell lépnie a szövetségeseinek sorában mutatkozó, saját érdekeivel ellentétes törekvésekkel szemben. Ilyen ellentétes törekvések ma nálunk főleg a gazdaság és az ideológia területén jelentkeznek.

²³ Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 439. old.

Az eddigiekből megállapítható, hogy a munkásosztály vezető szerepe a szocializmus építésének időszakában lényegében magába foglalja magát a szocialista építést. A termelési viszonyok tökéletesítése, a termelőerők fejlesztése, a kultúrforradalom továbbvitele, mint a szocializmus építésének feladatai, megkövetelik, feltételezik a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését. Ha a másik oldalról vizsgáljuk, hogy milyen feltételek befolyásolják a munkásosztály vezető szerepét, akkor lényegében ugyanerre a következtetésre jutunk. A vezető szerep érvényesülését ugyanis a következő feltételek befolyásolják: milyen a munkásosztály ereje, összetétele, öntudatának színvonala; milyen a munkásosztály által vezetett osztályok, rétegek helyzete, összetétele, gondolkodásmódja; milyenek a társadalomban a gazdasági, politikai feltételek és milyenek mindezek változásának irányai. Vagyis mivel a munkásosztály vezető szerepe át kell hogy fogja a társadalmi, a gazdasági és az ideológiai élet minden oldalát, ezért a vezető szerep vizsgálata is ezt követeli meg. Nyilvánvaló, hogy ezt a teljesség igényével egy tanulmányban nem lehet megoldani.

Bár az elemzés során a tanulmány megjelöli a legfontosabb feladatokat, szükségesnek látszik befejezésként röviden összefoglalni azokat. A feladatok lényegében két csoportba oszthatók. Az első csoportba a „belső”, a második csoportba a „külső” feladatok tartoznak.

A „belső” feladatok megkövetelik, hogy a munkásosztály átnevelje, forradalmivá és szervezetté tegye az osztályába beáramló rétegeket. A „felhígulás” negatívumát

pozitívummá kell változtatni azzal, hogy a társadalom, a lakosság egyre növekvő rétegeit — mind abszolút, mind relatív értelemben — a munkásosztály teljes értékű részévé tegye, felemelje saját színvonalára, miközben a munkásosztály régebbi törzsgárdája is tovább fejlődik. E feladat megoldása az egyik legfontosabb lépés az osztály nélküli társadalom felé. Másik ilyen belső feladat — akkor is ha nem lehet egy csapásra megvalósítani — a munkásosztály politikai, eszmei színvonalának olyan fokra való emelése, hogy megközelítse, majd elérje a munkásosztály legjobbjainak — a kommunistáknak — a színvonalát. Ez megköveteli a harcot mindenféle burzsoá, kispolgári befolyás ellen, a marxizmus—leninizmus világnézetének elsajátítását, a proletár internacionalizmus magasabb színvonalra emelését —, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ilyen „belső” feladat a munkásosztály példamutatásának, harccosságának, áldozatkészségének növelése. Végül, de nem utolsó sorban ide tartozik a munkásosztály szakmai képzettségének emelése, a korszerű technika elsajátítása, a harc a modernebb, jobb, gazdaságosabb termelőmunka megvalósításáért. Ez elengedhetetlenül fontos, hiszen a munkásosztály olyan társadalmi rend megvalósításáért harcol, amely messze felülmúlja a kapitalizmust.

A „külső” feladatok közül a legfontosabb a munkásosztály által vezetett másik osztály — a parasztság, a többi csoport és réteg felemelése a munkásosztály színvonalára. A vezető szerep értelme és lényege: a vezető szerep szükségességének megszüntetése az osztálykülönbségek megszüntetésén, a kapitalizmustól örökölt munkamegosztás — a szellemi és a fizikai munka, a város és a falu közötti lényeges különbségek — felszámolásának útján.

Mind a magyar, mind a nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatai azt mutatják, hogy a munkásosztály vezető szerepét csak akkor érvényesítheti megfelelően, akkor

tud eleget tenni történelmi hivatásának, s csak akkor képes teljesíteni az itt röviden felsorolt feladatokat, ha leküzdí mind a jobb-, mind a baloldali elhajlásokat, túlzásokat, torzításokat. A „kétfrontos harc” nélkül e feladatok nem teljesíthetők.

A munkásosztály vezető szerepe érvényesül — mégpedig egyre nagyobb intenzitással — mindaddig, míg létre nem jön a kommunista társadalmi rend, tehát nemcsak a szocializmus, hanem a kommunizmus építésének egész időszakában is. Nem utolsósorban a munkásosztály, a párt vezető szerepe érvényesülésének eredménye az, hogy e társadalmi rend megvalósítása ma már hazánkban sem a beláthatatlanul távoli jövő feladata.

<i>Előszó</i>	5
<i>Bevezetés</i>	7
<i>I. A munkásosztály meghatározása</i>	11
A munkásosztály összetétele a kapitalizmusban	15
A munkásosztály összetétele a szocializmus építésének idején	24
<i>II. A munkásosztály vezető szerepe</i>	29
A munkásosztály világtörténelmi küldetése	30
A munkásosztály vezető szerepének érvényesülését a történelem tűzte napirendre	32
A munkásosztály alkalmassága a vezető szerep betöltésére	33
A vezető szerep lényege: a többi osztály és réteg vezetése	40
A munkásosztály vezető szerepe csak a párt vezetésével valósulhat meg	43
<i>III. A munkásosztály vezető szerepének jellege és érvényesülése ma, a kapitalista világrendszerben</i>	46
A vezető szerep sajátosságai a fő tőkésországokban.....	47
A társadalom osztályszerkezetének alakulása a fő tőkésországokban	49
Osztályellentétek és osztályharc a fő tőkésországokban	52
A munkásosztály vezető szerepét tagadó nézetek a fő tőkésországokban	63
A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a fejlődő tőkésországokban	68

<i>IV. A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a hatalom kivívásának időszakában Magyarországon...</i>	83
<i>V. A munkásosztály vezető szerepe a szocializmus építésének idején</i>	103
A vezető szerep gazdasági alapja	103
A proletárdiktatúra — a munkásosztály eszköze vezető szerepének érvényesülésében	117
A vezető szerep érvényesülése és a szocialista demokrácia	123
A gazdasági demokrácia problémái	127
<i>VI. A munkásosztály összetétele, ereje, eszmei-politikai érettsége a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában</i>	140
A munkásosztály összetételének alakulása	142
A munkásosztály koncentráltságának növekedése	147
A munkásosztály szakképzettségének alakulása	149
A munkásosztály szocialista tudatának fejlődése	154
<i>VII. A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése a társadalmi osztályok és rétegek kapcsolataiban és az osztályharcban a szocializmus építésének időszakában</i>	179
Társadalmunk osztályainak és rétegeinek átalakulása a szocializmus építése során	181
A munkásosztály kapcsolata a többi osztállyal és réteggel. A vezető szerep érvényesülése az osztályharcban és az osztályszövetségben	190
<i>Befejezés</i>	221

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette: Rákos Imréné

A borító és a kötésterv Kolosváry Bálint munkája

Műszaki vezető: Szécsi Andor

Műszaki szerkesztő: Lengyel József

A szedést 1965. X. 7-én kezdték meg

Megjelent 1966. I. 20-án, 9000 példányban

Terjedelme 11,4 (A/5) ív

PL — 49 — K — 6668

654373 Athenaeum Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

